

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav pro archeologii

Diplomová práce

Josef Matiašek

Prostorový vývoj pražského levobřeží ve 12.–13. století
The spatial development of the left side of Prague in the 12th–
13th centuries

2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.
Konzultant: Mgr. Jan Havrda

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce prof. PhDr. Janovi Klápště, CSc. za jeho pomoc a konzultace při vedení práce a za inspirativní pohled na archeologickou problematiku. Za podněty děkuji též svému konzultantovi Mgr. Janovi Havrdovi. Velké díky patří též pracovnímu kolektivu archeologického výzkumu Pražského hradu, který sepsání této práce umožnil a všestranně mne podporoval.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/diplomovou/rigorózní/dizertační práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. 7. 2015

Josef Matiašek

Abstrakt: Práce se zabývá zejména archeologickými nálezy zaznamenanými v Praze na území levobřeží a datovanými do románského období. Těžiště leží v oblasti Malé Strany a Hradčan, shrnuty jsou i situace dokumentované na území Velké Prahy. Práce se snaží postihnout dílčí části aglomerace a sledovat vztahy mezi nimi. Následuje porovnání s obdobnými urbanistickými tendencemi v Evropě.

Klíčová slova: Praha, 12. – první polovina 13. století, protoměstská aglomerace

Abstract: This paper follows up archaeological finds from left bank of Prague, which are dated to Romanesque period. The main topic are situations documented in Malá Strana and Hradčany, which are completed with informations from an area of whole left bank of today's city. Paper tries to follow up a spatial development and interactions between smaller parts of the agglomeration. Finally local development is compared with urban tendencies in Europe.

Keywords: Prague, 12th – first half of the 13th Century, protourban agglomeration

Obsah

Úvod	1
Cíle a metoda práce	3
Historie zájmu	6
Hmotné prameny	
Hradčany – Pražský hrad	7
Hradčany – před Pražským hradem	19
Malá Strana	23
Praha 5	41
Praha 6	44
Praha 7	49
Praha 17	49
Písemné prameny	
Velká Praha	50
Geomorfologie a životní prostředí	55
Výchozí situace	56
Změny georeliéfu	59
Cesty	62
Ohraničení	64
Osídlení, architektura, výroba	66
Pohřebiště	75
Vztahy uvnitř aglomerace	76
Analýza levobřežní Velké Prahy	81
Zhodnocení stavu poznání	87
Závěry	88
Pražská aglomerace v evropském kontextu	90
Literatura a prameny	97
Přílohy	122

Úvod

Ve své době byl organismus města chápán jako mikrokosmos světa, zároveň však jako makrokosmos lidské bytosti. Podle novoplatonika Calcidia lze lidskou přirozenost rozdělit na tři části: svrchní, která vládne a přikazuje, střední působící a třetí, jež je řízena a ovládána. Toto schéma lze vztáhnout na svět, lidské tělo, ale analogicky též na město či stát. Calcidius vycházel z Platónova dialogu *Timaios*, kde je popsáno fungování ideálního města (městského státu). Na nejvyšším místě v hierarchii se nalézá vládce. Jeho sídlo je analogicky umístěno na nejvyšším bodě ve městě. Níže jsou usídleni bojovníci, kteří představují střední sílu, jež působí. Prostorově i hierarchicky níže jsou situováni obchodníci a obyčejní lidé zajišťující potřeby a nutný servis pro výše postavené. Mimo ohrazený prostor se nacházejí nejnižší postavené skupiny lidí, například zemědělci. Toto schéma bylo značně oblíbené zejména v západní Evropě během 11. a 12. století (*Lilley 2009, 7–12*).

Je pravděpodobné, že obdobně jako řada dalších civilizačních jevů se model ideálního města šířil postupně dále na východ, tedy i do významných románských aglomerací ve středovýchodní Evropě. Schéma lze vztáhnout i na pražskou aglomeraci. Hlavu představuje Pražský hrad, respektive jeho jádro. Za něj lze označit chrám sv. Víta, kde přebývají ostatky svatého knížete Čechů a dalších zemských ochránců. Jeho poloha na temeni hradního ostrohu na západní vyšší skalní kře koresponduje s ideálním umístěním dle platónského modelu. V těsném sousedství tohoto pomyslného středu města i státu byly soustředěny nejvýznamnější instituce. Na jasně viditelném místě přímo nad opevněným jádrem Malé Strany byl situován knížecí/královský palác. Zde je patrná jasná snaha o demonstraci i hierarchické propojení s běžným osídlením, které se promítlo v románském období ve zřízení jižní brány v sousedství paláce. Jihozápadně od chrámu se nalézalo sídlo biskupa otočené stejně jako panovnické sídlo směrem k níže položené aglomeraci. Východně je situována bazilika sv. Jiří s klášterem, jež ztělesňovaly propojení přemyslovské světské moci s církví. Na odvrácené straně od ostatního osídlení se nalézala svatovítská kapitula, která zajišťovala správné fungování hlavního chrámu. Biskup a panovník představují mocenskou dualitu, která se v určitých fázích vývoje dostávala do konfrontace. Obecně však platí, že reálnou moc nad aglomerací měl zejména panovník, jak lze vypořadovat z rozložení postranních práv. V ideologické rovině Platónova hierarchického schématu lze panovníka s biskupem označit za milites, kteří vykonávají moc podřízeni svatému Václavovi. V reálné rovině, kde lze za hlavu označit zejména panovníka, je však nutné hledat i praktické sídlo lidí starajících se o obranu osídlení. Na základě archeologických pramenů nebylo takové místo rozpoznáno. Jistým

vodítkem však může být později známé umístění Purkrabství ve východním ukončení hradu. Tato lokace koresponduje i s nastíněnou hierarchií, kdy sídlo hradního správce bylo situováno ve spodní části pevnosti, tedy níže než panovnická rezidence. Přesto lze jeho polohu v sousedství hradní brány na Opyši označit za strategickou. Schéma trojčlenného dělení pak doplňuje opevněné malostranské jádro. To by ovšem osídlení mimo hradby, respektive „předměstské“ osady jako Nebovidy, Trávník a Obora, posouvalo v hierarchii níže, než byli lidé usazení v ohrazeném jádru.

Jistou míru členění lze pozorovat i v malostranském jádru. Jako analogii k Hradu lze za určitý středobod považovat kostel sv. Václava. Západní část osídlení, tedy oblast v rámci opevněného jádra položená nejvýše, vykazuje v archeologických nálezech dlouhodobou kontinuitu včetně metalurgického provozu. Naopak ve východní nižší partii lze hledat prostranství, kde se mohla rozvíjet obchodní činnost mimo jiné v návaznosti na silný komunikační význam. Vystává tedy otázka, zda nemůže být souvislost mezi ozbrojenou složkou protoměsta a západní částí Malé Strany. Je nutné dodat, že ve východní nižší části se objevují samostatné enklávy (biskupský dvůr, pozemky patrně náležející břevnovskému klášteru). Obdobné oblasti, pro které jsou v pozdějším vývoji známá postranní práva, se jinak objevují vně opevněného jádra, což může uvnitř ohrazené plochy indikovat území s menší důležitostí vzhledem k celku. Zároveň se může jednat o indicii propojení církevních institucí s obchodní činností. Odpovědi na tyto otázky však zůstávají v rovině hypotéz. Následující práce se snaží postihnout reálnou pramennou základnu a na základě jejího rozvržení v prostoru nastínit vztahy mezi jednotlivými částmi protoměstské aglomerace a jejího okolí v rámci levobřežní části Velké Prahy.

Cíle a metoda práce

Práce si klade za cíl prozkoumat vývoj pražského levobřeží od závěru 11. do první poloviny 13. století a to na základě prostorového rozložení pramenů. Jádrem práce je analýza pražské aglomerace na katastrálním území Hradčan a Malé Strany, další část se věnuje i okolním katastrům vymezeným dnešním rozsahem hlavního města Prahy na levém vltavském břehu. Omezení rozsahu zkoumaného území jen na levobřežní polovinu Prahy je formální a vzniklo z důvodů zmenšení rozsahu pramenné základny, která by zahrnutím celého území hlavního města překračovala časové možnosti na vypracování magisterské práce. Autor si je vědom, že pražská aglomerace ve sledovaném období nedílně zahrnovala i pravobřežní osídlený prostor, který do značné míry určoval tehdejší i následný vývoj města. Obdobně není autorem chápána hranice Velké Prahy jako uzavřený prostor, ale jen jako pomocné vymezení nesledující historická rozhraní.

Základním východiskem práce je vynesení jednotlivých archeologických stop do katastrální mapy v měřítku 1:500 (u katastrů Malé Strany a Hradčan), případně 1:25000 (ostatní levobřežní území). Pro podklad byla dále využita současná vrstevnicová mapa ZABAGED® (mapa 1:500) a stínovaný reliéf spolu s vodstvem (mapa 1:25000, vrstvy Stínovaný reliéf a INSPIRE datová sada pro téma Vodstvo (HY), vše GEMET – INSPIRE themes, version 1.0 [<http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>]). Vynášení do mapy proběhlo bodově. Autor práce si je vědom kvalitativních limitů této metody, kdy drobný objekt je vyznačen stejně jako akce většího rozsahu. Zobrazený výsledek lze proto označit za orientační. Pro provedení prostorové analýzy bylo proto nezbytné sestavit stručný katalog jednotlivých výzkumů (kapitola Hmotné prameny). V mapě bylo rozlišeno několik druhů nálezů: sídlištní situace, pohřby, pyrotechnologie, komunikace, opevnění, zděná architektura, sakrální objekty, zjištěné geologické procesy, výrazné snížení či zvýšení terénu. V celkové mapě levobřeží byly navíc sledovány informace o prvních zmínkách a vlastnických právech. Pro sestavení vektorových map byl použit program CorelDraw X4.

Archeologické prameny jsou různé kvality. Při sběru dat byla nejprve prověřena databáze z Podrobné mapy archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace (Hrdlička 2009). Informace byly porovnány s výstupem z Archeologické databáze Čech (např. Kuna – Křivánková 2006). Následně byla k jednotlivým položkám dohledávána literatura. Jen k části nálezových situací je k dispozici podrobná publikace. Některá území či dílčí témata byla zpracována systematicky a publikována v ucelené monografii, většinou však jde o články uveřejněné v domácích

periodikách. Většina akcí byla zaznamenána v podobě kratších zpráv a to zejména v Pražském sborníku historickém, kde je pod redakcí Z. Dragouna snaha od 70. let minulého století publikovat přibližně v dvouleté periodicitě nová archeologická zjištění na území Velké Prahy. Některé informace byly doplněny z publikací obdobného charakteru, respektive z Archeologických výzkumů v Čechách, které vycházejí pod redakcí K. Sklenáře a Z. Bláhové v supplementech Zpráv České společnosti archeologické. V některých případech bylo nahlédnuto do původní dokumentace výzkumu nebo do nálezové, případně investorské zprávy.

Písemné zprávy byly čerpány z několika zdrojů. V první řadě jde o české ediční řady *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (RBM), *Fontes rerum Bohemicarum* (FRB) a německou edici Kosmovy kroniky v ediční řadě *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series II* (Bretholz 1923). Výběr zpráv byl ovlivněn na základě sekundární literatury, v první řadě ze soupisů typu *Základy starého místopisu Pražského, oddíl III, IV, V, Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad* (Tomek 1872) nebo *Místní jména v Čechách* (Profous 1947; 1949; 1951; Profous – Svoboda 1957). Prameny vztahující se k Malé Straně a Hradčanům jsou v literatuře často opisovány, proto nebyl v práci vyhotoven jejich soupis. Jsou řešeny citací přímo v textu. Pro ostatní sledované území jsou písemné záznamy vypsány. Nejde o vyčerpávající katalog, ale o reprezentativní výběr (první zmínky, majetkové změny, profesní informace apod.).

V následné prostorové analýze jsou zohledněny všechny výše uvedené prameny. Pro lepší prostorovou a časovou orientaci jsou popsána výchozí situace georeliéfu a historického vývoje. Ve vlastní analýze byly nejprve sledovány jednotlivé jevy, poté byly zkoumány vztahy v rámci aglomerace. Levobřeží jako celek má vlastní kapitolu. Pokud to umožnil stav pramenné základny, byla snaha postihnout vedle prostorového rozložení též chronologickou posloupnost. Výsledky analýzy jsou následně konfrontovány s obdobnými situacemi v rámci Evropy.

Terminologie užívaná v práci vychází z běžného názvosloví používaného v archeologické literatuře. Jisté problémy lze vidět v označování centrální aglomerace. Podle některých badatelů splňuje definici „města“ (Fehring 2004, 27; Pounds 2005, XXIII, Piekalski 2014, 13–17). Ovšem na základě místní situace, kdy Malé Straně byla udělena městská práva až roku 1257 a teprve od této doby bývá řazena mezi města (navíc bez lokalit na Hradčanech), je v práci použit termín „protoměstská aglomerace“, jejíž jádro představuje

území v rámci mladohradištního opevnění Malé Strany a Pražského hradu a bezprostředně s ní souvisejí též přílehlé skupiny osídlení v sousedství jádra.

Větší problém vyvstává s datací nálezových situací. Statě publikované dříve, které se opíraly o absolutní chronologii shrnutou v práci I. Pavlů (1971), datovaly keramiku se zduřelou profilací okraje a k ní doprovodné typy až k přelomu raného a vrcholného středověku. Přehodnocování absolutní chronologie pražské keramické sekvence probíhalo od 80. let 20. století a podle situace nalezené na Budči je nyní počátek zduřelé profilace okraje kladen výrazně před konec 11. století (např. *Bartošková 1999*). V pracích, kde byly publikovány kresby keramických nálezů, případně byl uveden jejich popis, bylo možné provést korekci datování. V řadě případů to však nebylo možné, což může zkreslit celkový výsledek práce. Z důvodů nemožnosti přesné datace veškerých situací je v práci rezignováno na detailní chronologickou analýzu.

Historie zájmu

Tématu raně středověkého vývoje Prahy byla již věnována značná pozornost. Nejstarším „historikem“, který toto téma ve své práci reflektoval (navíc z perspektivy současníka), je patrně kronikář Kosmas (*Bretholz 1923*). V nastoupeném trendu pokračovali též jeho literární nástupci. Výraznější vědecká zpracování však pocházejí až z 19. století. Za jeden z vrcholů v pragensiální historiografii lze označit monumentální dílo Dějepis města Prahy z pera W. W. Tomka. Stejný autor publikoval též Základy starého místopisu Pražského (k tématu práce *Tomek 1972*), kde jsou publikované sebrané písemné zprávy k jednotlivým objektům na území historického města. Silný zájem o starší dějiny Prahy přetrval i v průběhu první republiky. Tehdy se jako jeden z hlavních pramenů poznání začaly využívat i archeologické nálezy. Reflektovány byly zejména starší nálezy dávající do souvislosti se vznikem Prahy (např. *Guth 1934*). Přímo sledovanému období se věnoval historik J. Čarek (*1938; 1947*). Archeologický přehled raně středověkého vývoje na území města shrnul R. Turek (*1950*). V následujícím období byly publikovány spíše kratší statě k jednotlivým dílčím tématům. Syntetický přehled demonstrující navíc tehdejší stav bádání byl publikován v polovině 80. let kolektivem autorů (*Ječný a kol. 1984*). V následujícím čtvrtstoletí lze vysledovat k enormní nárůst dokumentovaných akcí, které v mnohém pozměnily naše představy o raně středověkém vývoji levobřeží i celé Prahy. Za jednu z výrazných korekcí lze označit změnu v absolutní chronologii pražské keramické sekvence, kdy se hranice počátku výskytu keramiky se zduřelou profilací okraje posunula před rok 1100 (např. *Bartošková 1999*). Zduřelý typ okraje se tím ve svých variacích stal průvodním keramickým tvarem pro celé románské období. Nárůst pramenné základny zapříčinil rozsáhlou produkci literatury a to jak o jednotlivých výzkumech či dílčích tématech, tak syntetická zpracování jednotlivých částí (příkladem Hradčany – *Boháčová – Herichová 2008*; Hradčany a Dejvice – *Tomková 2006*; Hradčany a Malá Strana – *Boháčová 2009*; Malá Strana – *Čiháková – Havrda 2008*; osada Nebovidy – *Havrda – Tryml 2013*; zázemí Prahy – *Neustupný 1999*). Vedle archeologické literatury byla publikována řada titulů z dalších oborů historických, případně přírodovědných. Jmenovat lze zejména ediční řady pod redakcí P. Vlčka (Vlček a kol. 1999; 2000; 2012).

Hmotné prameny

HRADČANY – PRAŽSKÝ HRAD

II. nádvoří

Již v polovině 20. století bylo v ploše nádvoří a v přilehlé zástavbě zkoumáno rozsáhlé pohřebiště (nejnověji *Frolík 2013*, 91–105). V roce 1992 byl v zákoutí při kapli sv. Kříže dokumentován příkopovitý útvar, který patrně náležel k doposud nedokumentované linii opevnění. Datován byl pomocí velmi malého množství keramiky do 12. – 13. století (*Tomková 1995a*, 215). Při výzkumu v interiéru kaple bylo objeveno několik situací z konce raného středověku. V jižní části budovy bylo dokumentováno torzo opevnění, které zaniklo ve 12. století patrně v souvislosti s výstavbou románské fortifikace po roce 1135. V severním sousedství zaniklé linie opevnění byla kromě drobných objektů zachycena silně propálená plocha, patrně ohniště. Ostrůvky pozdně hradištních terénů se vyskytovaly v celé délce východní chodby kaple. Představovaly různě zvrstvenou stratigrafii a několik zahloubených objektů. Dokumentován byl fragment pyrotechnologické zařízení v podobě kotlíkovitě zahloubeného objektu se silně propálenými stěnami. Kromě několika nálezů diabasových zlomků v okolních vrstvách shodného stáří chybí jakékoliv další doklady výroby (jako struska, polotovary, pozůstatky nadzemní části), určení funkce zařízení proto nelze přesně vymezit. V jižním a východním sousedství objekt obklopovala soustava větších kůlových jam, stratigrafická spojitost s pecí však nebyla bezpečně prokázána. Nelze vyloučit, že se jednalo o kůlovou stavbu zastřešující pec. V severní části chodby byla zaznamenána poloha opukových kamenů, která může být reliktem zděné konstrukce nebo destrukce. Kontext byl však zkoumán jen povrchově a v malé výšce, proto se nelze k interpretaci přesněji vyjádřit. Sídlištní souvrství s četnými drobnými objekty byly sledovány též v ploše severně od chodby v dnešní předsíni kaple. Popisované situace lze v absolutních datech zařadit do 12. až první poloviny 13. století (*Frolíková–Kaliszová – Matiašek 2011*, 384–386; *Frolíková – Matiašek 2012*, 518–520).

III. nádvoří

Při rekonstrukci dlažby překrývající vykopávky v jižním dílu nádvoří byla v letech 1993–94 položena nová sonda. Byla umístěna západně od ohradní zdi dvouprostorového kvádríkového domu v těsném sousedství románské hradby. Zaznamenány byly především smetištní vrstvy z přelomu 12. a 13. století. Díky tomu bylo možné datovat vznik ohradní zdi románského domu do 13. století. Druhá sonda, která se nacházela v severovýchodní části nádvoří západně od Vladislavské přístavby Starého královského paláce, dokumentovala

zvrstvení topného tělesa či ohniště, které proběhlo během 13. století (*Boháčová – Vochozková 1995*, 219). Při pokračování prací bylo zkoumáno souvrství pod románskou chodbou spojující baziliku sv. Víta s tzv. „kostelem sv. Bartoloměje“. Při základové spáře západní zdi chodby byl dokumentován fragment starší zdi, která byla interpretována jako předchůdce dnes prezentované chodby. Dokumentován byl také blok terénů při románském dvouprostorovém domu. Bylo zjištěno, že v části souvrství, která je stejně stará jako dům nebo ho předchází, se nenalézá keramika mladší než druhá polovina 12. století (*Boháčová 1998b*, 255–256).

V letech 1983–84 proběhl výzkum v prostorách kůrové kaple a nové sakristie katedrály sv. Víta. Z prozkoumaných reliktvů zdív byla jedna konstrukce poledníkové orientace odhalená v nové sakristii zděná kvádřikovou technikou ztotožněna se západním ukončením kláštera při kostele pražském. Románského původu je hypoteticky též zdivo rovnoběžkové orientace zaznamenaná v kůrové kapli, dataci však nebylo možné ověřit (*Boháčová – Frolík – Žegklitz 1988a*, 21). Ve stejné době probíhal průzkum v královské hrobce (chodba E). Zaznamenáno bylo zdivo stavěné kvádřikovou technikou, v jehož základovém vkopu se objevovaly lidské kosti, zlomky železa a keramické fragmenty datované do 12. – 13. století. Zdivo patrně náleží ke klášteru kostela pražského (*Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988a*, 96).

Jedna z nejstarších známých zděných budov, která nepatří kostelní stavbě (i když do církevního prostředí také náleží), je bývalé biskupské sídlo (čp. 48/IV) v jihozápadním sousedství katedrály. Zkoumáno bylo K. Fialou v letech 1924–26 a při adaptaci budovy v roce 1984. Byl dokumentován vícevrstvý stavební vývoj. Nejstarší fáze je reprezentována stavbou, z níž se dochovaly tři fragmenty v podobě zdi z hrubě otesaných kvádrů na jílové pojivo (DŮM I¹). Dispozičně byly součástí severní stěny a severozápadního nároží. Šířka konstrukce činila 0,7 m. Celkové rozměry domu činily cca 9 x 9 m. Dle stavebně historického průzkumu dnešního objektu se ukázalo, že příčka v jeho jižní části navazuje na zmíněné nároží a dodržuje též směr nejstarší budovy. Přes zachování kontinuity směru však není původní. Plocha severně od budovy byla upravena štětováním. Kaple sv. Mořice, jejíž základy jsou stavěny v celém půdoryse v jedné fázi, s relikty DOMU I koresponduje a náleží stejnému časovému horizontu. V následné vývojové fázi byla budova rozšířena severním směrem. Zachycena byla nová dvouprostorová stavba s menší obdélnou prostorou na jihu a patrně čtvercovou místností v severní části. Nová budova (DŮM II) byla přizděná na spáru k staršímu objektu. Zachycena byla část západní obvodové stěny, malý fragment východní a

¹ Označení jednotlivých stavebních fází (DŮM I–III, PŘÍSTAVEK I–II) je převzato z *Frolík 1999*.

téměř celá příčka mezi jižní a severní prostorou. Severní obvodová stěna probíhala mimo dnešní budovu a její reliкty patrně zanikly v souvislosti s dostavbou katedrály. Odhalené pozůstatky představovaly základové zdivo stavěné na žlutou maltu technikou opus spicatum. V maximu bylo zachyceno pět řádek. Šířka konstrukcí činila 0,65–0,8 m. Je otázka, do jaké míry byla upravena nadzemní část DOMU I, neboť při styku s východní obvodovou stěnou DOMU II bylo nazděno maltové zdivo na korunu odhalené severní obvodové stěny starší fáze budovy. Snad mohl být DŮM I poškozen při požáru baziliky sv. Víta z roku 1091. V jihozápadní části DOMU II byl patrně zachycen relikt vstupu v podobě před půdorys budovy předsazeného bloku zdiva. V rámci druhé fáze byly zachyceny stopy po stavebních úpravách, které se projevily reliкty zdiv s odlišným maltovým pojivem. V zákoutí mezi kaplí sv. Mořice a severovýchodním nárožím domu stál pravděpodobně kúlový přístavek reprezentovaný dvojicí jamek. Při další radikální přestavbě byl odstraněn DŮM II, který zanikl požárem. J. Frolíkem je hypoteticky ztotožněn s událostí z roku 1142. Na půdorysu DOMU I s rozšířením k západu byl následně vystavěn DŮM III. Stavba s výjimkou kaple sv. Mořice nerespektuje starší dispozici a je částečně obsažena v dodnes stojící budově. Stavěna byla z pravidelných opukových kvádrů na bílou maltu. V severní stěně byl dokumentován (druhotně použitý?) patrně osmiboký sloupek z červeného pískovce. Ze stejného materiálu pochází překlad obdélného okna v prvním patře. V přízemí byla dokumentována spodní část vstupu do kaple sv. Mořice. Stavebních detailů v podobě výklenků, otvorů a kamenických detailů bylo zachyceno více. Podlaha přízemí byla tvořena maltovou vrstvou s hlazeným povrchem. Severně od domu byla zaznamenána úprava povrchu štětováním a částečně i dlážděním (v místě před stavbou PŘÍSTAVKU II). Následně byl na severní straně při východním konci DOMU III přizděn PŘÍSTAVEK I, respektive dvouetážové křídlo. Přízemí bylo patrně otevřené do exteriéru, patro stálo na čtveřici kleneb. Menší PŘÍSTAVEK II byl realizován též na severní straně západně od předchozího. V absolutních datech byla J. Frolíkem navržena periodizace jednotlivých fází následovně: DŮM I před 1060–1091(?); DŮM II 1091(?)–1142; DŮM III 1142–počátek 13. století; PŘÍSTAVKY I–II první polovina 13. století (*Fiala 1925; Frolík 1999; Frolík 1988b*, 180). Na základě dnešních poznatků o vývoji zduřelé profilace okraje je možné, že stavební události spojované se zlomovými letopočty 1091(?) a 1142 mohou být ve skutečnosti o něco starší (předběžně publikovaná zpráva o keramickém fondu naznačuje, že v požárové vrstvě náležející dle interpretace k roku 1142 je teprve vysledován ústup kalichovité profilace okraje na úkor archaicky zduřelé; *Frolík 1999*, 194).

Skupina dřevěných staveb byla zachycena před západním čelem dnešní katedrály. Dokumentovány byly tři horizonty, přičemž nejmladší lze zařadit do závěru 11. až 1. poloviny 12. století. Mezi zástavbou se nacházela cesta z dřevěných (*Frolík 1987*, 11–12, 179).

V prostoru pod oktogonální kaplí při jihozápadním rohu III. nádvoří bylo dokumentováno vyrovnávací souvrství, které se zde uložilo po výstavbě románské zděné hradby (*Boháčová 1988a*, 179). Jednalo se o polohu zahliněných opukových kamenů až 1,5 m mocnou, dle autorky výzkumu může souviset se stavbou románského rizalitu (*Boháčová 1992*, 2–3, 11)

IV. nádvoří

Při pracích na kolektoru byla zaznamenána bazální část příkopu Přemysla Otakara II. Jeho svahy byly obezděny kamennou zdí na maltu. Změřena byla šířka dna, která činila 6,3 m (*Vochozková 1995a*, 215).

Jiřská

Množství výkopových prací proběhlo při několika akcích v areálu bývalého Ústavu šlechtičen (čp. 2, součástí jsou dřívější Rožmberský a Švamberský palác a několik menších parcel na západě). Při stavbě kolektoru, který probíhal přes východní nádvoří areálu, byla v roce 1989 dokumentována zahloubená část stavby, která měla při západní straně otopné zařízení. Zkoumány byly také malé zbytky sídlištního souvrství, které se dochovaly v prostoru nad gotickým sklepem (stavba boční ražbou) ve východní části nádvoří. I v této části nádvoří byly zachyceny pozůstatky po starší stavbě, z které se zachovala část opukové podezdívky. Celá popsaná nálezová situace spadá do první poloviny 13. století (*Frolík 1991b*, 187–188). V letech 1995–96 byla zkoumána trasa dalšího kolektoru, který procházel areál čp. 2 v poledníkovém směru přibližně ve třetině (od západu). Byl zjištěn nárůst terénu po vybudování románského opevnění Hradu, a to na vnitřní straně mezi hradbou a svahem. Kontexty byly navážkového a odpadního charakteru. Do takto zvýšeného terénu byly založeny dvě stavby zděné románskou technikou. První stála za závěrem kostela Všech Svatých, výzkum z ní zachytil část jedné místnosti a část chodby včetně dveřního ostění. Z druhé, která stála přibližně na rozhraní západní a střední třetiny areálu čp. 2, byla dokumentována jen jedna zeď náležící patrně mírně zapuštěné místnosti. V návaznosti na objevené stavby se autor výzkumu domnívá, že patrně již ve 13. století byl areál čp. 2 rozparcelován. Na tuto parcelaci pak navazuje stavební vývoj nastupující gotiky. Východně od nalezených románských staveb byla dokumentována část odpadní jímky ze 13. století (*Frolík 1998*, 253–254). Další terény ze sledovaného období byly zaznamenány při generální rekonstrukci areálu. Za závěrem kostela Všech Svatých byl objeven fragment severní stěny

románského domu, jehož části byly zaznamenány již v sezónách 1995–96. Opět bylo částečně zkoumáno souvrství uložené po výstavbě románské hradby v klínu uvnitř hradního areálu (Frolík 2003, 298).

Rozsáhlý výzkum proběhl v souvislosti s rekonstrukcí Lobkowiczského paláce, **čp. 3/IV**. Byla prozkoumána podstatná část obou palácových nádvoří a některé části interiéru, zejména v jihozápadním rohu zástavby. Na velkém nádvoří byl po výstavbě zděné hradby nvyvýšen terénu odpadními vrstvami. Byla tak vytvořena zarovnaná plocha, která se svažovala od cesty v Jiřské ulici směrem k hradební zdi. Na povrchu tohoto navážkového souvrství byly zaznamenány dva horizonty reliktních sídlištních objektů, které lze řadit patrně do průběhu 13. století. Starší horizont zahrnoval dva objekty. První (obj. 4) představoval cca 0,1 m zahloubenou přibližně obdélníkovou jámu o rozměrech 2 x 1,6 m s nasucho vystavěnou obezdívkou východní a části jižní stěny. Dno bylo tvořeno udusaným povrchem starších vrstev. V objektu byly nalezeny fragmenty poškozených bronzových předmětů a „zcela amorfní úlomky plechů a dalších neidentifikovatelných předmětů“ (Durdík – Frolík – Chotěbor 1999, 49). Z druhého (obj. 8) byla prozkoumána jen část v podobě nasucho stavěné podezdívky fragmentů jižní (délka 2,5 m) a západní (délka 1,7 m) stěny. Podezdívka lícovala jen do interiéru, jehož podlaha byla řešena maltovým přelivem. Druhý horizont, prvnímu patrně časově blízký, se prezentoval pravoúhlým nasucho stavěným zdívkem (obj. 1). Prozkoumána byla část východní a jižní stěny, u první zmiňované byl pravděpodobně dokumentován reliktní topeniště (oválná plocha 1,3 x 0,9 z plochých opukových kamenů). Interiérová podlaha byla vytvořena z vrstvy písku. Objekt 1 stratigraficky převrstvil objekt 4. Ze 13. století bylo zaznamenáno několik dalších situací, ovšem bez zaznamenání vzájemného stratigrafického vztahu. Ze zděných kontextů jde zejména o zídku z nasucho kladených opukových zlomků (obj. 8/83, délka 2,6 m, výška 0,5 m) a dále maltou pojenou zídku se zapuštěným trámem interpretovanou jako reliktní hrázděná stavba (obj. 4,5/84). Ve sklepení v jihozápadním rohu paláce byl detekován 0,3 – 0,7 m zahloubený objekt (obj. A; neúplné rozměry 2,2 x 1,5 m) u jeho východní stěny s kamennou destrukcí, která obsahovala část kamenného kadlubu. Situace byla interpretována jako polozemnice s destrukcí kamenné pícky. Stratigraficky byl převrstven nasucho zděnou konstrukcí (obj. B), ze které byly dokumentovány části jižní a východní stěny (neúplné rozměry 2,2 x 2,5 m). Interiér se nedochoval. Situace byla označena za podezdívku srubové stavby. Severně od posledních dvou popisovaných situací bylo zaznamenáno nasucho zděné nároží s tupým vnitřním úhlem, které bylo označeno pravděpodobně za reliktní tarasní zídka. Řadu nemovitých situací doplňují četné nálezy předmětů. Výrobní činnost signalizuje kostěný výrobní odpad, zmíněný

kamenný kadlub, případně další bronzové zlomky. Autoři se při publikaci výzkumu též pokusili nastínit urbanistickou skladbu zjištěné zástavby. Přes limitující fragmentárnost celku navrhli rozdělení na alespoň dvě samostatné parcely, jejichž společná hranice patrně probíhala poledníkovým směrem ve východní třetině velkého nádvoří. Tato hranice byla fixována v pozdějším období kamennou zdí, zmiňovaná zástavba s ní však není v prostorové kolizi. Více fragmentů architektury se nalézá v západním dílu. Dle interpretace stál v čele této parcely hrázděný dům (obj. 4,5/84), zástavbě v jižním sousedství byla přisouzena hospodářská nebo výrobní funkce (*Durdík – Frolík – Chotěbor 1999*, 42–53).

V prostoru jižní části ulice byl při stavbě kolektoru v místě křižovatky se Zlatou uličkou u Daliborky v roce 1989 zaznamenán rozsáhlý výrazně zahloubený objekt, respektive jeho severní stěna a severovýchodní nároží. Datován byl do první poloviny 13. století a porušoval mladohradištní souvrství obsahujících ohniště a trámy. Výzkum zároveň doložil neexistenci příčné hradební linie, která zde byla naznačena I. Borkovským (*Boháčová 1991a*, 186). Sídlištní souvrství z 11.–13. století ve východní části ulice při jižní straně vysledoval též J. Frolík (*1993*, 192) a kontexty zejména z konce 12. až první třetiny 13. století byly dokumentovány též při celkové rekonstrukci komunikace v letech 2008–09. Při této příležitosti byly dokumentovány dvě skupiny pyrotechnologických zařízení. Západní skupina překrývala zánikový horizont zahloubené stavby. Při západním konci Lobkowiczského paláce byla dokumentována na hlínu stavěná opuková zídka imitující architekturu s kvádřikovou technikou. V souvrství pod ní byl dokumentován zahloubený objekt, pravděpodobně relikv zahloubené části domu. Další zahloubená stavba se nacházela před čp. 3 naproti vchodu do areálu Purkrabství. Relikt na hlínu stavěné zídky rovnoběžníkového směru se nacházel i v západní části ulice. Zejména v prostoru před Lobkowiczským palácem byly na několika místech objeveny druhotně přemístěné lidské ostatky. Doprovázela je keramika z 11.–12. století. Vlastní pohřebiště objeveno nebylo. Souvrství s keramikou se zduřelou profilací okraje bylo zaznamenáno také v ulici Na Opyši před východní bránou Hradu. Patří k němu i dva fragmenty tarasních zdí stavěných na hlínu z opukových zlomků. Raně středověká komunikace v trase Jiřské ulice nebyla zachycena. Její průběh je však negativně vymezen sídlištními a výrobními objekty v jižní části ulice. Komunikace proto musela probíhat v severním sousedství (*Matiášek 2009*, 405–406; *Matiášek 2011a*, 380–381).

V trase pro inženýrské sítě bylo v severním sousedství čp. 10/IV zachyceno souvrství mocné více než 1 m a obsahující keramiku 11.–13. století. Nasedalo na písčité podloží (*Frolík 1988e*, 176).

Několik výzkumných akcí proběhlo v dnešním areálu Purkrabství, respektive na parcelách s domy čp. 6 (Purkrabství), 7 (Malý lobkowiczský palác) a 11. Areál zabírá severovýchodní nároží Pražského hradu. Ze severní a východní strany je lemován románskou zděnou hradní hradbou, jejíž součástí je též původně branná Černá věž. Hradba je dodnes v nejvyšším místě dochována do 9 m výšky. Objekt Purkrabství byl stavebně historicky zkoumán již roku 1932, kdy zde K. Fiala rozpoznal románskou patrně obytnou věž o půdorysu cca 6 x 7 m. Je dodnes fragmentárně přítomná v přízemí a prvním patře ve východní části čp. 6. Věž byla vystavěna po vztyčení románské hradní hradby po roce 1135. V dodatečně vyhloubeném suterénu byla patrně pro vnitřní bok využita čelní kamenná zeď dřevohliněného opevnění (Kašička 1989, 203). První archeologické akce zde provedl I. Borkovský v letech 1958–61. Během 12. století zde byla těžena šterkopísková terasa naplavená do skalní sníženiny. Při následném zavezení v druhé polovině 12. nebo počátkem 13. století byl povrch vyrovnán. Do tohoto souvrství byla založena zeď, která probíhá na linii hradby přibližně v místech dnešní parcelní hranice mezi čp. 6 a 7. Dle I. Borkovského byla identifikována jako ohradní zeď Purkrabství z doby vlády Přemysla Otakara II (Borkovský 1962). Dle nejnovějšího výzkumu však u konstrukce nelze vyloučit větší stáří (*Matiášek v tisku*).

JIŘSKÉ NÁMĚSTÍ

Přes několik sezón (1984–89, 1997) probíhal výzkum v souvislosti s novou úpravou náměstí. Již v počátcích výzkumu byly odhaleny reliкty románské chodby, která spojovala baziliku sv. Víta s kostelem sv. Jiří. Vedla po vrchní části skalnatého hřbetu hradčanského ostrohu. Na východě končila branou, jejíž výstavba byla předběžně datována do 13. století a interpretována byla jako součást obřadní zdi kláštera sv. Jiří. Prezentovala se patkami ostění portálu a dvojicí kůlových jamek, patrně pozůstatku po pantu veřejí. Severně od chodby byly zachyceny silné vrstvy malty, opukových odštěpků, dvě jámy na vápno a množství kůlových jamek. Situace spadá do druhé poloviny 12. století a byla interpretována jako staveniště. Severovýchodně od něho se nacházela plocha vydělená plotem, který se projevil sérií dvojítych drobných kůlových jamek. Autor výzkumu předpokládá, že patrně na přelomu 12. a 13. století byla plocha severně od chodby pravidelně rozměřena. Na severu probíhala komunikace tvořená štěty. Její zjištěná šířka činila 4,9 m. Parcely mezi komunikací a chodbou byly odděleny ploty. Zástavba parcel je doložena ve dvou až třech horizontech. Zaznamenány byly kůlové stavby, zbytky podezdívek, fragment zahloubené části domu, a reliкty dvouprostorového srubu, v jehož interiéru se nacházelo železářské pracoviště. Z dalších objektů lze zmínit cisternu či studnu 5,1 m hlubokou. Situace zanikla v polovině 13. století.

Ve východní části náměstí, tedy již v areálu kláštera sv. Jiří byla dokumentována část interiéru stavby z 13. století (*Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989*). Další poznatky přinesla plocha dvorku severně od kaple Všech svatých. Dvorek byl ohrazen zdí stavěnou kvádřikovou technikou. Plocha mezi ohradní zdí a kaplí byla prohloubena tak, aby vznikla rovná plocha s mírným sklonem. Následně zde byl pro konec 12. až první polovinu 13. století vysledován intenzivní vývoj, kdy se zde vedle zvyšování terénu v podobě „životních nečistot“ objevuje větší počet obytných i hospodářských staveb. Jsou reprezentovány jednoprostorovými dřevěnými domy s dusanou podlahou a stěnami na kamenných podezdívkách, srubovými stavbami, domy se zahluobenými částmi a patrně též kamenná stavba stavěná kvádřikovou technikou, z něhož byla zachycena obezděná vstupní šíje do mírně zahluobeného interiéru. Celkově autor výzkumu vysledoval na zkoumané ploše tři až čtyři stavební horizonty, přičemž nejmladší porušují kvádřikovou ohradní zeď dvorku. (*Frolík 1988c*, 176; *Frolík 1989a*, 164–165; *1991b*, 186–187). Další práce probíhaly v roce 1997 v prostoru střední části náměstí za závěrem katedrály sv. Víta. Po zániku sídlištního horizontu 11. století zde byl vyhlouben žlábek, ve kterém byly dokumentovány nepravidelně rozmístěné kúlové jamky. Patrně jde o relikt ohrazení, které vydělovalo „plochu Jiřského náměstí jako zvláštní areál“ (*2000b*, 350–351). V průběhu první poloviny 12. století byla v trase tohoto ohrazení vystavěna výše zmíněná zděná chodba mezi bazilikou sv. Víta a svatojiřským kostelem. Vzhledem k faktu, že plocha nacházející se severně od chodby byla zkoumána I. Borkovským v roce 1968, nebyla zachycena sídlištní stratigrafie z první poloviny 13. století dokumentovaná v 80. letech ve východním sousedství. Pouze v 60. letech ponechaný kontrolní blok poskytl nové informace. Nacházela se zde studna o hloubce 4,2 m. Byla přizděná k románské chodbě a zahlubovala se do vrstev staršího 13. století. Zánikový zásyp obsahoval již raně gotické nálezy, ze spodních bahnitých sedimentů však byl vyzdvižen menší počet keramických, skleněných (importy) a dřevěných nádob a kostěná figurka. Nálezový soubor je srovnatelný s nálezy z tzv. románské studny zkoumané v jihozápadním rohu III. nádvoří (*2000b*, 350–351).

Při sledování výkopu, který směřoval ze Starého královského paláce do Vikářské ulice, čímž obcházel východní část katedrály sv. Víta, byly na jižní straně kostela dokumentovány dva intaktní pohřby, dle záušnic datované do 13. století. Sledovaná kabelová trasa za východním závěrem katedrály proťala trasu románské chodby. Ve Vikářské ulici byla dokumentována 10 m dlouhá část románské severní obvodové zdi kláštera kostela pražského se zbytky vnitřní omítky (*Březinová 1995*, 216).

Při stavbě kolektoru v severní části parcel domů čp. 34–36 bylo v prostoru zaniklého původního domu čp. 34 zaznamenáno souvrství z 13. století s částí zahluobeného objektu. Dokumentována byla také část základu románské hradby. Další terény byly vysledovány ve východním sklepe dnešního čp. 34. V jeho východní části byla dokumentována zídka z nasucho skládaných kamenů, jejíž datace spadá do 11. – 13. století. Dle autora výzkumu musela stavba, ke které zeď náležela, stát v areálu Jiřského kláštera. Jeho ohradní zeď byla rozpoznána v západní části sklepa (*Frolík 1988d*, 176–177; *1991c*, 188).

JIŘSKÝ KLÁŠTER

Při výzkumu východního dvora areálu kláštera (nádvoří čp. 222/IV) byl v roce 2004 fragmentárně zachycen vývoj ve sledovaném období. Zaznamenáno bylo souvrství z 11. – 12. století, které je autorkou výzkumu pro množství kamenných zlomků a úlomků malty souvisí s úpravou terénu poblíž nějaké stavby. Stratigraficky výše se nalézala dvojice požárových úrovní. Starší je kladena do souvislosti s událostí roku 1142, mladší je datována do 13. století. Oba požárové horizonty byly následně převrstveny kamenitými kontexty, které byly interpretovány jako pravděpodobná dláždění. Jejich povrch byl opálený. V rámci staršího požárového horizontu byla zaznamenána rozvalená zeď se zbytky nezuhebnatělého dřeva. Před východním čelem čp. 222/IV bylo zachyceno souvrství 12. – 13. století (*Herichová 2006*, 317–319).

SEVERNÍ TRAKT

Relikty románského vývoje byly zaznamenány také v prostoru Císařských koníren. V prostoru před západním čelem románské hradby bylo zjištěno sídlištní zvrstvení od 10. do 13. století o mocnosti až 4 m. Keramikou se zduřelou profilací okrajů je zde datována dřevěná stavba na kamenné podezdívce (*Tomková 1989*, 170). Dokumentován zde byl též ohyb románské hradby. Vnější líc hradby byl zděn technikou nepravidelného klasového zdiva, vnitřní pak z nepravidelných větších kvádrů (přibližně 0,2–0,25 x 0,3 m). Západní fronta hradby byla založena do staršího předrománského příkopu. Podařilo se zjistit, že nároží hradební zdi se sesunulo a bylo obnoveno ještě v průběhu 13. století. Dle interpretace I. Boháčové byly totiž vrstvy destrukce románské hradby porušeny výkopem pro příkop Přemysla Otakara II. (*Boháčová 1995*, 217). Borkovským uváděná obranná věž zaznamenána nebyla (*Borkovský 1969*, 61), její existence je proto zpochybněna. Ve východní části sálu byla zaznamenána také rozměrná zděná stavba, jejíž vznik je kladen k polovině 12. století. Výzkum zastihl fragmenty její severní stěny a severojižní příčky. Takto ohraničený prostor bývalého interiéru měl rozměry cca 7 x 4 m. Bylo zachyceno více stavebních fází, některé patrně souvisely s nestabilitou podkladních terénů. V západní části sálu bylo dokumentováno

zvrstvení z 13. století, které se prezentovalo pravidelně skládanou vrstvou opukových kamenů a následným uložením sídlištních vrstev a objektů (*Boháčová 1993*, 194; *Boháčová 1995*, 217; *Boháčová – Frolík – Žegklitz 1988d*, 37, 40).

V západním sousedství Císařských koníren, respektive v suterénních prostorách a v ploše východního pěšího průchodu přilehlé brány vedoucí na Prašný most proběhl výzkum na přelomu let 1992–93. Mladohradištní souvrství je zde ukončeno vrstvou volně nasypáných opukových kamenů, která je interpretována jako pravděpodobný základ kamenné čelní zdi či kamenného valu předrománského opevnění. Ve 12. století byla plocha upravena pro stavbu blíže neurčeného hospodářského či obytného objektu, jehož pozůstatky představovala série kůlových jamek. Následné souvrství z první poloviny 13. století obsahovalo množství nálezů, které lze spojit s metalurgickým provozem. Dokumentovány byly zlomky odlévacích nádob a dva kadluby na drobné ozdoby (*Vochozková 1995b*, 217).

SEVERNÍ VÝBĚŽEK

Zahloubený objekt, který byl označen za „polozemnici“, byl zastižen při výzkumu Severního výběžku západního palácového traktu. Objekt spadá do období používání keramiky se zduřelou profilací okraje (*Frolík 1989b*, 168).

SLÉVÁRENSKÝ DVŮR

Při výzkumu v souvislosti s budováním kolektoru byla na hraně ostrožny zaznamenána poloha vrstvy s keramikou 12.–13. století. Z nálezů v ní obsažených stojí za zmínku bronzové kování označené za import. Poloha je vně opevnění románského Hradu (*Tomková 1988b*, 179–180). Vrstvy s keramikou první poloviny 13. století byly detekovány také při sondáži v roce 1989. Překrývaly nejmladší horizont mladohradištního opevnění (*Boháčová 1991c*, 190–191).

SLÉVÁRNA

V roce bylo potvrzeno, že jižní základová zeď je tvořena reliktem románské zděné hradby. Její základová partie byla zděna technikou nepravidelného opus spicatum. Založena byla do zjílovatělého skalního podloží. Dutina pod základovou spárou indikuje sesuvy půdy do Jeleního příkopu (*Boháčová – Frolík – Žegklitz 1988c*, 34).

STARÝ KRÁLOVSKÝ PALÁC

Pro stavební vývoj románského knížecího paláce byla důležitá sondáž v tzv. knížecí komnatě z roku 1986. Podařilo se prokázat, že palác, přilehlá kaple Všech Svatých a při jižní straně probíhající kvádřiková hradba byly budovány během jedné stavební etapy (*Tomková 1988c*, 180).

Objekt ze 13. století byl zaznamenán stratigraficky pod budovou Ludvíkova křídla (*Boháčová 1988b*, 180–181).

Souvrství z druhé poloviny 12.–13. století bylo zaznamenáno také při výzkumu Severního palácového dvorku v roce 1986. Dle interpretace autorky patrně souvisí se stavbou románského paláce. Ze souvrství pochází stříbrná mince byzantského původu. Stratigraficky níže byly dokumentovány sídlištní a odpadní vrstvy z 10.–12. století (*Tomková 1988d*, 181). Objekt ze sklonku mladohradištního období byl dokumentován v následující sezóně. Zachovalo se z něj torzo hliněné podlahy s valounovým podkladem. Na jedné straně byl obezděn konstrukcí z kamene na hlínu. Zkoumány byly také vrstvy, které jsou spojovány s výstavbou románského paláce (*Boháčová 1989*, 169–170). V sezóně 1988 byla odhalena kamenná přístavba k románskému paláci, porušující vrstvy 12. století a starší. Dle situace v jejím interiéru je datována do první poloviny 13. století (*Boháčová 1991d*, 191–192). Při sondáži roku 1991 bylo zachyceno několik sídlištních objektů z počátku 13. století. Jeden překrýval románskou zeď z dosud neznámé stavby, jejíž konstrukce byla v minulosti částečně vytěžena. Stavba převrstvila starší sídlištní situaci (*Frolík 1991d*, 195).

Souvrství z 11. – 13. století o výšce 1,2 m bylo sledováno v roce 1988 v sondáži v Tereziánském křídle Starého královského paláce. Zaznamenána byla dvojice tarasních zdí probíhajících v ose východ – západ. Starší byla stavěna na sucho a byla datována do 12. století. Mladší s maltovým pojivem pak dle autora výzkumu spadá do 13. století (*Frolík 1991e*, 192). V technické chodbě Tereziánského křídla byly dokumentovány dvě úrovně cest. Byly dlážděné valouny a místy též opukovými zlomky. Starší úroveň byla zařazena do druhé poloviny 12. století, mladší do počátku či průběhu první poloviny 13. století. Podél jižní strany mladší cesty probíhala zeď stavěná z kvádrů na maltu. Severní stranu lemovala tarasní zídka s konstrukcí spojovanou částečně maltou a částečně hlínou. Cesty směřovaly do jižní románské hradní brány (*Boháčová – Tomková 1993*, 195–196). V roce 1994 byla při východní stěně Ludvíkova křídla provedena revize výzkumu I. Borkovského. Tehdy byla situace zde odhalených kamenných konstrukcí interpretována jako relikty dvou fází čelní kamenné zdi opevnění. Při revizi byl pod základovou spárou mladší ze dvou kamenných konstrukcí vyzvednut archaicky zduřelý okraj. Starší zídka se nepodařilo pomocí nálezů datovat, autorka výzkumu se však domnívá, že její výstavba proběhla v období nepříliš vzdáleném od vzniku mladší konstrukce. V obou případech je uvažováno o funkci tarasních zdí nad blízkou trasou cesty (*Boháčová 1995*, 218).

STŘEDNÍ KŘÍDLO

V severní části křídla v prostoru tzv. Lakovny byly odkryty pozůstatky rozsáhlého románského domu. Převrstvil starší sídlištní situaci. V interiéru se dochovala maltová podlaha. Rekonstruované rozměry domu činí 12 x 5,3 m. Dle interpretace J. Frolíka se pravděpodobně jedná o tzv. Starou Vikárku, která byla zbořena po roce 1580 (*Frolík 1988e*, 177–178). Románské terény jsou ve Středním křídle dále reprezentovány zejména zásypem při základu románské hradby. Zachyceny byly například při výzkumu ve střední části v roce 2010 (*Frolíková 2011*, 388–390).

VIKÁŘSKÁ

V letech 1983–86 byla dokumentována část kláštera kostela pražského. Zaznamenáno bylo severovýchodní nároží ambitu. Pod jeho podlahou byly dokumentovány dva pohřby. V západním sousedství kláštera bylo dokumentováno zvrstvení počínaje 13. stoletím (*Boháčová 1988c*, 181–182). Dále v ulici byly realizovány k rozsáhlé vykopávky v souvislosti s novou adaptací komunikace v letech 1999–2000, které navázaly na výzkum popsany výše v části věnované Jiřskému náměstí, který proběhl v roce 1997 (*Březinová 1995*, 216). V místě západního vyústění ulice byl dokumentován zděný fragment z lomové opuky na maltu. Byl překryt souvrstvím z 12. – 13. století. Další poznatky se podařilo získat pro vývoj kláštera kostela pražského. Byla dokumentována západní část včetně spodní partie ostění hlavního vstupu do budovy, dělicího zdiva mezi ambitem a severním křídlem, dále byly zjištěny částečné poznatky o členění severního křídla a zaznamenána byla velikost východního traktu. Rozpoznány byly minimálně tři románské stavební fáze, kdy nejstarší proběhla patrně již v 11. století, následné rozsáhlé úpravy jsou datovány po požáru 1142, poslední románské jsou dávány do souvislosti s posuny nestabilního podloží během 13. století. Západně od sídla kapituly byly zaznamenány relikty dosud neznámé románské stavby, respektive její západní obvodová zeď a patrně severozápadní nároží. Datace spadá do 12. – 13. století. Jižně od čp. 36/IV byla odhalena další zděná architektura, která se prezentovala zdivem z opukových kamenů na jílu. Rozměry stavby činily minimálně 6 x 3 m. Dle interpretace autora výzkumu byly její relikty překryty požárovou vrstvou spojenou s událostí z roku 1142. Stratigrafie nad ní zaznamenala zvrstvení 13. – 16. století (*Frolík – Matouš 2003a*, 299–300).

Při výzkumu čp. 39/IV byla v délce celého objektu sledován spodek stupňovité (tři etáže) nadzemní části a základy (nepravidelné opus spicatum) románské zděné hradby. Nepravidelnosti v průběhu hradební konstrukce naznačují komplikovanější stavební dispozici této části Hradu. K hradbě přiléhaly vrstvy z 12.–13. století. Za zmínku stojí zídka z nasucho skládaných kamenů, která probíhala v jižním sousedství hradby a měla s ní shodný směr. Lícovala jen na severní straně, interpretována proto byla jako tarasní. Stratigraficky nad touto

konstrukcí byla dokumentována sekvence propálených maltových podlah ze 13. století. Ze stejně starých vrstev pochází majolikový střep označený za pravděpodobně arabský import. Dále byla odhalena zeď z kvádrů poledníkové osy, která se nachází v „blízkosti známého zdiva s nikou“ (*Boháčová 1988c*, 181–182; Boháčová – Frolík – Žegklitz 1988b, 23–25). Stejně zdivo bylo znovu odhaleno při stavebních úpravách v roce 2006 (*Matiášek 2007*, 303–304).

V sousedním čp. 40/IV proběhl výzkum v souvislosti se stavebními úpravami v letech 1971–74. Zaznamenal severovýchodní nároží románské budovy, jejíž pokračování bylo dokumentováno v sousedním Severním křídle. K tomuto nároží byla přizděna zeď shodné konstrukce, která směřovala severním směrem k linii románské hradby. Obě zdiva měla šířku 0,8 m a byla stavěna kvádrůvkovou technikou. Ke zdivu ze severní strany přiléhají humózní vrstvy interpretované jako „bahenní sedimenty s hojností organických zbytků“ (*Durdík 1988*, 208). Na základě rozboru keramických zlomků byla situace zdí datována do 1. poloviny 13. století. Ke stejnému horizontu náleží též výrazná navážka z opukové drti, na ní se pak usazovaly jednotlivé vrstvičky spojované s intenzivním sídlištním vývojem 1. poloviny 13. století. Severní stěna čp. 40 je ve spodních partiích tvořena románskou hradní hradbou. Při výzkumu byly dokumentovány jak nadzemní části stavěné kvádrůvkovou technikou, tak základová partie tvořená do výkopu litým zdivem nahoře se třemi stupni předzákladu. V důsledku statických pohybů hradby vznikla mezi původním souvrstvím a zdí dutina. Z vrstev při románské hradbě pochází mimo jiné fragment technické misky. Po zániku výše popsaného románského domu byla na ploše čp. 40/IV uložena destrukční vrstva obsahující mimo jiné románské kamenické články. Dle T. Durdíka jde patrně o pozůstatky ze zbořené baziliky sv. Víta, případně z kláštera kostela pražského (*Durdík 1988*).

ZLATÁ

Ve vstupu do severního parkánu, respektive mezi čp. 11/IV a 30/IV bylo dokumentováno zvrstvení z 12.–13. století. Vedle základu a části nadzemní partie románské zděné hradby bylo zachyceno několik pyrotechnologických objektů. Souvrství obsahovalo též fragmenty zdiv z opuky na hlínu. Další souvrství s nálezy z 12.–13. století bylo zastiženo v prostoru východního parkánu, respektive před brankou vedoucí z areálu Purkrabství (*Matiášek 2011b*, 390–391).

HRADČANY – PŘED PRAŽSKÝM HRADEM

HRADČANSKÉ NÁMĚSTÍ

V roce 1944 byl učiněn plošný odkryv ve střední ploše náměstí. Zaznamenána byla zahloubená část domu zděného kvádrůvkovou technikou. Zahloubení je odvozeno od faktu, že

jižní, východní a západní obvodové stěny byly lícovány jen do interiéru. Severní stěna, kterou se zároveň vcházelo do zachycené místnosti, byla lícována oboustranně, lze se proto domnívat, že jde o vnitřní příčku. Tuto hypotézu podporuje též skutečnost, že východní stěna pokračovala severním směrem i za linii severní zdi. Uvažuje se proto o alespoň dvouprostorové dispozici. Z východní strany přiléhala k východní stěně kamenná schránka, která byla z odhaleného interiéru nedostupná. Dům byl nejspíše kryt břidlicovou střešní krytinou (nález 2. zlomků z interiéru i exteriéru) Archeologicky lze dům datovat do 12. až první poloviny 13. století (*Frolík 1986*, 74), z hlediska historického kontextu a charakteru odhaleného reliktu do druhé poloviny 12. století (*Frolík 1988a*, 165–166). V ploše mimo zděné kontexty (zejména v profilech sondáže) bylo zachyceno ohniště a sedm pyrotechnologických objektů většinou v podobě mělké miskovité jámy vyplněné uhlíky a s propálenými stěnami o průměru 0,68 – 0,9 m. Dle rozboru nálezové situace náležely jedinému časovému horizontu. V inventáři hmotných nálezů je přítomná měděná struska či bronzovina z jedné „pícky“, technické misky, ve výplni jednoho z pyrotechnologických objektů se patrně v sekundární poloze nalézaly tři zlomky skla (dva fragmenty patrně čiší, jeden silnostěnný zlomek). V jižní stěně sondáže byl zachycen 6 m dlouhý objekt charakteru zapuštěné části domu. Při stěnách bylo vyzorováno zahloubení připomínající kulové jamky (*Frolík 1988a*).

V sezónách 1982–83 byl veden výkop pro inženýrské sítě před průčelím domů při severní, západní a jižní frontě náměstí. Archeologická dokumentace se soustředila na zaznamenání rozsahu historických terénů a průběhu podloží. Bylo zjištěno, že při severní frontě náměstí dosahují raně středověké vrstvy místy přes 1,5 m a leží přímo na podloží (v případech, kdy bylo zachyceno). Jsou překryty raně novověkou až recentní navázkou. Mocnost i hloubka raně středověkých terénů se zmenšuje jižním směrem. Při jižní frontě náměstí byla zaznamenána zejména raně novověká stavební činnost, raně středověké terény (pokud byly detekovány) dosahovaly jen nízké mocnosti 0,1 m (před nádvořím mezi čp. 185/IV a 186/IV). Bylo vysledováno, že původní terén se více ukláněl severním směrem. Dle datace keramických nálezů spadá souvrství zejména do 12. až první poloviny 13. století (*Frolík 1986*, 74–76; *Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988a*, 93; *Frolík 1991a*, 103–106).

Další sledovanou liniovou akcí byl výkop pro kanalizaci ve vozovce podél severní fronty náměstí, který dokumentovala Helena Březinová v roce 1997. Byla dokumentována zhruba polovina jižního profilu a vybraných částí přípojek k domům a severního profilu. Přesná datace vrstev není možná kvůli selekci nálezů provedené patrně přímo v terénu, byl brán jen vzorek středověké keramiky. Dle analogií (výzkum z roku 1944, dokumentace z let

1982–1983), lze svrchních cca 1,4 m označit za novověké až recentní, a níže ležící souvrství pak za raně středověké. Mělo různou mocnost, obecně však dosahovalo kolem 0,6 m mocnosti. Místy byly zachyceny objekty zahloubené do podloží. Z archeologických situací byla při povrchu staršího souvrství zachycena nejméně dvě pyrotechnologická zařízení (před čp. 58/IV, 59/IV), jeden objekt (před čp. 61/IV) svým tvarem připomíná do podloží zahloubenou část domu (*Březinová 2000*, 303; publikováno jen obecné sdělení o nález. Detaily čerpány z dokumentace uložené v interním archivu archeologického pracoviště na Pražském hradě pod složkou P1 – Hradčany – Hradčanské náměstí, dešťová kanalizace v severní části, 1997).

Jižní fronta:

Objekt zemnicového typu zmiňuje J. Čiháková v prostoru čp. 184/IV. Drobnou sondáží byla odhalena část vodorovného dna. Zánik objektu spadá do první poloviny 14. století, dobu vzniku autorka neuvádí, je tedy možné, že nespadá do sledovaného období. V zásypu se vyskytovaly vedle středohradištních a starších mladohradištních (snad též starohradištních) keramické střepy dokládající osídlení 11.–12. století (*Čiháková 1988a*, 182).

Několik sídlištních objektů z 11.–13. století zaznamenala J. Čiháková též v sousedním areálu čp. 185/IV, respektive v jeho severní části. Upozornila však, že oproti srovnání s Malou Stranou je hustota zachycených reliktních velmi nízká. Proto vidí ve zkoumané poloze spíše periferii osídlení, jehož těžiště klade v prostoru Hradčan dále k severu a severozápadu (*Čiháková 1988b*, 182–183). Hlavní důvod pro nízkou míru využití prostoru před lokací města vidí v příliš dynamické původní modelaci terénu, a to na základě dokumentace deprese interpretované jako neantropogenní (*Čiháková 1989b*, 171). V jižní části areálu zachytila sondáž G. (Dubské) Blažkové v poloze na jižní hraně hradčanského ostrohu mocnou vrstvu opukových kamenů s keramikou od středohradištního období po 13. století. Situaci nelze přesně interpretovat, lze jí však použít pro doklad antropogenních aktivit z blízkého okolí (*Blažková–Dubská 2006*, 320–321, *Blažková a kol. v tisku*).

Sídlištní a výrobní aktivity datované do 12. až první poloviny 13. století byly zaznamenány i v areálu Salmovského paláce čp. 186/IV. Na východním čestném dvoře bylo dokumentováno torzo zahloubené kamenné architektury (nároží z lomové opuky na maltu), pozůstatky po kúlové stavbě a v jižní části pozůstatky štětované plochy se stopami vyjetých kolejí. Výrobní aktivity jsou reprezentovány trojicí pyrotechnologických objektů. Celá situace byla překryta souvrstvím ze 13. století (*Žegklitz 1991*, 193–194; *Tomková 1993*, 196–197; *Frolík 1995a*, 220). Na západním dvoře přiléhajícím ke Schwarzenberskému paláci čp. 185/IV byly zaznamenány zbytky souvrství ze 13. století (*Frolík 2007*, 304–305). V severním

sousedství západního křídla čp. 186/IV bylo odhaleno nároží stavby zděné na maltu kvádríkovou technikou. Stavbu překryl kontext datující její zánik do 13. století (*Chlustiková 2011*, 393–395).

Severní fronta:

V čp. 56/IV dokumentovala I. Herichová souvrství z 12.–13. století, které nasedalo přímo na podloží (*Herichová 1998*, 256).

Západní fronta:

Při generální rekonstrukci Toskánského paláce čp. 182/IV bylo na dvou místech dokumentováno kontinuální souvrství, jehož části lze klást do sledovaného období. Terény v areálu paláce jsou jinak výrazně narušeny gotickou a raně novověkou zástavbou (*Čuláková 2011*, 391–393).

KANOVNICKÁ

čp. 73/IV

Další složitější stratigrafie byla zaznamenána v Kanovnické ulici na dvoře čp. 73/IV. Z přelomu 12. a 13. století pochází fragment zídky stavěné nasucho zaznamenaný v délce 7,2 m a interpretovaný jako pravděpodobná podezdívka dřevěného objektu. K zídce přiléhalo torzo dlažby z plochých opukových zlomků. Dlažba byla označena za interiérovou, její nakloněná rovina svažující se ode zdi však naznačuje opačnou interpretaci (jasné příznaky postdepozičních procesů nebyly zaznamenány). Po destrukci zídky byla v dlažbě vykopána mělká jáma vyplněná množstvím železářské strusky. Vlastní výrobní zařízení však v okolí zachyceno nebylo. Z výrobních aktivit bylo kromě zmiňované strusky snad zachyceno zpracování kostí. Autor dále na základě fragmentu bronzové kroužkové zbroje uvažuje o možnosti opravného pracoviště, s možnou souvislostí s kovárnou indikovanou zmíněnou struskou. Ve spojení s výrobními aktivitami označil autor nalezenou stavbu za nejspíše hospodářskou (*Frolík 1988f*, 183; *1999*, 129–136, 156, 160–161).

LORETÁNSKÁ

Fragment zahloubeného objektu datovaný dle nálezů keramických okrajů se zduřelou profilací byl zaznamenán v kanalizační rýze v čp. 175/IV (*Tomková 1995b*, 222; *Frolík – Tomková 1997*, 68).

Při budování odvodnění byly doloženy raně středověké situace v severovýchodní části areálu Martinického paláce čp. 181/IV. I. Herichová zde zaznamenala části tří větších jam, dvě ohniště a několik kúlových objektů „v jistém půdorysném uspořádání“. Z výplně objektů pochází několik fragmentů železářské strusky. Zaznamenaná situace je datována do sklonku

raného středověku. Stopy po intenzivním osídlení tohoto období doprovodila 0,15 m silná kulturní vrstva (*Herichová 2007*, 307–308).

LORETÁNSKÉ NÁMĚSTÍ

Plošně rozsáhlý výzkum byl realizován na náměstí v letech 1934–35 I. Borkovským. Vrstvu datovanou do 13. století zaznamenala v ploše náměstí též H. Olmerová (*1984a*, 140–141).

STRAHOVSKÝ KLÁŠTER

Řadu poznatků přinesla série výzkumů v areálu Strahovského kláštera. Fragment zděné jednoduché stavby byl zachycen východně od apsidy konventního kostela. Jeho základy ležely na horizontu 13. století. Z tohoto období se podařilo zaznamenat i několik pohřbů. Na několika místech se podařilo vysledovat průběh románské ohradní zdi (při severním okraji areálu – zde patrně dvě románské fáze naznačující rozšíření o 7,5 m, v jihozápadní části areálu v místě hospodářského dvora, na dvoře u tzv. konírny, v jihovýchodní části areálu u altánu, pod severní částí kostela sv. Rocha. Zaznamenány byly též inženýrské stavby, respektive dvojice kanálů na přívod či odvod vody. První probíhal podél jižního ramene ambitu, druhý vedl diagonálně přes rajský dvůr, souvisel tedy patrně s piscinou v jeho středu. Stěny kanálu byly zbudovány z opukových kvádrů, záklop tvořily pískovcové desky. Pro dno byl využit nepropustný jílovitý podložní podklad (*Dragoun 1995b*, 223; *1998a*, 257; *1998b*, 257–258; *2002*, 116–128 ; *Sommer 1981*, 161–162; *1984*, 152–153).

CHOTKOVY SADY

Při sledování výkopů pro inženýrské sítě byla v Chotkových sadech sledována druhotná příměs keramiky se zduřelou profilací okraje (*Frolík – Matouš 2003b*, 300). Vzhledem ke značným přesunům zemin v širokém okolí (platí zejména pro Pražský hrad včetně Královské zahrady a barokní opevnění pražského levobřeží) nemusí mít nalezené zlomky vypovídací hodnotu pro raně středověké osídlení lokality.

MALÁ STRANA

BESEDNÍ

Dvojici zahloubených sídlištních objektů (max. délka 2,6 m, hloubka 1 m) z počátku 13. století zaznamenal V. Huml v Besední ulici (*Huml 1989b*, 172).

BŘETISLAVOVA

Relativně chudý pramenný fond pochází pro sklonek raného středověku z okolí Břetislavovy ulice. V závětu 80. let zde byl v čp. 350/III dokumentován ojedinělý zahloubený objekt ze 13. století (*Tryml 1991*, 195). Při regeneraci Jánského vršku bylo v Břetislavově a

Vlašské ulici dokumentováno menší množství objektů (jámy, ohniště, pece), z nichž nejstarší pocházejí snad z 12. století. M. Tryml proto opakovaně popisuje lokalitu v raném středověku a to zejména na jeho sklonku jako sezónní, patrně výrobního charakteru (*Tryml 1989*, 172; *1993*, 197). Vlastní „železářské“ objekty patrně z 11. – 12. století zahloubené do podloží a doprovázené menším množstvím strusky se však patrně nenacházely v Břetislavově ulici, ale ve Vlašské na ppč. 435 (dle ústního sdělení M. Trymla viz Havrda – Podliska 2011, 73)

DRAŽICKÉHO NÁMĚSTÍ

V čp. 60/III byla zaznamenána kvádríková zeď, která byla interpretována jako součást biskupského dvora (*Zavřel 1995a*, 223).

Další situaci dokumentovala J. Čiháková při přestavbě sklepů v čp. 62/III. Po výrazném snížení terénu zde byla položena valounková dlažba datovaná do 12. až 13. století. Položení dlažby předcházelo rozsáhlé snížení starších terénů. Rozsah ani charakter dlažby nebylo možné z terénní situace rozpoznat. Při výzkumu byla též zaznamenána mladší dlažba, která byla interpretována jako povrch z přestavby za Jana IV. z Dražic. Dvě úrovně dlažeb naznačují v ploše domu čp. 62/III komunikační funkci s určitou chronologickou kontinuitou. Předpokládaná východní obvodová linie románské ohradní zdi areálu, která měla dle tradičních rekonstrukcí probíhat v místech podél západní obvodové stěny dnešního domu, nebyla potvrzena. Toto ohraničení nebylo na parcele čp. 62/III vůbec zachyceno. Autorka naznačila možný větší rozsah areálu dvora východním směrem do prostoru Dražického náměstí. Zde bylo možné pozorovat západní hranu rozsáhlého objektu, patrně okraje bývalého říčního řečiště. Objekt byl zasypan mohutným opukovým kontextem. Tato suť byla místy prolévána maltou, patrně za účelem zpevnění. Zásyp se nepodařilo datovat, je však mladší než přelom 9. a 10. století.

Přímo v prostoru Dražického náměstí, respektive ve východním sousedství větší mostecké věže byl výzkumem zaznamenán výrazný horizont s archaicky zduřelým okrajem (*Dragoun 2009*, 409–410).

HELLICHOVA

Množství poznatků přinesly zemní zásahy v zástavbě i ploše Hellichovy ulice. V roce 1969 byla zachycena dvojice oválných pyrotechnologických objektů při západním konci ulice. Byly téměř identicky veliké, půdorysně zabíraly plochu 2 x 0,7–0,9 m, výška činila 0,4–0,6 m. Je uvažováno, že byly zahloubeny cca 0,5 m pod povrch. Objekty sestávaly z věnce plochých břidlicových kamenů, přes které ležela vrstva vypálené jílovité hlíny. Výplň byla tvořena popelem, uhlíky a mazanicí s otisky prutů. Objekty byly interpretovány jako keramické pece (*Huml 1971*, 44, pozn. 11; *Havrda – Tryml 2013*, 251–252), vzhledem

k schematické terénní dokumentaci je však přesná interpretace problematická, spojení s hrncířskou výrobou je však možné (Havrda – Matějková – Tryml 2012, 166; Havrda – Tryml 2013, 131; Havrda – Matějková 2014, 44, Obr. 17:4).

Sídlištní vrstvy a množství drobných objektů pocházejících ze 13. století zaznamenal přímo v ulici Zv. Dragoun (1980, 245). Zachyceny byly zbytky pyrotechnologií a sídlištní vrstvy z 12. až první třetiny 13. století (Havrda – Tryml 2013, 256, Obr. 256)

V polovině 80. let se archeologický výzkum soustředil na poznání románského kostela sv. Vavřince. Ten byl postaven na místě staršího pohřebiště. V severovýchodní čtvrti kostelní lodi bylo zaznamenáno zdivo, které předchází výstavbě stojící románské stavby, zároveň však porušuje starší hřbitovní vrstvy. Pro značné narušení okolních partií terénu mladšími zásahy (krypty, pohřby) je značně ztížena interpretace nalezeného fragmentu zdiva. Dle autora výzkumu M. Trymla jsou pravděpodobné dvě možnosti. Buď byly odkryty pozůstatky starší stavby, nebo jde o stavební mikrofázi dnešního kostela (Tryml 1988, 183–184). V objektu kostela proběhla řada dalších archeologických akcí, které napomohly k lepší představě o původní stavbě a zdejšímu pohřbívání. Kostel měl původně půdorys s podélnou lodí a pravoúhlým závěrem (přehled výzkumných akcí viz Havrda – Tryml 2013, 266–278).

V jihozápadní části ulice bylo na úpatí petřínské stráně dokumentováno 16 různorodých pyrotechnologických objektů interpretovaných jako část železářského výrobního okrsku na zpracování petřínské těžby. Datovány byly do 13. – 14. století. Stranou od výrobní plochy se nalézala sídlištní situace v podobě fragmentu zahloubené části domu (obezděná vstupní šíje), odpadní jámu a několik dalších objektů (Zavřel 2003a, 302).

Západně od křižovatky s ulicí Újezd byla při výkopech pro inženýrské sítě vysledována komunikace probíhající v rovnoběžkovém směru. Byla skládána z velkých, převážně říčních valounů a úvozovitě se mírně zahlubovala do staršího povrchu (svahové hlíny). Byly pozorovány zřetelné koleje od vozů. Šířka komunikace překračovala 3 m. Při stejném výzkumu byla zastižena sídlištní situace z 12. století, která byla narušena mladší pohřební aktivitou. Dokumentován byl patrně suterén zahloubené stavby a pyrotechnologický objekt (Havrda – Tryml 2013, 397–400).

Při úpravách domu čp. 300 při západním konci ulice bylo zastiženo sídlištní souvrství z druhé poloviny 12. až první třetiny 13. století (Havrda – Tryml 2013, 401–402).

JÁNSKÝ VRŠEK

Základy románské rotundy, respektive „dva úseky nadzemního zdiva a základový oblouk západní partie“ lodi byly zastiženy v roce 1986. Byly stanoveny základní rozměry stavby: vnitřní průměr lodi 5,2 m, síla stěny 1,05 m, vnitřní průměr apsidy 3,7 m se silou

zdiva 1,2 m. Datace vzniku byla předběžně stanovena do 12. století s možným přesahem do století následujícího (*Dragoun 1988b*, 184-185). V roce 1987 bylo zastiženo sedm hrobů, z nichž čtyři jsou starší než výstavba rotundy (*Dragoun 1989*, 173).

V čp. 328/III bylo zaznamenáno koryto vodoteče, které ve svých bahnitých sedimentech obsahovalo keramické zlomky z patrně druhé poloviny 13. století a stopy po zpracování barevných kovů (*Čiháková – Zavřel 1995b*, 223).

JOSEFSKÁ

Při výzkumu v čp. 626/III byl zaznamenán výrazný nárůst stratigrafie v průběhu konce raného středověku. Od 11. do poloviny 13. století se terén zvýšil o 1,6 m, z toho spodní 1 m se usadil do průběhu druhé poloviny 12. století (*Čiháková 1984*, 142–143).

Obdobné zvýšení terénu bylo registrováno při výměně dlažby v ambitu kláštera sv. Tomáše (čp. 28/III), kde je souvrství z 12. a první poloviny 13. století vysoké 0,9 m. Ve svrchní části stratigrafie byl zaznamenán shluk kamenů interpretovaný jako na hlínu stavěná podezdívka neznámé stavby z poloviny 13. století (*Čiháková 1989c*, 173). Řada sídlištních situací z doby před založením kláštera v roce 1286 byla zachycena i v roce 2006. Mezi nejmladší (13. století) patří zděná konstrukce z převážně opukových kamenů na hlínu. Starší situace představovala řadu objektů v superpozici (jeden s vypáleným dnem) a kúlovou konstrukci (zašpičatělá dřeva dubu a jedle). Pod zmíněným zdivem byla dokumentována dlažba z opukových zlomků doplněných říčními valouny, z vrstvy pod ní pochází keramika s archaicky zduřelým okrajem. Celá situace vypovídá o intenzivním využití plochy na sklonku raného středověku (*Čiháková – Havrda 2007*, 310–312). Při pokračování výzkumu v sezónách 2006–07 bylo zaznamenáno odtěžení raně středověkých situací v gotickém období. Zaznamenána byla pouze dna několika objektů, která se zahluhovala do podloží. Ve výkopu pro drenáž podél východního obvodu severozápadního dvora byly zaznamenány stopy po pyrotechnologické aktivitě, respektive několik časově mimochodných vyhřívacích výhni. Datovány jsou předběžně do druhé poloviny 13. století (*Čiháková – Müller 2009*, 410–415).

Při výzkumu čp. 42/III byl zaznamenán požár z 12. století, který zde znamenal konec raně středověkého osídlení. Následně se zde usadilo souvrství svahových sedimentů mocné 0,6 m. V severní části zkoumané plochy bylo v těchto sedimentech zaznamenáno několik úrovní dlažeb doprovázené nálezy podkov a ostruh. Komunikace je datována do 12. – 13. století. V jižní části tyto kontexty chybějí (*Čiháková – Havrda 1995c*, 223–224).

Výzkum na křižovatce ulic Josefská a Mostecká zaznamenal část stratigrafie mladohradištní dřevěné komunikace, jejíž svrchní část byla výrazně porušena při zřízení

dlažby z opukových zlomků doplněných říčními valouny. Tato úprava povrchu byla časově spojena s lokací města. Podoba cesty od 11. do první poloviny 13. století proto nelze rekonstruovat (Čiháková 1998, 251–291).

KARMELITSKÁ

Při stavebních úpravách čp. 298/III bylo zaznamenáno souvrství z 9. – 12. století. Rozsáhlý objekt zaniklý ve 13. století snad představuje relikty domu. Zásadní bylo odhalení fragmentu románského kvádríkového zdiva pod jihovýchodní zdi dnešního suterénu. Autorky zprávy o výzkumu na základě „výskytu podobných reliktní zdiva v okolí čp. 298/III“ interpretují kvádríkovou konstrukci jako část ohrazení románského dvorce při kostele sv. Prokopa (Wallisová – Čiháková 2006, 323–324).

Sondáž v čp. 377/III zaznamenala v nejspodnějších zkoumaných partiích přirozené splachové vrstvy, které však obsahovaly keramiku s nejmladšími prvky z konce 13. století (Zavřel 2003b, 304).

Souvrství s „obtížně datovatelnými fragmenty keramiky (12. a 13. století)“ bylo objeveno v čp. 385/III. Zahrnovalo část ohniště či pece, dlažbu z břidlicového materiálu, zdivo stavěné na hlínu z břidlice a opuky a vrstvu označovanou za destrukční požárovou (Zavřel 2003d, 304).

Na dvou místech bylo v roce 1997 zastiženo souvrství z 12. – 13. století též v bývalém dominikánském klášteře sv. Máří Magdaleny (čp. 387/III, 388/III, 459/III) (Havrda – Podliska 2000, 356). Další poloha v podobě souvrství a v superpozici postavených objektů a kůlových jam datovaná dle nevýrazného keramického materiálu na přelom raného a vrcholného středověku byla objevena v čp. 388/III v roce 2002. Ležela na podloží (Podliska 2004, 343 – 344). Množství situací přinesla adaptace areálu z let 2003–04. Bohatě zde byl zastoupen horizont datovaný do 11. a 12. století. Dokumentováno bylo i několik dřevohliněných staveb, u jedné mírně zahloubené bylo možné pozorovat jámy po kulech a žlábků, „do nichž byla uložena spodní část vodorovné dřevěné konstrukce.“ Zaznamenána byla i část vstupní šíje se schodištěm zasekaným do podloží. Rozměry této stavby činily 6,5 – 7,5 x 9 m. Z další mírně zahloubené stavby byla dokumentována kamenná zeď dochovaná do výšky 0,5 m. Kamenná konstrukce byla vystavěna „z téměř pravidelně otesaných opukových kamenů“ patrně po vzoru pražských románských kvádríkových domů. Vedle sídlištních kontextů bylo zastiženo několik desítek pyrotechnologických objektů. Upřesnění jejich funkce je ztíženo absencí strusky, polotovarů, výrobků nebo suroviny (Havrda – Tryml 2006, 325–328). Další stopy po pyrotechnologii zaznamenal výzkum při pokračování adaptačních prací v letech 2005–06. Díky nálezům kovových slitků a prubířských tyglíků byl výrobní

areál klasifikován jako „vyspělé specializované pracoviště zabývající se výrobou či zpracováním cínového bronzu a stříbra“. Zaznamenán byl též drobný fragment, snad část stěny pece. Datace spadá do 12. století. Před domem čp. 387/III v ploše Karmelitské ulice byly zachyceny relikty románského zdiva stavěného kvádríkovou technikou (*Havrda – Tryml 2007*, 315–316; souhrnně ke všem etapám *2013*, 345–393).

Stopy lidských aktivit ve 12. (?) a 13. století byly v roce 1999 zaznamenány také na nádvoří budovy Ministerstva školství (čp. 528/III). V severní části dvora byla zastižena stratigrafie 0,2 – 0,3 m, shora porušená mladšími zásahy. Souvrství bylo prokládáno ohništi, mělkými objekty a kúlovými jamkami. V jižní části byly situace méně porušené. Mezi nálezy ze sledovaného období se řadí zejména jáma na pálení vápna. Tato stratigrafie zde překrývala pohřební horizont, který dle autora výzkumu náležel k pohřebišti okolo kostela sv. Vavřince (*Tryml 2003*, 305). Ve východní části dvora byla roku 2009 zaznamenána poloha sekundárně přemístěných svahových sedimentů z konce 12. – první třetiny 13. století (keramika s klasicky zduřelými okraji). J. Havrda upozorňuje, že se může hypoteticky jednat o nejsvrchnější část výplně zaniklého raně středověkého příkopu. (*Havrda 2011*, 400–401).

čp. 529

Ve výkopech v ploše ulice (ppč. 1050) se podařilo zachytit v roce 2002 zvrstvení komunikace, jejíž nejstarší kontext je s jistou mírou pravděpodobnosti řazen do 12. století. Při rekonstrukci vodovodní přípojky do čp. 382/III byl dokumentován vnější líc zlomku románského kvádríkového zdiva, který byl označen jako možné ohrazení areálu dvorcového charakteru (*Tryml 2004a*, 344–345). Další sondáž se uskutečnila v roce 2009 v prostoru křižovatky s Harantovou ulicí. Byla zaznamenána dlažba datovaná na základě analogií do pokročilého 13. století. Byla založena do sníženého podloží, veškeré starší situace tak byly odstraněny (*Čiháková 2011a*, 399–400). Při průzkumu vlastního domu bylo zaznamenáno, že jeho jádro náleží románskému domu stavěnému kvádríkovou technologií (*Semerád – Tryml 2003*, 87–97)

KLÁROV

Na ppč. 710 při budování stanice metra Malostranská byl v letech 1969–71 učiněn výzkum v místě dřívějšího ostrova. Zachyceno zde bylo osídlení od středohradištního období do počátku vrcholného středověku, které zahrnovalo celkem devět sídlištních horizontů. Románskému vývoji předcházely stopy po sídlišti a zachycena byla též orba. Z konce 11. až první poloviny 12. století je známo pohřebiště, které bylo zprvu řadové, v mladším pohřebním horizontu byly zjištěny i hroby v superpozici. Ve čtyřech hrobech se nalézaly archaické esovité záušnice, keramika však odpovídala výše nastíněnému období. V druhé polovině 12. a

dále ve 13. století bylo na zkoumané ploše zaznamenáno sídliště se značným zvrstvením stratigrafie. Ve starším období (12. století?) je relativně řídká kumulace sídlištních objektů, v mladší stratigrafii (13. stol?) oddělené od předchozí povodňovým náplavem je naopak hustota neobvykle velká. Vedle řady kulových jam a mělkých objektů byly dokumentovány i relikty zahloubených obydlí. Četné byly doklady po pyrotechnologiích, relikty pecí jsou známy zejména z nejmladších částí stratigrafie. Podle doprovodných nálezů ze všech horizontů stratigrafie (struska, bronzové slitky, bronzový stříhaný plech, bronzovina se stopami po sekání, bronzový drát, dyzny a řada předmětů interpretovaných jako možná surovina k přetavení) uvažuje autor o práci s barevnými kovy. Dále byla zachycena rybářská závaží, torza žernovů, hřeben na česání příze, šídla a polotovar ve formě ořezaného parohu. Datace těchto nálezů nebyla v publikaci upřesněna (*Hrdlička 1972*, 644–646).

LÁZEŇSKÁ

Zemní práce v čp. 285 neprokázaly předpokládaný průběh opevnění johanitské komendy. Nejstarší zaznamenané kontexty v podobě mohutného souvrství byly datovány až do 13. století. Jednalo se o „hlinitojilovité hlíny s ojedinělými hrudkami malty a četnými opukovými kameny místy přepálenými.“ Patrně jde o záměrně přemístěné terény, které pocházejí z poloh se starším osídlením (příměs keramiky 9. – 10. století). Souvrství bylo překryto vrstvou opukové drti. Autoři tento kontext hypoteticky interpretují jako úpravu volného prostranství nebo komunikaci (*Dragoun – Rakušan 2006*, 328–329).

MALOSTRANSKÉ NÁMĚSTÍ

střední část a nezastavěná plocha:

Archeologický výzkum doprovázející rozsáhlou rekonstrukci čp. 2/III v centrální části náměstí, která probíhala v letech 2000–05, nezaznamenal mnoho situací ze sledovaného období. Přesto se podařilo zachytit velmi cenné situace. Nejdůležitějším nálezem je pro románské období bezesporu relikv rotundy sv. Václava. Podařilo se odkrýt celý základový půdorys lodi a tři bloky nadzemního zdiva s omítnutým vnitřním lícem, vnější líc se zachoval jen v severovýchodní části lodi při náběhu na apsidu. Konstrukce jádra je litá. Apsida se nezachovala. Vnější průměr lodi činí 8,35 m, vnitřní průměr v nadzemní části je 6,65 m při síle nadzemního zdiva 0,85 m. V maximu se v jednom z bloků nadzemního zdiva dochovalo až 20 řádků z vnějšího pláště. Z interiéru pochází fragment terakotové dlažby zachované in situ, která byla tvořena šestibokými dlaždicemi s reliéfními motivy lva a gryfa, trojúhelníkovými tmavě glazovanými kusy a čtvercovými dlaždicemi bordury s motivem pletence. Dlažba je řazena k vyšehradskému typu, který se používal kolem roku 1100. Intaktní fragment vyplňuje plochu 2,5 x 2,2 m. Dlaždice byly položeny na vrstvu kompaktní malty

s hladkým povrchem, s podkladem nebyly spojeny. Dle neupřesněných indicií se nemusí jednat o první úpravu povrchu interiéru rotundy. Na starší architektonicky náročnou stavbu v okolí ukazuje kámen s červeně malovanou omítkou zazděný v základech kostela a zlomek vápnem přetřeného pískovcového okna lokalizovaný v zásypu základového vkopu. Základy triumfálního oblouku porušily mělkou jámu na míchání vápna, není proto jasné, zda tento objekt souvisí se stavbou kostela, nebo s jinou starší stavební činností. Doba výstavby je autory výzkumu kladena do závěru 11. či nejpozději počátku 12. století.² Další stopy ze sledovaného období zaznamenal výzkum v jihozápadní části nádvoří u vstupu do podzemních prostor kostela sv. Mikuláše a v ploše západně při obvodové stěně kostela. Dokumentováno bylo několik vyhřívacích výhni, které byly porušeny velkým zahloubeným objektem se zaznamenanou svislou stěnou. Interpretován byl jako možná „románská zemnice“. Na konci 12. až v první třetině 13. století zdejší situace překrylo mocné souvrství přírodních splachů (Čiháková 2007a, 320–323; Čiháková – Müller 2006).

V prostoru před čp. 5/III bylo zaznamenáno souvrství odpadních vrstev, které se ukládalo od 10. do poloviny 12. století. Souvrství překryla dlažba z malých úlomků kamenů, která buď ležela na dně zahloubeného objektu, nebo byla součástí venkovního prostranství. Na ní nasedalo smetištní souvrství druhé poloviny 13. století (Čiháková 1993a, 198). Další náhled do dolní části náměstí umožnila oprava tramvajové trati v roce 1995. Dokumentován byl objekt s 0,5 m vysokou stěnou a rovným dnem svažujícím se k JVV. Jeho funkce nebyla objasněna. Zahloubením objektu byla odstraněna starší stratigrafie, vlastní zásah je datován do 13. století. Po jeho zániku byla plocha zadlážděna pomocí opukových kamenů a říčních valounů (Čiháková – Zavřel 1998b, 261). Odlišná situace byla zaznamenána v jihovýchodní části náměstí před čp. 271/III. Zachovala se zde sekvence dlažeb, z nichž dvě nejstarší obsahovaly jako nejmladší příměs keramiku z 12. století. Autorka výzkumu proto uvažuje o možnosti, že již během románského období, tedy před lokací města, zde mohl vzniknout veřejný vydlážděný prostor. Zároveň však připouští, že nalezená keramika může pocházet z velkých přesunů materiálu po lokaci města (Čiháková 2011b, 401–402).

Liniový výkop v horní části náměstí doložil odstranění terénů ze sledovaného období patrně v době po lokaci města (Čiháková 2009a, 424–425).

severní fronta:

² Písemně je stavba poprvé zachycena v legendě Oriente iam sole (Chaloupecký 1942, 231), dle D. Třeštíka datované do poloviny 13. století (Třeštík 1997, 133). J. Čiháková s M. Müllerem upozornili na možnou souvislost se zázrakem uváděným ve Vavřincově legendě z první poloviny 11. století (Třeštík 1997, 11), kdy se při translaci těla sv. Václava zastavily koně u vyvýšeného místa kdesi v Praze a až po pokání Boleslava a veřejné molitbě mohl povoz pokračovat (Králik 1968, 98).

Při výzkumu nádvoří paláce Smiřických (čp. 6/III) bylo ve výkopech pro inženýrské sítě zjištěno odstranění většiny raně středověkých terénů patrně ke konci 13. století. Z dochovaných zbytků starších objektů do sledovaného období patrně spadají dva, z nichž mladší byl pravděpodobně vybaven dřevěnou konstrukcí. Oba zanikly ve druhé polovině 13. století (Čiháková – Havrda 1995a, 225–226).

V sousedním čp. 7 byla v roce 1994 zaznamenána dlažba z oblázků a opuky, na jejímž povrchu ležel střep z konce 12. století (Čiháková – Havrda 1995b, 226). Pro malou početnost datovacího materiálu je však situace datačně neprůkazná. Následující rok byly prováděny výkopy v západní čtvrtině nádvoří. Odhalily souvrství planýrek pocházejících z 12. – 13. století (Čiháková – Havrda 1998, 262).

východní fronta:

Bližší neurčený zahloubený objekt byl dokumentován při rekonstrukci Malostranské besedy (čp. 35/III) na sklonku 80. let 20. století. Objekt, z něhož se zachovalo 0,45 m výplně, zanikl kolem poloviny 13. století (Čiháková 1991, 196–197).

západní fronta:

Výzkumné práce při generální rekonstrukci Lichtenštejnského paláce (čp. 258/III) v první polovině 90. let minulého století dovolily zevrubně poznat raně historický vývoj této části Malé Strany. Mezi polovinou 10. až polovinou 12. století zde téměř chybí doklady lidské přítomnosti, přesto bylo zaznamenáno několik objektů a slabá kulturní vrstva. Autoři uvažují o souvislosti s možnou pauperizací Malé Strany po vzestupu významu Vyšehradu. Z tohoto období však byly vysledovány až 0,5 m silné kontexty přírodními procesy přemístěných sedimentů. V druhé polovině 12. století zde probíhala pyrotechnologická činnost doložená objekty s vypálenými stěnami. Kolem přelomu 12. a 13. století zde výrobní areál zanikl a následně se zde usadila další sekvence přemístěných sedimentů. Ty pohřbily i sídlištní horizont první poloviny 13. století (Čiháková – Zavřel 1993, 198–200). Při pokračujících rekonstrukčních pracích bylo zaznamenáno několik situací. Dřevěná stěna roubená z půlkulatin patřila mírně zahloubené stavbě z 11. – 12. století. Na dalším místě byla zachycena podlaha stavěná z borového a jedlového dřeva a datovaná do 12. století. V prostoru palácové zahrady byla objevena zahloubená stavba datovaná do druhé poloviny 12. století. Ve výplni dalšího zachyceného výrobního (pyrotechnologického?) zařízení se nacházely zlomky patrně prubířských misek a napřímená esovitá záušnice interpretovaná jako surovina pro další zpracování. Situace je datována do 12. století (Čiháková 1995a, 226–227).

jižní fronta:

V čp. 260/III byl zachycen sídlištní horizont datovaný od přelomu 10. a 11. do 12. století. Ve svrchní části zahrnoval hlinité kontexty s destrukcemi z velkých opukových zlomků pocházející z blíže neznámých konstrukcí a několik jámových objektů (*Cymbalak – Podliska 2009*, 422–423).

MALTÉZSKÉ NÁMĚSTÍ

Výzkum v čp. 292/III odkryl jako nejstarší antropogenní vrstvu pevné dláždění z valounů a zlomků opuky a břidlice. Tato situace datovaná do konce 12. století byla interpretována jako relikv komunikace. Na dlažbě ležela staveništní vrstva, která přináležela ke zdivu stavěnému kvádríkovou technikou. Tato konstrukce probíhala stejným směrem jako gotická hradba zachycená v čp. 273/III. Vztah obou zdív nebylo však možné zaznamenat (*Čiháková 1995b*, 227–228).

Při rekonstrukci čp. 471/III bylo zaznamenáno raně středověké souvrství kladené do intervalu 11. – 13. století. Zahrnovalo zahluobené jámové objekty, kúlové jámy, ohniště, spáleníště a komunikační úrovně. V západní části byla dokumentována situace dvou horizontů kruhových a protáhlých výhni, které sloužily ke zpracování železa. Vývoj ve 12. století autor vysvětluje souvislostí s „utvářením sídlištního zázemí mezi komendou johanitů a kostelem Máří Magdalény, kde historické prameny zmiňují osadu Trávník“ (*Podliska 2003*, 307–308; detaily s plánovou dokumentací viz *Havrda – Tryml 2013*, 303–307).

V ploše náměstí před čp. 474/III byla dokumentována svrchní část raně středověkého souvrství, která zahrnovala sídlištní vrstvy a fragmenty zahluobených objektů. Situace je datována do první třetiny 13. století (*Havrda 1998a*, 262).

V šachtě na dvoře čp. 478/III byly roku 1990 jako nejstarší stratigrafická jednotka dokumentovány bahnitě sedimenty se střepy z 11.–12. století. Následně byly překryty až 2 m vysokou navážkou, která byla uložena nejdříve v polovině 13. století. Shodná navážka byla dokumentována také v podloubí domu, tentokrát však nasedá na rostlé podloží se zachovaným půdním typem, a to o cca 0,5 m výše než v sondě na dvoře. Autorka původně uvažovala, že sníženina a následné zavezení souvisí s výstavbou či přestavbou opevnění johanitské komendy (*Čiháková 1993*, 200–201). V roce 2001 byly zaznamenány další archeologické situace. Opět byla dokumentována sníženina (uvažovaná šířka 11 m), tentokrát však byla zmíněna možnost, že náleží raně středověkému dolnímu toku Malostranského potoka. Následné zavezení situace pak autorka spojuje s výstavbou opevnění johanitské komendy zmiňované k roku 1253 (*FRB II*, 291). Vlastní těleso johanitské hradby, ztotožněné s opevňovacím zásahem z roku 1253, bylo dokumentováno pod jižní obvodovou zdí dvora (*Čiháková 2004a*, 351–352).

MOSTECKÁ

Při výzkumu čp. 52/III konstatoval L. Hrdlička, že se zde terény ve 12. – 13. století buď nezvyšovaly, nebo byly v pozdějším období odstraněny (*Hrdlička 1995*, 228).

V čp. 58/III bylo dokumentováno hnojovité souvrství z 10. – 12. století, které nasedalo na starší dlažbu. Svrchní část souvrství byla odstraněna při založení románské stavby, z které byla dokumentována jedna zeď. Konstrukce je interpretována jako součást biskupského dvora (*Frolík 1995b*, 228–229).

V ploše Mostecké ulice v místě křižovatky s Lázeňskou ulicí byl dokumentován vanovitý zásah vyplněný opukovými kameny. Situace byla interpretována jako komunikace. Datována byla jen rámcově před výstavbu Karlova mostu, k němuž zachycený zásah nesměruje. Kamenitá výplň obsahovala zlomek cihloviny, který může představovat jak fragment románské dlaždice, tak část cihly ze 13. století. Podle obdobného nálezu učiněného v roce 1996 (KDE?) přisuzuje autorka komunikaci románské stáří a chronologickou i stavební souvislost s Juditiným mostem. V další sondě, která byla situována 8 m západně od brány Karlova mostu, se našla tenká vrstva z opukových zlomků a říčních valounů s nepravidelně zvlněnou bází i povrchem. Interpretována byla jako spodní část úpravy prostranství před Juditiným mostem z 12. – 13. století. Další poloha dlažby byla zaznamenána v sondě před západním rohem čp. 55/III. Podařilo se zde zaznamenat, že se komunikace odklání od osy Karlova mostu (*Čiháková 2000*, 358–359).

NERUDOVA

Zahloubené objekty z 12. století doprovázené keramikou s archaicky zduřelým okrajem byly zachyceny ve vstupní místnosti čp. 216/III (*Havrda 2003*, 310).

V jižní části čp. 217/III byl dokumentován zahloubený objekt přesahující rozměry 4,2 x 2,2 m. Západní strana byla obezděna kamennou plentou. Dno se svažovalo obdobně jako přirozený terén. Zánik objektu byl položen k polovině 13. století (*Dragoun 1995a*, 229).

V letech 1999–2000 a následně 2002 byla dokumentována mohutná poloha neopracovaných opukových kamenů a písčitohlinitých vrstev o celkové mocnosti 1–1,5 m v jižní části parcely domu čp. 249/III, respektive v celé zkoumané ploše v jižní části západního dvora. Mocnost souvrství narůstala jižním směrem, tedy ze svahu dolů. Mezi opukovými kameny nebyly zachyceny žádné stopy malty. Severně od souvrství ležel horizont ronových či splachových sedimentů reprezentovaný jílovitoprachovými hlínami a písky. Celá situace je na základě keramických a numizmatických nálezů datována do průběhu druhé poloviny 12. až druhé poloviny 13. století. Polohu opukových kamenů interpretují autoři výzkumu hypoteticky jako „pozůstatky blíže neznámé stavby sídlištního či fortifikačního

účelu“ a její existenci předpokládají v průběhu 11. a 12. století (*Zavřel 2003e*, 310–311; *Havrda – Podliska 2004*, 353 – 357; *Podliska – Havrda – Kovář 2003*, 39–40).

Odstranění veškerých raně středověkých terénů v gotickém období bylo zaznamenáno v čp. 250/III. Starší keramika, která zahrnuje též sledované období, byla hojně nalézána v druhotném uložení ve vrcholně středověké stratigrafii (*Havrda 1998b*, 263).

Při rekonstrukci čp. 257/III v roce 1999 bylo zaznamenáno zvrstvení s částmi objektů zahrnující období 9. – 13. století vyjma hiátu z první poloviny 13. století. Stratigrafie je částečně tvořena přírodními splachovými vrstvami (*Zavřel 2003c*, 311).

Při bourání bývalých kasáren v závěru 19. století byla zaznamenána pyrotechnologická zařízení s kotlovitým dnem a vypálenými stěnami. Výška i šířka objektů činila 0,7 m. Vyplněny byly železářskou struskou. Datace spadá dle zlomku tuhové zásobnice do 12. století (*Pič 1897–1899a*, 471–472). Dle nového zhodnocení byl nálezový soubor klasifikován do širšího intervalu 10. – 12. století (*Havrda – Podliska 2011*, 71)

NOSTICOVA

Ve výkopu pro inženýrské sítě byla zaznamenána vrstva z 12. století. Ležela přímo na podloží (*Čiháková 1995c*, 230; *Havrda – Tryml 2013*, 290–291).

SEMINÁŘSKÁ ZAHRADA

Výzkum přibližně v prostřední části petřínského svahu v areálu čp. 393/III překvapivě zaznamenal dvouprostorový románský dům zděný kvádríkovou technikou s rytými maltovými spárami. Vznik stavby je datován do přelomu 12. a 13. století, zánik o cca 100 let později. Autor výzkumu spojuje objekt na základě značného množství nálezů zvířecích kostí s hospodářským využitím. Hypoteticky se podle něj může jednat o hospodářský dvůr kláštera na Strahově písemně zaznamenaný ve 14. století (*Zavřel 1998*, 264)

SNĚMOVNÍ

Při rekonstrukci čp. 1 byla ve velmi fragmentárně zachovaných mladohradištních terénech z 11.–12. století zaznamenána štětovaná plocha označená s otazníkem za cestu, zahloubený objekt s vodorovným dnem dokumentovaný v délce 2 m a interpretovaný jako část obydlí a souvrství pyrotechnologických objektů označených za vyhřívací výhně (*Čiháková – Zavřel 1998a*, 265; *Havrda – Podliska 2011*, 73). Zmíněná zahloubená část domu byla označena za dosud nejstarší exemplář typu obydlí, který byl dříve označován za zemnici, v současnosti bývá vnímán spíše jako suterén dřevěného domu (*Čiháková – Havrda 2008*, 213)

Množství poznatků přinesl výzkum v čp. 164/III při severním konci ulice. V zadním sklepu domu bylo zaznamenáno raně středověké souvrství z 9. – 12. století, jehož součástí

byla zahloubená jáma, snad pozůstatek domu. Dále byl dokumentován zahloubený pyrotechnologický objekt z 11.–12. století. Další situace byly zachyceny v prostoru chodníku před prostřední částí průčelí domu. Odhalena byla torza několika zdí v superpozicích a o rozdílné orientaci, stavěná byla z kamene na hlínu. Dvě zdi se spojovaly do nároží, další měla obloukovitý průběh. Autor výzkumu o ní uvažuje jako o možné ohradní zdi areálu zaniklého kostela sv. Ondřeje. „Objevené konstrukce dokládají výrazně odlišné urbanistického uspořádání kamenné zástavby podhradní aglomerace ve 12. – 13. století.“ V severním sousedství zděných reliktnů se nacházelo torzo kamenné pece interpretované jako potravinářská (Havrda 2009a, 427–428; Havrda – Podliska 2011, 73).

Již v letech 1926–27 byla zachycena část pohřebiště v zahradě domu čp. 171/III, respektive v těsném sousedství zahrady Na Valech (místní označení „nad Krečmerem“). Podařilo se určit 11 hrobů, v dalších třech nálezových celcích není počet pohřbů znám. Datace hřbitova spadá do intervalu 11. – 12. století, v okolí byly vysledovány nálezy shodného stáří nebo mladší. K. Tomková po vzoru K. Fialy a I. Borkovského uvádí možnou, ale nedoloženou souvislost s pohřebištěm předpokládaným kolem kostela sv. Michala (Tomková 1988a, 185–188).

Při rozsáhlém výzkumu čp. 176/III bylo dokumentováno mimo jiné i souvrství z 11. – 12. století. Dle předběžného sdělení je patrná změna ve využití prostoru v tomto období oproti staršímu raně středověkému vývoji (Čiháková 1989a, 175).

ŠPORKOVA

Při drobné sondáži při čp. 318/III bylo zachyceno souvrství zahliněných kamenitých kontextů, které se ukládaly v průběhu první poloviny 13. století. Překryla je poloha s přítomností malty datovaná do poloviny 13. století. Dle autora výzkumu indikuje stavební činnost v blízkém okolí. Výše se nacházely vrstvy o mocnosti až 1,1 m s bloky břidlice, které vznikly kolem poloviny 13. století či krátce poté. Je zajímavé, že všechny popsané kontexty měly sklon k severu, tedy na opačnou stranu, než je přirozený spád terénu. Z popsané stratigrafie pocházejí dva kusy strusky a zlomky technických misek (Havrda 1998c, 91–95).

Výzkum v čp. 321/III naznačil nepřilíš intenzivní využití lokality v raném středověku (9. – 10. století) překryté polohou opukových kamenů a souvrstvím svahových hlín (Havrda 1995, 230–231; Havrda 1998c, 92).

Ve vzdálenosti cca 3 m od reliktnů rotundy sv. Jana bylo při výzkumu čp. 322/III odhaleno zdivo z lomových kamenů na maltu. Fragment měl rovnoběžkovou orientaci a měřil 1,2 m. Dle autora výzkumu složení malty odpovídá pražským románským stavbám. Výšková

úroveň fragmentu korespondovala se spodní úrovní předzákladu románského kostela. Situaci nebylo možné blíže interpretovat (*Omelka 2004*, 357–358).

THUNOVSKÁ

Před západní stranou čp. 181/III zjistili autoři výzkumu pravděpodobné odstranění starších terénů ve 13. století. Starší osídlení zde však indikuje dokumentované dno mladohradištního objektu (*Čiháková – Zavřel 1995a*, 231).

TOMÁŠSKÁ

Při výzkumu v čp. 16/III byly ve stavbu vytěžené zemině objeveny dva fragmenty lidských kostí. Autorka předpokládá souvislost s pozdně mladohradištním pohřebištěm zaznamenaným při nepublikovaném výzkumu M. Trymla a J. Zavřela v sezónách 1985–86 (*Čiháková 2003a*, 312–313).

Bohatě byl horizont keramiky se zduřelou profilací okraje zachycen při výzkumu v čp. 20/III. U většiny dokumentovaných objektů z druhé poloviny 11. až počátku 13. století nemohla být pro svou torzálnost rozpoznána původní funkce. Ze zařaditelných autoři výzkumu zmiňují ohniště, kúlové jámy, stopy po lehkých dřevěných stavbách, žlab a rýhu. Patrně metalurgii železa dokládá nalezená železná ruda a zahloubený mísovitý objekt s propáleným dnem i stěnami. Železářská struska byla zaznamenána jen sporadicky (*Cymbalak – Havrda 2007*, 325–326).

TRŽIŠTĚ

Při stavbě podzemních garáží byl v roce 1993 v severní části zahrady domu čp. 366/III zaznamenán objekt zahloubený do skály. V okolí byly dokumentovány zbytky vrstev a dalších objektů. Celá situace byla datována do druhé poloviny 12. století. Dále bylo na parcele dokumentováno několik desítek pohřbů. Hřbitov zde dle poznatků výzkumu existoval od první poloviny 11. století po dobu cca 200 let (*Zavřel 1995b*, 232).

U LUŽICKÉHO SEMINÁŘE

V letech 1999 – 00 byly dokumentovány relikty Juditina mostu. U prvního mostního pilíře (směrem od západu) bylo vyzorováno, že nemá typické čelní zahrocení. Lze se tedy domnívat, že byl pilíř již mimo tehdejší vltavské řečiště. Obdobná situace byla s jistou mírou pravděpodobnosti zaznamenána i u pilíře druhého. Podoba nástupu na most nebyla rozřešena (*Dragoun 2003*, 313–314)

U ŽELEZNÉ LÁVKY

Při výzkumu před čp. 127/III byl dokumentován kostrový hrob orientovaný hlavou k východu. Na větší pohřebiště ukazují další lidské kosti zaznamenané v zásypu. Dle

interpretace Z. Dragouna jde o okraj hřbitova náležejícímu ke kostelu sv. Petra v Rybářích (*Dragoun 1993*, 201–202).

Relikty dvou pecí a oválná jáma v souvrství z konce 12. až počátku 13. století byly dokumentovány při snižování dvora čp. 592/III. Pravděpodobně jde o severní okraj osídlení ostrova, kde se již projevilo klesání terénu směrem ke břehu (*Kašpar 1995a*, 233).

ÚJEZD

Při výzkumu v čp. 425/III v letech 1985–87 byla zaznamenána kulturní vrstva z 13. století, která překryla starší sídlištní a výrobní objekty. Tyto zásahy čtyřúhelníkových a oválných tvarů byly zahloubeny do suťových břidlic s hlínou a zlomky opuky. Dokumentováno bylo pět zahloubených částí domů (obj. 4, 6–9) Půdorysné rozměry kolísaly v hodnotách 2,9 x 2,8 m až 3,5 x 4,3 m. Vstupní šije byly umístěny různorodě (jižní, západní nebo severní stěna). Lišily se též konstrukcí. Na jedné straně šlo o úzké průchody ohraničené dvojicí nebo více kůly, na straně druhé o stupňovitou rampu doplněnou při jedné stěně kůlovou jamkou a na protilehlé kamennou plentou. V rozích zahloubených částí se vyskytovaly kůlové jamky. U dvou případů bylo zaznamenáno konstrukční využití kamene (obj. 4 a 9). Podlahy byly tvořeny dusaným červenavým jílem, ve třech případech byla v interiéru zachycena ohniště zahloubená do podloží (obj. 1, 2, 9). U obj. 4 bylo mísovité dno lemováno plochými kameny spojovaných jílem, vstup byl odsazen terénním stupněm. Dále byly zachyceny dva výrobní objekty (obj. 1, 2). První (obj. 1) měl rozměry 3 x 2,6 m. Jeho obvodovou stěnu tvořil 0,3 m vysoký hliněný násyp. Na vnitřní straně byla pokryta vypálenou mazanicí, která se nalézala též na dně. V severovýchodním rohu objektu se nacházela kotlovitá jáma o průměru 1,6 m obsahující ohniště. Obj. 1 dle autora výzkumu bezprostředně souvisel s domem (obj. 9). Situace byla interpretována jako provozní (dům) a výrobní zařízení (jáma). Druhý objekt (obj. 2) byl označen za zemnici o délce 3,2 m. Východní stěna byla vyskládána z opukových plochých kamenů spojovaných jílem, její výška činila 1 m. Při jižní straně se nalézalo zahloubené ohniště obložené diabasy a hypoteticky označené za vyhřívací výheň. Dalšími zaznamenanými objekty byly četné zásobní jámy, v okolí obj. 9 a 2 se nalézaly jámy kotlovitého tvaru. Keramické nálezy z výplní objektů, tedy zánikový horizont sídliště, lze datovat do průběhu první poloviny 13. století. Mezi zlomky bylo identifikováno několik technických misek. K ostatním nálezům patří mimo jiné kusy kovářské strusky a několik bronzových slitků. Poloha byla s jistou mírou pravděpodobnosti interpretována jako okrajová část sídlištního areálu osady Újezd v okolí kostela sv. Jana Na prádle. Autor výzkumu dále upozornil na fakt, že obj. 1, 2, 8 a 9 byly rozmístěny do oválu, v jehož středu

vznikl prázdný prostor o rozloze 10 x 5 m, řada kůlových jamek při severním okraji může indikovat ohrazení (*Huml 1988*, 186; *1989a*, 109–122; *1989c*, 176).

Na dvorku čp. 389 a částečně na sousední parcele domu čp. 528 bylo zaznamenáno souvrství z přelomu 12. a 13. století překrývající hřbitovní horizont (*Havrda – Tryml 2013*, 288–289).

Při výzkumu v ploše ulice zaznamenala roku 2001 J. Čiháková výrobní objekty z 12. – 13. století. Dále dokumentovala středověkou komunikaci severně od Všehrdovy ulice, jejíž povrch byl v nejstarším období zpevněn struskovitým odpadem. Autorka ho dává do souvislosti s výrobním okrskem z okolí Hellichovy ulice z druhé poloviny 13. století (*Čiháková 2004b*, 361–363).

Při výzkumu čp. 420/III a 421/III na rohu ulic Vítězná a Újezd byla dokumentována sídlištní stratigrafie z 12.–14. století. Zahrnovala sídlištní vrstvy a množství zahloubených objektů. Rozpoznány byly odpadní jámy, studna, pravděpodobný suterén zahloubeného domu a kůlové jámy (*Havrda 2009b*, 429–430).

V areálu Tyršova domu (čp. 450/III) byl v letech 1983–85 zkoumán liniový výkop o délce necelých 100 m. Byl situován na nádvoří areálu v poledníkovém směru. Byl dokumentován půdní typ v podobě hnědozemě, na kterém se uložilo souvrství splachových sedimentů. Období pro uložení splachů je s jistou mírou pravděpodobnosti kladeno do 13. století. Na základě absence intaktních nálezů z raného středověku uvažují autoři výzkumu spíše o agrárním využití plochy (*Tryml – Zavřel 1988*, 185). Ve východní části velké tělocvičny bylo v roce 1987 zastiženo naopak ve 13. století intenzivní využití plochy. Zaznamenalo ohniště, množství kůlových jamek a část zahloubeného objektu, který by mohl být reliktem podpovrchové části domu. Vedle sídlištních kontextů byl dokumentován železářský okrsek reprezentovaný oválnou mělkou vyhřívací výhni se zbytky dřevěného uhlí a zlomky strusky, části patrně tavící jámy vymazané stříbřitě šedým žáruvzdorným jílem. Vedle objektů pochází z výzkumu úlomky rudy a struskovité slitky s otisky po dřevěném uhlí (*Zavřel 1989*, 174). Dle revizního zpracování byl zahloubený objekt předatován do předrománského období (*Havrda – Tryml 2013*, 287).

VALDŠTEJNSKÁ

V čp. 158/III bylo dokumentováno torzo brány, které bývá dáváno do souvislosti s výstavbou raně gotické hradby, jeho kvádríková konstrukce a rozměry obdobné s bránou v Černé věži však vzbuzují otázky, zda k výstavbě nedošlo již dříve (*Dragoun – Omelka 1995*, 4; *Omelka 1998*, 265, *Čiháková 2009b*, 17–18, Obr. 32).

Při stavebních úpravách čp. 154/III v letech 2004–05 byly zaznamenány druhotně použité kvádríky, lze tedy předpokládat románskou stavbu stavěnou kvádríkovou technikou v nedalekém okolí (Čiháková 2006, 338–341). Přestože je parcela domu již mimo raně středověkou opevněnou plochu, jeví se jako nejpravděpodobnější souvislost s východní linií nejstarší zděné malostranské hradby. Při dalším výzkumu v roce 2005 bylo zaznamenáno 2,4 m vysoké zvrstvení komunikace, datované do intervalu 10.–13. století. Souvrství je často proložené povodňovými náplavami. Nárůst dlažeb na dlouhou dobu přerušil povodňový horizont usazený po polovině 13. století (Čiháková 2007b, 327–328).

VALDŠTEJNSKÉ NÁMĚSTÍ

Při obnově zahrady čp. 162/III byl jako nejstarší lidský zásah dokumentován zahloubený objekt, v jehož výplni byly pozorovány stopy po ohni. Datovaný byl do poloviny 12. století. Koncem tohoto století byl terén snížen či zarovnan. Do této úrovně byly založeny dva pyrotechnologické objekty, patrně keramické pece. Dle autora zprávy o výzkumu zanikla celá situace v druhé polovině 13. století, pravděpodobně díky zavalení svahovými sutěmi (Omelka 1995, 233). Pece sestávaly z věnce ze žlutého jílu na vnitřní straně dočervena vypalého, do dna byly zasazeny žarem propálené ploché diabasové kameny. Rozměry vnitřních prostor se pohybovaly v rozmezí 1,1–1,7 m. Dle rozboru množství keramických střepů, které se nalézaly v jílovitém materiálu interpretovaném jako destrukce pecí, byla situace předatována do konce 12. až 13. století. Interpretace objektů jako keramické pece je zatím v hypotetické rovině (Havrda – Matějková 2014, 43).

Přímo v ploše náměstí před budovou čp. 17/III byla dokumentována poloha bahnitých usazenin. Byla 0,8 m mocná a ukládala se patrně od počátku 10. do první poloviny 13. století. Následně byl na místě vyhlouben objekt s rovným dnem. Zahluboval se do bahnitých sedimentů minimálně 1,2 m. V těsném sousedství objektu byla dokumentována válcovitá jáma vyplněná vápnem. Část stěny měla vypálený do červena. Povrch kolem jámy byl zpevněn opukovými a křemencovými zlomky. Oba objekty zanikly v první polovině 13. století. Patrně záhy po lokaci města byla poloha opět překryta svahovými sedimenty. Autoři zprávy o výzkumu upozorňují na fakt, že zával ze svahovin datovaný pravděpodobně krátce po roce 1257 byl vysledován na více polohách Malé Strany (Čiháková – Zavřel 2000, 361–362).

Při výzkumu v čp. 17/III byla v roce 1999 na 1. a 4. nádvoří paláce dokumentována v několika fragmentech nejstarší zděná malostranská hradba. Šířka konstrukce činí 1,8 m. Její západní líc je stavěn kvádríkovou technikou, východní je vyskládán z lomové opuky, oba však byly stavěny zároveň. Vzdálenost mezi nejvzdálenějšími objevenými fragmenty činí 30

m. Výstavba hradby byla zařazena dle keramiky ze základového vkopu do závěru 12. až 40. let. 13. století (Čiháková 2003b, 316–318).

Při jiné sondáži v čp. 17/III, respektive při stavbě trafostanice na jižním nádvoří paláce, bylo koncem 90. let minulého století dokumentováno 0,6 m silné souvrství svahových splachů, jehož svrchní část byla datována na počátek 13. století. Autoři poukazují na fakt, že zkoumaný prostor byl po celé 12. století nevhodný pro časté sesuvy svahovin z jižního svahu hradčanského ostrohu. Ve 13. století pak prostor sloužil jako výrobní okrsek, který byl reprezentován vypáleným pozůstatkem pece a propálenou plochou v jejím okolí (Čiháková – Tvrđík 2000, 362–364). Vzhledem ke skutečnosti, že se na místě výzkumu podařilo zaznamenat i starší mladohradištní pyrotechnologická zařízení (vyhřívací výhně z dopy před koncem 11. století), lze hypoteticky uvažovat o kontinuitě výrobního okrsku. Pro 12. století by však musel být prostor pro výrobu posunut mimo zavalované polohy. Sekvence bahnitých sedimentů byla v jihovýchodní části náměstí před budovou Senátu ČR dokumentována i při výzkumu na přelomu tisíciletí. Bylo zjištěno postupné ukládání těchto splachů od konce 11. do konce 13. století. Dle autorky výzkumu nelze stanovit, zda byly splachy ukládány víceméně kontinuálně, nebo mezi jednotlivými událostmi byly delší časové prodlevy. Hiát v ukládání lze vysledovat zejména pro první polovinu 13. století, nelze se však vyslovit, zda v tomto období stratigrafie sedimentů nenarůstala, nebo zda byla plocha čištěna. Popisovaná poloha se nacházela v terénní sníženině, neboť výzkum v prostřední části náměstí zastihl povrch podloží na kótě 188,3 m, kdežto v popisované sondáži dosažená úroveň 187,6 m „je ještě vysoko nad původním povrchem podloží“ (Čiháková 2003c, 319–320).

VÍTĚZNÁ

Při hloubení suterénu v čp. 126/III byla zaznamenána poloha zaniklého ramene Vltavy. Na bahnitě náplavy nasedala stratigrafie z průběhu 13. století o mocnosti až 1 m. V tomto horizontu bylo zjištěno několik pyrotechnologických objektů a četné nálezy polotovarů kozích rohů. Autor výzkumu naznačuje, že výrobní areál pravděpodobně souvisel s výrobou kličů. V následném období byla situace překryta 0,6 m mocnými jílovitými náplavami (Kašpar 1995b, 255–256).

VLAŠSKÁ

Na parkovišti Nemocnice pod Petřínem byla zachycena poloha svahových sedimentů ukládaných na dno strahovské brázdy. Mezi svahovinami byl zaznamenán pouze jeden kontext, o kterém lze uvažovat jako o „značně netypické sídlištní vrstvě“ datované nejdříve na počátek 13. století. Překryta byla sérií svahovin z druhé poloviny století (Havrda 1998d, 266).

VŠEHRDOVA

V roce 1968 proběhl výzkum na ppč. 321 a v parčíku Besední ulice (ppč. 323/2). Byly zachyceny stopy po osídlení z 12. až první poloviny 13. století (*Huml 1989*, 109).

Během výkopových prací na novostavbě na dvoře domu čp. 437/III byla zaznamenána mocná poloha splachů z petřínských svahů a ohniště či pícka z 12. století. Ve výkopu před domem byly roku 2002 nad podložím zjištěny dvě polohy valounkových dlažeb, patrně středověkého stáří (*Tryml 2004b*, 364).

Před domem čp. 430/III proběhl výzkum v roce 2009. Ze sledovaného období byla zastížena vrstva vzniklá z přemístěných svahových sedimentů nejdříve ve 12. století. V mladším období (od poloviny 13. století) jsou patrné další redeponované svahové sedimenty. Relikty dlažeb nebyly objeveny, přestože dle J. Čihákové byly v severním sousedství sondáže v roce 2002 dokumentovány celkem tři úrovně dlažeb (*Čiháková 2011c*, 407).

PRAHA 5

HLUBOČEPY (Zlíchov)

Kostel sv. Štěpána (dnes Filipa a Jakuba) je drobná stavba s jednou lodí a pravoúhlým presbytářem, nad kterým je situována věž. Snad v jádru pochází ze 13. století. Stav dochování nelze ověřit, středověké zdivo je zakryto omítkou a drobnými úpravami z úpravy objektu v roce 1713 (*Dragoun 2002*, 195–196). Jako kaple je zachycen v listině z roku 1257, kdy je panovníkem věnován s patronátními právy vyšehradské kapitule (*CDB V/1*, č. 119).

JINONICE

V areálu Jinonického zámku Na Vidouli čp. 1/XVII byl dokumentován zahloubený objekt interpretovaný jako zahloubená část domu z období přelomu 12. a 13. století (*Kuchařík 2006a*, 390). Tamtéž při ulici Za zámečkem, respektive v jihovýchodní části zámecké zahrady, byla zastížena skupina zahloubených mísovitých pecí, na základě velkého množství keramiky (patrně vsádky) v jedné z nich interpretované jako hrnčářské. Datovány jsou do přelomu 12. a 13. století. V těsném sousedství byly zjištěny další pyrotechnologické objekty, u kterých byla rozpoznána železářská funkce. Datace není jistá, mohou náležet buď laténskému období, nebo až ranému středověku. Z raně středověkého období pochází také nález domu s kamennou pecí (*Kuchařík – Vávra 2007*, 367–368).

V Butovické ulici na parcele č. 722/13 byly dokumentovány fragmenty celkem šesti raně středověkých pyrotechnologických objektů. Situace obsahovala i další objekty a byla datována do mladohradištního období (*Horák 2009*, 471).

JINONICE (Butovice)

Kostel sv. Vavřince je v jádru románský. Má obdélnou loď a půlkruhovou apsidu. Je situován na hraně plošiny nad prudším svahem k potoku. Datován je rámcově do 12. století (Merhautová 1971, 266; Dragoun 2002, 196).

KOŠÍŘE

V ulici Pod radnicí na ppč. 1202 bylo zachyceno několik sídlištních objektů, které byly zařazeny do průběhu 12. století. Situace dokládá raně středověké osídlení na území historické obce Košíře (Juřina 2003a, 346).

RADLICE

V severozápadní části parcely č. 80 mezi ulicemi Radlická a U kostela byla dokumentována až 1 m mocná vrstva s keramikou přelomu 12. a 13. století. Díky vysoké vlhkosti kontextu se zde zachovaly též předměty z kůže či dřeva. Situace dokládá kontinuitu osídlení Radlic již od sklonku raného středověku (*Jeřáb – Kašpar 2006*, 391).

ŘEPORYJE

Kostel sv. Petra a Pavla byl původně centrální stavbou stavěnou na čtvercovém půdorysu doplněném čtveřicí apsid kvádřikovou technikou. K západní apsidě byla připojena dodnes stojící románská věž. Kostel byl patrně vybaven emporou. Je umístěn na mírném svahu 100 m od Dalejského potoka. Analogie ke stavbě lze spatřovat v kostelech sv. Jana Křtitele Na zábradlí na Starém Městě pražském a v sv. Petra a Pavla v Řeznovicích. Datace patrně spadá do 12. století, spíše pak do jeho druhé poloviny (Merhautová 1971, 305; Dragoun 2002, 198).

SMÍCHOV

Při rekonstrukci parku na Arbesově náměstí bylo zachyceno 0,5–0,9 m mocné sídlištní souvrství z průběhu 12.–13. století. Stopy po sídlištních objektech zachyceny nebyly. Stavební aktivitu v okolí dokládá poloha opukové drtě se zlomky do 0,2 m a příměsí maltoviny. Na dvou místech byly odhaleny fragmenty románského zdiva interpretovaného jako pozůstatek sakrální stavby. Díky těmto nálezům se podařilo upřesnit lokalizaci výzkumu z roku 1956 pod vedením I. Borkovského (*Juřina 2004*, 391–392). Nalezený kostel sv. Filipa a Jakuba je zaniklou jednolodní stavbou s půlkruhovitou apsidou. Datace spadá do druhé poloviny 12. století (*Borkovský 1957*, 652–659; *Merhautová 1971*, 248; *Dragoun 2002*, 198–199).

Při úpravách objektu bývalé fary na náměstí 14. října bylo zjištěno značné narušení lokality během barokních zahradních úprav. Starší sídlištní aktivity jsou zde naznačeny větším množstvím keramiky z 12.–13. století v sekundárních polohách (*Juřina 2003b*, 348).

STODŮLKY

Kostel sv. Jakuba Většího byl jednolodní stavbou, ke které přiléhala od západu samonosná věž. V interiéru lodi se nacházela empora. Původní podoba presbytáře není známá, v raně gotickém období měl kostel polygonální závěr o pěti hranách. Svatyně byla umístěna na mírném svahu 250 m od pramene Prokopského potoka. Datace je kladena k polovině 12. století (Merhautová 1971, 325; Dragoun 2002, 199).

TŘEBONICE

V Chabech čp. 1 na katastru Třebonic byla objevena dvojice objektů včetně destruované na sucho stavěné zdi. Situace je datována do průběhu 12.–13. stol (*Kašpar – Polcar 2006a*, 392).

TŘEBONICE (Krteň)

Kostel sv. Jana a Pavla je jednolodní stavbou s pravoúhlým presbytářem. Před západním čelem lodi je umístěna věž. Empora je předpokládána. Kvůli rozsáhlé pseudorománské přestavbě v závěru 19. století jsou dnešní znalosti o původním vzhledu omezené (Poche a kol. 1982, 104; Dragoun 2002, 199–200).

ZBRASLAV

Ojedinelé nálezy přinesl výzkum zbraslavského kláštera, který proběhl v letech 1975–80 a 1984–89. V sondě „B“ byla nad časně slovanskou zemnicí zaznamenána kulturní vrstva datovatelná dle keramiky s kalichovitou a archaicky zduřelou profilací do závěru 11. či snad i počátku 12. století. Do vrstvy bylo založeno zdivo, jehož předzáklad byl překryt kontextem s keramickými nálezy datovanými Z. Dragounem do první poloviny 13. století. Základové zdivo je tvořeno ve svrchní části 0,7 m vysokou hrubě lícovanou konstrukcí zděnou na světle okrovou maltu. Dalších 0,7 m základu ve spodní části je z lomového kamene na hliněné pojivo, v jádru skládané technikou opus spicatum na méně kvalitní tmavší okrovou maltu. Nadzemní část zdiva o výšce až 1,6 m byla tvořena z nízkých vápencových kvádrů (místy pískovec, ojediněle slivenecký mramor). Další fragmenty kvádrů stavby byly zachyceny v severní části západního křídla. V sondě „C“ (severně od „B“) byl zachycen průchod zaklenutý půlkruhem. Jednalo se o vchod zapuštěný pod úroveň okolního terénu. Západně od portálu byla dokumentována zídka, která patrně tvořila obezdívku zalomené vstupní šíje. Stavěna byla z lomového kamene a z větších hrubě upravených kvádrů. Odkryto bylo i několik stupňů se schodnicemi vyloženými kameny. Ošlapané vápencové bloky naproti portálu naznačují vedle zalomené vstupní šíje druhé řešení přístupu do objektu. Vztahy těchto dvou koridorů nebyly zachyceny. Interiér románské stavby byl členěn dvouobloukovým arkádovým prostupem na dvě části. Stavba byla umístěna na hraně terasy nad nivou Berounky

a dle Z. Dragouna ji lze datovat do závěru 12. nebo počátku 13. století (Dragoun – Stehlíková 1992, 136–143).

Kostel sv. Havla byl původně patrně jednolodní stavbou se západní věží. Závěr byl snad původně tvořen půlkruhovou apsidou. Leží na návrší nad mrtvým ramenem Berounky. Datace bývá kladena již do první poloviny 12. století (Merhautová 1971, 364–365; Dragoun 2002, 200–201).

PRAHA 6

BŘEVNOV

Břevnovský benediktinský klášter je situován v mělkém údolí horního toku Brusnice, respektive v pramenné pánvi tohoto vodního toku. Z románského období se dochovalo jen omezené množství informací. Z původního konventního chrámu v podobě trojlodní basiliky byla dokumentována část jižní zdi, větší fragment trojlodní krypty pod obdélným presbytářem, který byl doplněn oblou apsidou a základ pro apsidu severní lodi. V západní části se díky nálezům opěráků uvažuje o dvojici věží nad bočními loděmi. Krypta bývá datována k roku 1045, kdy zde byl pohřben poustevník Vintíř. Vlastní chrám pak bývá kladen do závěru 11. století. Románská kvadratura, z níž se zachovaly fragmenty severního a západního křídla, byla umístěna severně od kostela, barokní přestavba areálu tak respektuje původní stav. Z rajskeho dvora je známé kruhové lavatorium. Samostatná stavba stavěná kvádříkovou technikou byla objevena ve východní části klášterního areálu. Vysoká hladina spodní vody musela nepříznivě ovlivňovat veškeré hlubší stavební akce. Z toho důvodu byly již v románském období budovány odvodňovací kanálky (Dragoun – Merhautová – Sommer 1993, 67–104; Dragoun 2002, 206–209).

BUBENEČ

V letech 1974–75 byl proveden výzkum ve Starém Bubenči mezi Sibiřským náměstím a ulicí K Starému Bubenči. Těžiště výzkumu leželo v čp. 5. Zachyceny byly keramické nálezy ze závěru raného středověku, které navázaly na zdejší starší vývoj (keramika s kalichovitou profilací okraje). Nálezy ze sledovaného období se v souvislosti s objekty nalézaly ve výplních zaniklých zahloubených obydlí (*Richterová 1982*).

Při výzkumu čp. 59 ve Schwaigerově ulici (dříve Schwaigerovo náměstí) byl zachycen do podloží zahloubený objekt z první poloviny 13. století a v severovýchodní části parcely byla zjištěna poloha s keramikou shodného stáří. J. Richterová se domnívá, že jde o jihozápadní okraj středověké vsi Ovenec, tedy okrajovou část blízko vodoteče, zatímco raně středověké sídliště leželo proti kostelu sv. Gotharda na vyvýšené terase (*Richterová 1988, 200*). Pod dnešním domem byly dokumentovány náplavy místní vodoteče s příměsí keramiky

z 13. století. V zahradě byla zachycena část domu zahloubená do podloží o 0,65 m. Ve výplni byla keramika datovaná do konce 12. – první poloviny 13. století. Další fragment objektu z první poloviny 13. století byl dokumentován ve střední části zahrady (Richterová 1993, 213–214). Další nálezy byly zachyceny v prostoru zahrady při založení opěrné zdi. Jednalo se o dvě horizontální a jedno vertikální pyrotechnologické zařízení, všechna byla zapuštěna do podložní spraše. Datace spadá dle keramických zlomků do druhé poloviny 12. až počátku 13. století. Zároveň byl dokumentován řez, který spojil stratigrafii s pecemi s v dřívějších sezónách dokumentovaným osídlením (Richterová 1995a, 257).

Zvrstvení raného a vrcholného středověku zaznamenaly i výzkumné práce v ulici V sadech čp. 15. Z pozůstatku objektu byla vyzdvižena celá miniaturní nádobka ze 13. století (Richterová 1995b, 257).

Pyrotechnologické zařízení bylo zaznamenáno v Pelléově ulici před čp. 810.³ Jednalo se o elipsovitou jámu o rozměrech 1,38 x 1,18 m, vypálené stěny tvořily kotlíkovitou prohlubeň. Na spodku jámy byla vrstva popele. Zaznamenány byly „rulové“ kameny (snad mýněny diabasy?) a oblázky se stopami žáru. Na severu elipsovité jámy přecházela v jinou, nepravidelnou a mělkou, v jejíž výplni byly dokumentovány vypálené kameny. Ty na jednom místě tvořily souvislou vrstvu pokrytou patrně oblázky. Datace patrně spadá do závěru raného středověku (Turek 1950, 84). V Pelléově ulici byla středověká keramika ze 13. století vysledována také v čp. 44 (Jeřáb – Pischnothová 2004, 393–394).

Je uvažováno o románském předchůdci dnešního kostela sv. Gotharda.

DEJVICE

Roku 1976 byl v Bubenečské ulici mezi čp. 309 a 181 rozpoznán zahloubený objekt s keramikou se zduřelou profilací okraje. Bližší podrobnosti se nepodařilo získat (Durdík 1978, 442–443).

V mírném svahu na levém břehu zaniklého Dejvického potoka byl při úpravách dětského hřiště v parku v Zavadilově ulici v sousedství Proboštského dvora čp. 1 (ppč. 895) dokumentován relikt objektu ze 13. století. V sousedství byl zachycen relikt zahloubené části domu. Jeho rozměry činily 6,5 x 2,5 m, při východním okraji byla zachycena vstupní šíje. Uvnitř se nalézala destrukce kamenné plenty a poloha přepálených kamenů indikující pravděpodobně otopné zařízení. Na základě nálezové situace předpokládají autoři výzkumu existenci středověkého osídlení Dejvic v okolí Proboštského dvora (Kašpar – Polcar 2006b, 393–394).

³ V literatuře je označeno za čp. 29, jde však o záměnu s číslem orientačním.

Je uvažováno o románském stáří původního kostela sv. Matěje.

DOLNÍ LIBOC

Mezi ulicemi Brodecká a U Prioru na parcele č. 438 byla dokumentována část raně středověkého sídliště datovaného do 12. až první poloviny 13. století. Zachyceno bylo celkem 25 objektů, mezi nimi tři zahloubené části domů, dvě zahloubená ohniště či pícky a kruhový objekt o průměru 3 m a hloubce 2,6 m, do jehož dna byl zaražen kůl. Pro objekt byla navržena interpretace jako studna nebo lednice. Z hmotných nálezů byla vedle běžných artefaktů a ekofaktů zachycena též blíže neupřesněná struska (*Olmerová 1984b*, 176–177).

Při výzkumu na parcele Kubrova statku (čp. 12/XVIII) bylo v západní části zkoumané plochy zachyceno několik jam přiřazených do období druhé poloviny 12. až počátku 13. století. Vzhledem k faktu, že se objekty nacházejí na místě kvalitního výchozu železné rudy, jde patrně o jámy exploatační (*Bureš – Pařez 2006*, 394–395).

Kostel sv. Fabiána a Šebestiána je novostavbou z poloviny 19. století. Na základě dochovaného plánu z roku 1824 je však uvažována o románském stáří svatyně. Jednolodní stavba podélného půdorysu měla na západní straně umístěnou věž (styková stěna společná). Podoba původního presbytáře je neznámá. Vzhledem k prostornosti věže je uvažováno, že v jejím patře mohla být empora, případně přístup na pavlačovou emporu do západní části lodi. Stavba je situována na malém ostrohu, který vybíhá z plošiny Obory Hvězda a je obtékán Litovickým potokem. Pro nedostatek informací je datace objektu obtížná, bývá kladena do průběhu 12. století (*Razím 1982*, 79–86; *Dragoun 2002*, 209–210).

NORBERTOV

Při sledování výkopů pro inženýrské sítě byl v ulici Norbertov zachycen ojedinělý zlomek mladohradištního stáří (*Herichová 2011*, 483). Původně pocházel patrně ze sídlištní polohy zastižené na sklonku roku 2014 na ppč. 42.

PODBABA

J. L. Píčem byly dokumentovány čtyři železářské pece při stavbě silnice z továrny na umělá hnojiva pana Hoyermana v ulici Ve struhách. Zařízení měla hruškovitý tvar o průměru 0,5 – 0,52 m a výšce 0,52 m. Zachovány byly i komíny. Nález nedoprovázely žádné nálezy (*Píč 1887–1889b*, 669). Je nutné zmínit, že pro tuto část Prahy jsou doloženy metalurgické procesy pro dobu římskou. Přesto se ve stati R. Turka objevují tyto pece v souvislosti s raně středověkým vývojem (*Turek 1950*, 84). K. Tomková ve svém hodnocení západního a severního předpolí Pražského hradu tyto pece právě pro absenci datovacího materiálu k raně středověkému období nezařazuje (*Tomková 2006*, 221, pozn. 46).

PŘEDNÍ KOPANINA

Nevelký soubor keramických fragmentů pochází z výkopů statických sond u zdejšího románského kostela sv. Máří Magdaleny a ze sběrů na zahradě čp. 122 (ppč. 428), která je ve vzdálenosti cca 10 – 15 m od kostela. Nalezená keramika byla v době publikace datována do 13. století, vzhledem k předatování pražské keramické sekvence lze její dataci přeradit do druhé poloviny 12. až první poloviny 13. století (*Frolík – Smetánka 1984*, 369–372).

Kostel sv. Máří Magdalény má podobu rotundy s věží na čtvercovém půdorysu, která je připojena na západní straně. Presbytář má podobu podkovovité apsidy. Portál zaznamenaný v patře věže pravděpodobně souvisí s přístupem na nedochovanou emporu. Kostel je situován na vrchní hraně svahu zářezu Kopaninského potoka. Datace bývá kladena již do první poloviny 12. století (*Merhautová 1971*, 298; *Merhautová – Třeštík 1983*; *Frolík – Smetánka 1984*, 369–372; *Dragoun 2002*, 210–211).

RUZYNĚ

Ve střední části Starého náměstí byl při dokumentaci výkopů pro inženýrské sítě dokumentován zahloubený objekt z konce 12. či první poloviny 13. století. Jde o první doklad raně středověkého osídlení na levém břehu Litoveckého (či Libockého, Šáreckého) potoka (*Richterová 1984*, 358; *1991*, 208).

ŘEPY

Jedny z prvních informací o zdejším románském osídlení přinesly povrchové sběry v pramenné pánvi severně od novověkého intravilánu obce. Na dvou místech se podařilo zaznamenat výskyt keramiky se zduřelou profilací okraje (*Boháčová – Klápště 1984*, 375–376)

Počátkem 90. let minulého století proběhl výzkum v interiéru románského kostela sv. Martina. Byla dokumentována část předzákladů románského zdiva. Dále se podařilo zjistit, že věž kostela je ze stejné stavební etapy jako vlastní loď. V předzákladu severní stěny kostela byl objeven keramický zlomek, na jehož základě bylo posunuto stáří výstavby až do první poloviny 13. století. Ze starších předkostelních terénů nebyla zachycena žádná kulturní vrstva nebo objekt, z půdního horizontu byla však získána keramika z 12. století. Střepty z 12. – 14. století se nacházely také v zásypech hrobových jam (*Zavřel 1993*, 214). Ve výkopu pro vodovod probíhající po jižní straně kostela byl v místě při vchodu do oploceného areálu zastižen zahloubený objekt s propálenou jílovou podlahou. Zanikl požárem, jak dokládají nálezy tří zuhelnatělých dřev, patrně pozůstatků po konstrukci stěny. Délka zastiženého reliktu činila 7,5 m. Datace spadá do přelomu 12. a 13. století a nález je interpretován jako pozůstatek domu (*Kuchařík 2006b*, 396–397).

Kostel sv. Martina má podélnou loď s půlkruhovým presbytářem a západní věží na čtvercovém půdorysu. V prvním patře věže byla pravděpodobně situována empora, vyloučit však nelze ani pavlačové provedení v západní části lodi. Věž má s lodí shodnou stěnu. Stavba se nalézá v ploché, mírně nakloněné krajině v blízkosti drobného přítoku Litovického potoka. Datace je dle stavebně historického hodnocení kladena přibližně k roku 1230, což nevyklučuje ani střep nalezený v maltovém lůžku podlahy u předzákladu severní stěny lodi (*Prix – Varhaník – Zavřel 1992, 7–16; Dragoun 2002, 211–213*).

SEDLEC

V prostoru nádvoří čp. 7 v ulici V Sedlci byla prozkoumána část zahluobeného objektu sídlištního charakteru. Datován byl do přelomu raného a vrcholného středověku. Výzkum rozšířil poznatky o zdejších počátcích osídlení a navázal na zjištění učiněná v 60. letech minulého století v jihovýchodním sousedství (vzdálenost 100–150 m), kdy byly dokumentovány sídlištní situace z 12.–13. století (*Kvietok 2009a, 473*).

VOKOVICE

Několik stavebních akcí bylo sledováno na katastru Vokovic při ulici Ke dvoru. Na parcele čp. 11⁴ byla v roce 2006 dokumentována stavba o minimálních rozměrech zahluobené části 6 x 4 m. V jediném odhaleném nároží se nalézala velká křulová jáma. Na základě nepravidelného dna a mírných terasovitých ústupků autoři připouští náznak vnitřního členění suterénu nebo jeho mobiliáře. Na základě nejmladších příměsí keramiky v zásypu byl objekt datován do druhé poloviny 12. až počátku 13. století. Mezi četnými keramickými zlomky však převažovala hrnčina s materiálem typickým pro skupinu s archaickým zduřelým okrajem. V okolí stavby se nalézalo několik objektů shodného stáří (*Jeřáb – Kašpar – Polcar 2007, 370–371*). Při výzkumu na parcelách ppč. 645/11, 645/12, 645/13 na jihozápadním okraji Vokovic (cca 150 m západně od čp. 11) byla z půdního horizontu získána keramika z 12.–19. století. Dle autorů výzkumu dokládá zemědělské využití plochy (*Kašpar – Polcar 2009, 474*). Dále k severu proběhl výzkum v areálu bývalých dvorů čp. 17 a 18. Nad pravěkým souvrstvím se uložila stratigrafie pokročilého 11. až 13. století. Dokumentovány byly jak vrstvy, tak jednotlivé objekty (*Kašpar 2009, 474–475*). V následné sezóně bylo tamtéž zaznamenáno větší množství sídlištních kontextů. Zachycena byla kulturní vrstva z 12.–13. století, která se táhla v pásu širokém 20 m po hraně nivy Litoveckého (či Libockého, Šáreckého) potoka. Jižně od tohoto pásu byla vrstva dokumentována již jen v ojedinělých ostrůvcích. Zaznamenané objekty se zahlubovaly do místního podloží

⁴ Patrně autory míněno evidenční číslo 11 (čp. 54), neboť čp. 11 se na území Vokovic dnes nenachází.

tvořeného šterky a povodňovými hlínami. Osídlení pod vrchní hranou nivy nebylo detekováno. Objekty zahrnovaly kúlové jámy, pravidelné i nepravidelné zahloubené objekty včetně pyrotechnologických, které často doprovázel výskyt technických misek a tuhových zásobnic. Zaznamenány byly též relikty čtyř domů⁵, jejichž zahloubené části měly půdorys 4 x 4 až 5 x 5 m. Domy tvořily dvojice, ve kterých lze spatřovat krystalizační jádra usedlostí známých z pozdějšího období. V mladší fázi staveb (snad až ve 14. století) byly suterény opatřeny kamennými plentami. Starší fáze je kladena do druhé poloviny 12. až 13. století (*Kašpar 2011*, 483–488; *Chmielowiec – Kašpar – Zdaniwicz 2013*, 289, Obr. 5).

PRAHA 7

HOLEŠOVICE (Bubny, Letná)

Kostel sv. Klimenta (dnes Gotharda) je patrně odlišnou stavbou, než dnešní budova v Kostelní ulici. Z roku 1311 totiž pochází zpráva, že dva lidé z Buben darovali pozemek na stavbu nového kostela a hřbitova (RBM III., č. 37). Změna polohy stavby je proto pravděpodobná. Také v současné budově nebyly zjištěny stopy po románském vývoji (*Dragoun 2002*, 200–201).

PRAHA 17

SOBÍN

Při sledování výkopů v Hostivické ulici bylo dokumentováno zvrstvení starší komunikace, jejíž nejspodnější úroveň je datována zevrubně do 12.–13. století. Dále byly dokumentovány minimálně tři fragmenty pyrotechnologických zařízení, v jednom případě i kamenná destrukce pece. Datace opět spadá do 12. – 13. století (*Kvietok 2009b*, 482–83).

⁵ V předběžné zprávě zmíněny jen tři (*Kašpar 2011*, 483–488)

Písemné prameny

VELKÁ PRAHA

BŘEVNOV

993 „*conventui monii in Brevnov sito*“ (CDB I, č. 38)

BUBENEČ

1197 „*Henricus dux et episcopus Bohemiae ... monasterio Teplensi ... confirmat ... villas Ovence ... cum omnibus appendiciis (... in Ovence)*“ (CDB I, č. 358)

1199 „*Hrosnata de Owencz*“ (jako svědek v listině; CDB II, č. 349)

1219 „*Honorius III. papa monasterii Teplensis ... confirmat ... de Ouensche ... villas cum omnibus pertinentiis suis*“ (CDB II, č. 173)

1227 cca „*Přemysl Otakar I rex ... Agneti, abbatisae sancti Georgii ... concedit ... Ovnec, Ovnec (přední Oveneč a zadní Oveneč, dnes Bubeneč a Trója)*“ (CDB II, č. 378)

DEJVICE

1088 cca „*Vratislaus rex ... ecclesiam collegiatam sanctorum Petri et Pauli in castro Vissegradensi ... donat ... Degnicih de terra ad II aratra cum tornariis Bogdan*“ (CDB I, č. 387)

1088 cca (inser. 1222) „*Degnicih de terra II aratra cum tornariis*“ (CDB II, č. 229)

HLUBOČEPY

1222 „*Přemysl Otakar I. rex ... capitulum ecclesiae sancti Petri in Vyšehrad ... concedit ... Possesiones vero, que sunt ultra ripam Wltaue sub Wisegrad, villa Hluboczperpi et Kosirz cum eorum attinentiis*“ (CDB II, č. 377)

1257 „*Ottakaru, gui et Premizl, dominus regni Boemiae ... Bartholomeo custodi et canonico ecclesiae S. Petri Wissegradensis concedit ... omnibus suis pertinentiis, agris, pratis, curtis, ortis, colonis ... in Hlubocirp*“ (CDB V/1, č. 119)

HOLEŠOVICE

1201/20 „*Bohumil z Holisovich*“ (jako svědek v listině; CDB II, č. 378)

HOLYNĚ

1088 cca „*Vratislaus rex ecclesiae Wissegradensi ... Nagolini terra ad aratrum cum custode ecclesie Cila*“ (CDB I, č. 387)

1088 cca (inser. 1222) „*Nagolini terra ad aratrum cum custode ecclesie*“ (CDB II, č. 229)

1253 „Wencezlaus rex ... hospitali S. Francisci ... in latere pontis ... confirmat ... Holean ... unum praedium, cum pratis, silvis et aliis pertinentiis suis“ (CDB IV/1, č. 266)

CHUCHLE

1132 příběh o tom, jak se biskup Merhart zázračně v Chuchli vyhnul sesuvu skály, která zničila jeho postel (Kanovník Vyšehradský: *FRB II*, 214)

JINONICE

1088 cca „Vratislaus rex ecclesiae Wissegradensi ... Ninonicih terra ad aratrum cum caliciariis, qui sclauice dicuntur csasnici, Lubos, Benik, Cagek“ (CDB I, č. 387)

1207 „ego P., rex Boemie, pro remedio anime mee, coniugis et parentum meorum contuli ecclesie beate Marie de Plaz terram ad aratrum in villa Ninoniz cum monte adiacente, qui dicitur Widovle“ (CDB II, č. 74)

1209 „Daniel II, eppiscopus Pragensis ... fratribus monasterii in Plasy ... contradidit ... hominem unum cum terra in villa, que dicitur Ninowiz“ (CDB II, č. 85)

1222 „Přemysl Otakar I. rex ... privilegium Vratislavi regis de ecclesiae Vyšehradensis fundatione confirmat et renovat ... Ninonicih terra ad aratrum cum caliciariis, qui sclauice dicuntur ceznici“ (CDB II, č. 229)

KOŠÍŘE

1185 „Fridericus dux ... fratribus meis in Plazs domino deo et beatae Mariae famulantibus contuli hominem unum cum possessione sua in Cossier et montem eidem villae adiacentem perpetuo iure utrumque possidentum“ (CDB I, č. 307)

1209 „Daniel II, eppiscopus Pragensis ... fratribus monasterii in Plasy ... contradidit ... alterius hominis terram in Chossur pro predio eorum quod habebant in villa, que dicitur Mothol“ (CDB II, č. 85)

1222 „Přemysl Otakar I. rex ... capitulum ecclesiae sancti Petri in Vyšehrad ... concedit ... Possesiones vero, que sunt ultra ripam Wltaue sub Wisegrad, villa Hluboczerpi et Kosirz cum eorum attinentiis“ (CDB II, č. 377)

1227 „Přemysl Otakar I rex ... Agneti, abbatissae sancti Georgii concedit ... Kosur“ (CDB II, č. 378)

LAHOVICE

1000 cca „Boleslaus III. dux ... monasterio sancti Johannis in Ostrov donat ... piscatorem autem ... Lahowicih“ (CDB I, č. 47)

1088 cca „Vratislaus rex ... ecclesiam collegiatam sanctorum Petri et Pauli i castro Wissegradensi ... donat ... Nagouicih terra ad aratrum cum piscatoribus Sobata, Prizota cum fratribus“ (CDB I, č. 387)

1115 „*Wladizlaus dux ... monio Kladrubensi donat ... Dedi quoque Zebrezlao ... Lagowicich tres piscatores: Cekan, Marsic, Blasius*“ (CDB I, č. 390)

1186 (totožné sdělení s CDB I, č. 390) „*Lagouicich tres piscatores: Cakan, Marsik, Blasius*“ (CDB I, č. 405)

1205 „*Přemysl Otakar I. rex ... monasterio in Ostrov ... confirmat ... piscatores ... Lahowicyh*“ (CDB II, č. 359)

1222 „*Přemysl Otakar rex ... privilegium Vratislavu regis de ecclesiae Vyšehradensis fundatione confirmat et renovat ... Lagowicich de terra ad aratrum cum porcario, qui dicitur zwinar*“ (CDB II, č. 229)

1239 „*Gregorius IX papa monasterio Kladrubensi confirmat ... Lahouici ... villas cum decimis et pertinentiis earumdem*“ (RBM I, č. 979)

LETNÁ

1088 cca „*Vratislaus rex ... ecclesiam collegiatam sanctorum Petri et Pauli i castro Wissegradensi ... donat ... Naletni II manses cum campanariis ecclesie Scepan, Wlk*“ (CDB I, č. 387)

1222 „*Přemysl Otakar rex ... privilegium Vratislavu regis de ecclesiae Vyšehradensis fundatione confirmat et renovat ... Naletni V mansus cum campanariis II*“ (CDB II, č. 229)

LIBOC

993 „*Boleslaus II. donat monio Brevnovensi ... et ipsam villam Lubocz cum silva adiacente Maleyov nomine*“ (CDB I, č. 375)

LYSOLAJE

1257 „*Premisl ... confirmat ... ad capellam S. Wencezlay martiris ... in villa Lyzolay curia cum possessione – pertinente et tribus hospitibus*“ (CDB V/1, č. 117)

MOTOL

1146 „*Vladislaus I. ... monasterio ordinis Cisterciensis in Plasy ... donat ... in Mothos Cecin hominem cum possessione sua et X hominum servitia ad dotem ecclesie pertinentia*“ (CDB I, č. 396)

1209 „*Daniel II., episcopus Pragensis ... fratribus monasterii in Plasy ... contradidit ... alterius hominis terram in Chossur pro predio eorum, quod habebant in villa, que dicitur Mothol*“ (CDB II, č. 85)

1227 cca „*Přemysl Otakar I rex ... Agneti, abbatisae sancti Georgii concedit ... Motol*“ (CDB II, č. 378)

RADOTÍN

993 „Boleslaus II. donat monio Brevnovensi ... ad quam de curia mea Radotyń decimam de omni proventu disposui“ (CDB I, č. 375)

1158/69 „Vladislaus I. rex ... ecclesiae sanctae Mariae hospitalique sancti Iohannis Hierosolymitani ... donatas confirmat ... quam terram cum silva et pomerio et transitu, qui est super fluvium Msee ad villam, que vocatur Radotin“ (CDB I, č. 245)

RUZYŃĚ

993 „Boleslaus II. donat monio Brevnovensi ... villam quoque Ruzen nomine cum campis et pratis ad ipsam pertinentibus“ (CDB I, č. 375)

1170 „Časta ... camerarii regis Bohemiae, custodi sepulcri sancti Venceslai in castro Pragensi villam Bykoř donat ... Ruczne IIII boves“ (CDB I, č. 251)

1227 „Přemysl Otakarus I. ... capellae sancti Venceslai Praegae possessiones confirmat ... in villa Rugen curia cum possessione et dote ad aratrum sufficiente“ (CDB II, č. 306)

SLIVENEC

1253 „Wenezlaus rex ... hospitali S. Francisci ... in civitate Pragensi in latere pontis constructum est ... confirmat ... Zlivenz ... unum praedium, cum pratis, silvis et aliis pertinentiis suis“ (RBM I, č. 1323)

STŘEŠOVICE

993 „Boleslaus II. donat monio Brevnovensi ... villam etiam, que Wolezlavin dicitur ... cum ... montem alium incultum a villa Tressowicz tendentem usque ad villam Lubocz“ (CDB I, č. 375)

SUCHDOL

1221 „Přemysl Otakarus I. rex ... abbatissae sancti Georgii ... concedit ... villam Suchidol cum silva Luboka“ (CDB II, č. 387)

VELESLAVÍN

993 „Boleslaus II. donat monio Brevnovensi ... villam etiam, que Wolezlavin dicitur, cum omni familia ad vineas excolendas terramque sufficientem cum silva adiacente Sclachow nomine“ (CDB I, č. 375)

ZBRASLAV

1115 „Wladizlaus dux ... monio Kladrubensi donat ... Dedi quoque Zebrezlao cum omnibus ad eam pertinentibus, id est: Luben villam totam; Slewici villam et partem fluminis; Cernosicih totum, quod emi apud Goscam; Lagowicih tres piscatores: Cekan, Marsic, Blasius, et aquam, que dicitur Msa, a flumine Wltawa usque ad rivulum Chotc“ (jiná varianta „dedi quoque Izbrzlau“; CDB I, č. 390)

1186 (totožné sdělení s *CDB I*, č. 390) „*contulerunt etiam Zbrazlav*“ (jiná varianta „*dedi quoque Izbrazlaw*“; *CDB I*, č. 405)

1222 „*Otakarus I. rex ... fratres hospitalis sanctae Mariae Theutonicorum ... confirmat ... huius rei testes sunt: ... Gerhardus de Zbrazlav*“ (*CDB II*, č. 239)

ZLIČÍN

1045 „*Břetislaus dux ... maiori ecclesiae Břevnovensi ... possidendam donat ... quendam etiam hominem in Zlicina Keiem nomine cum omni posteritate sua, propter delictum suspendio iudicatum, addita terra, que posteritati sue sufficeret, servituti Brevnovensis ecclesie mancipavi*“ (*CDB I*, č. 379)

Geomorfologie a životní prostředí

Pražské levobřeží se nachází v celku Pražské plošiny. Sledované území spadá největším dílem do Kladenské tabule, respektive do jejích dílčích celků Hostivické (včetně protoměstského jádra) a Turské tabule. Jižní část je součástí Říčanské plošiny, respektive její dílčí části Třebotovské plošiny. Reliéf je tvořen relativně plochou tabulí, do níž se zařezávají velké řeky Vltava s Berouňkou a drobné vodoteče, jež často tvoří úzké a hluboké rokle a údolí. Skalní podklad je tvořen staropaleozoickými a ordovickými horninami, místy se při povrchu vyskytují též devonské a svrchnokřídové horniny. Při povrchu jsou časté též čtvrtohorní spraše a svahoviny, v okolí Vltavy pak čtvrtohorní písčité štěrky (*Kovanda J. a kol. 2001*).

Formování georeliéfu pražského levobřeží proběhlo v průběhu třetihor a čtvrtohor. Na současném georeliéfu se kromě výrazného zásahu Vltavy a Berouňky podílela řada menších vodotečí, některé dnes již zaniklé. Z významnějších lze jmenovat Malostranský potok a Brusnici (protoměstské jádro), a potoky Litovický (Šárecký), Motolský, Prokopský, Dalejský a Radotínský.

Pro osídlení byla využita plochá místa v blízkosti vodního zdroje. Jádro osídlení se formovalo na břehu Vltavy a v zářezu vytvořeném Malostranským potokem (tzv. malostranský amfiteátr). Osídlena byla též ostrožná poloha Hradčan severně nad ním. Vedle Malostranského potoka byl ostroh formován Brusnicí, která zároveň fungovala jako jedna z faktorů omezujících rozvoj osídlení severním směrem. Jižním směrem osídlení expandovalo do poloh při vltavském břehu, severozápadním směrem na ostrov na Klárově, který byl spoluformován Vltavou a výplachovým kuželem Brusnice. Neosídlené svahy kolem aglomerace byly využívány k hospodářským účelům včetně exploatace surovin (kámen, železná ruda). Na území Velké Prahy se stopy po osídlení koncentrují zejména při horních toků menších vodotečí. Výrazné jsou sídlištní enklávy na horním toku Litoveckého (katastry Liboc, Řepy, Ruzyně, Sobín, Veleslavin, Vokovice), Prokopského (katastry Jinonice, Stodůlky) a Dalejského potoka (katastry Řeporyje, Třebonice). Významná byla pro osídlení též oblast soutoku Berouňky a Vltavy (katastry Lahovice, Radotín, Zbraslav).

Výchozí situace

Pražské levobřeží, respektive celá pražská aglomerace typologicky spadá do skupiny protoměstských útvarů, které nemají návaznost na antickou tradici. Zároveň jde o lokalitu, která se stala protoměstským útvarem díky dlouhodobému vývoji osídlení a díky faktu, že se zde ustálilo mocenské a náboženské centrum (*Piekalski 1999, 21*). Jeho kontinuita spadá minimálně do středohradištního období, ovšem nejstarší nálezy z levobřežní části náleží již kultuře s keramikou pražského typu. Zdá se však, že výraznější osídlení se zpočátku nacházelo v severozápadní partii Prahy a okolí, respektive v dnešních Roztokách, Veleslavíně, Vokovicích, Podbabě, Bubenci a v okolí potoka Brusnice na Hradčanech. V průběhu 8. století vznikla na území dnešního města trojice opevněných sídlištních poloh, z nichž rozlohou největší bylo hradiště Šárka spojované s rozvojem sídelní struktury v bubenečsko–dejvickém prostoru. Na levém břehu se dále nalézalo hradiště Butovice, na opačné straně řeky pak lokalita Bohnice – Na Zámkách (*Kovanda a kol. 2001*). Další sídelně topografické změny se udály nejpozději v průběhu 9. století. Tehdy vzrůstá význam dnešní lokality Pražského hradu (včetně západního pokračování hradčanského ostrohu) a zároveň osídlení Malé Strany. Stopy osídlení v pozdějším podhradí však sahají hlouběji do minulosti a dle nejnovějších objevů byla centrální část, respektive dnešní Malostranské náměstí a nejbližší okolí směrem k řece osídlena a opevněna již od 7. – 8. století (*Čiháková 2014*). Nejpozději od mladohradištního období lze podle Christallerovy teorie centrálních míst (*1933*) zařadit pražskou aglomeraci na vrchol hierarchie domácí sídelní struktury. Vzestup se přibližně časově kryje s nastupující dominancí Přemyslovců v české společnosti, patrně mu však mírně předchází. Tento dojem lze navzdory Kosmovu přemyslovskému mýtu získat z archeologických pramenů, které jsou dle dnešních představ o absolutním datování nálezových situací starší než vystoupení první historické přemyslovské osobnosti, tedy Bořivoje.

Jak bylo zmíněno výše, vlastní levobřeží, respektive jeho centrální část nalézající se v prostoru dnešních katastrů Malé Strany a Hradčan, lze dle stavu současného archeologického výzkumu považovat za krystalizační jádro pozdější Prahy. O důvodu vzniku zdejšího osídlení existuje řada názorů. Mezi nejstarší a nejrozšířenější patří hypotéza, že se lokalita nalézala na křížení důležitých dálkových tras, respektive cesty z Francké říše dále východním směrem do slovanského vnitrozemí a severojižní trasy podél Vltavy, která spojovala Podunají s Polabím, případně s baltským pobřežím. To zavedlo podnět pro vznik kupecké osady, která bývá lokalizována na území dnešní Malé Strany. Jako ochrana tohoto „port of trade“ byla na

ostrohu nad osadou vybudována pevnost, pozdější Pražský hrad (např. *Turek 1950, 59; Ječný a kol. 1984, 212; Kovanda a kol. 2001*). Proti této hypotéze stojí názor, že dálkové trasy mohly stejně dobře vzniknout až v návaznosti na vznik centrální lokality (*Piekalski 2014; 18*). Předmětem obchodu byly dle určitého názoru zejména otroci (*Třeštík 2000*). Podle další hypotézy bylo určujícím prvkem vzniku osídlení zpracování železa ze suroviny pocházející zejména z petřínského vrchu. Kvůli kontrole výrobního centra byla nad ním vystavěna pevnost. Ze stejného důvodu přesunuli své sídlo Přemyslovci z Levého Hradce na Pražský hrad (*Ježek 2011, 625*). Faktorů, které umožnily vznik Prahy, bylo ve skutečnosti nejspíše celá řada. Lze se domnívat, že spolupůsobily činitele geografické, strategické, politické, hospodářské a ideologické (*Piekalski 1999, 22*).

Dle geografického umístění je nesporným faktem, že se Praha nalézá v centru Čech. Je však otázka, do jaké míry lze tuto informaci promítnout do staršího raně středověkého vývoje, respektive v období počátků formování aglomerace. Lze se důvodně domnívat, že těžišťe agrárního osídlení leželo v Polabí a Poohří. Poloha Prahy tak byla na jeho jižní periferii. Tvořila však spojnicí pro enklávy v jižních a západních Čechách. Vzhledem k faktu, že pro toto období nejsou téměř známé historické reálie mimo přemyslovský obzor, nelze k politicko-geografickému významu při vzniku aglomerace říci něco bližšího. Teprve při konsolidaci přemyslovské moci v průběhu mladohradištního vývoje vyniklo umístění Prahy jako geografického středobodu Čech. Lze se totiž domnívat, že poloha hrála strategickou roli při ovládnutí dalších částí země.

Proces, kdy se z Prahy stalo mocenské a kultovní/náboženské centrum, započal nejpozději v druhé polovině 9. století, zásadní však byl vývoj během století následujícího. Patrně ve 20. letech 10. století získala lokalita na ostrohu nové důkladné opevnění. Otázka staršího opevnění, z něhož jsou známy dvě linie příkopů, není doposud úspěšně vyřešena (např. *Boháčová 2001, 247–248*). Velmi důležitým milníkem pro prostorovou organizaci na Pražském hradě i pro význam Prahy v rámci Čech bylo zřízení biskupství v 70. letech 10. století. Lze říci, že církevní instituce byly pro vývoj pražské pevnosti během raného středověku zásadním formotvorným prvkem. V závěru 11. a počátku 12. století, kdy se panovnické sídlo přesunulo na pravobřežní Vyšehrad, byla levobřežní bašta vnímána jako hlavně biskupské sídlo. Ideologický aspekt podtrhovalo také uložení svatých ostatků jako sv. Ludmily, sv. Václava, sv. Víta a se stoletým odstupem také sv. Vojtěcha.

Z 9. a počátku 10. století pocházejí nálezy soustavy opevnění z prostoru Malé Strany. Patrně v návaznosti na nejstarší situaci (*Čiháková 2014*) byla ohrazena část s pravděpodobným středobodem na dnešním Malostranském náměstí. Vlastní ochranu získala

přístupová trasa k přechodu přes řeku (dnešní Mostecká ulice). Následně byla opevněna i jižní malostranská část, respektive území pozdější osady Trávník a části osady Nebovidy (Čiháková, J. 2009b; Havrda, J. 2008). Pro situaci v západní části hradčanského ostrohu zatím chybí dostatek opěrných bodů, alespoň východní část Hradčanského náměstí však opevněna byla (Blažková – Matiašek 2014, 31).

Během 11. a 12. století zaznamenalo osídlení na pravém vltavském břehu masivní rozvoj. V krátkém čase byla zasídlena plocha značně rozlohou převyšující levobřežní aglomeraci. Důvodem byl na jedné straně nedostatek místa pro rozvoj levobřeží daný geomorfologickými podmínkami i tradičním vnímání původních sídelních hranic (pás pohřebišť). Na straně druhé lze vidět nové panovnické stavebně mocenské počiny, jako přenesení sídla na Vyšehrad, později zakládání řady klášterů, případně větší množství půdy, se kterou se dalo politicky manipulovat. Nejpozději ve 12. století bylo proto ekonomické centrum přeneseno na území pozdějšího Starého Města, což zapříčinilo jeho svébytný rozvoj, který se projevil i v přilehlých plochách. Zároveň zde lze počítat s významným nárůstem výroby, což lze sledovat na množství zachycených pyrotechnologií (Havrda – Podliska – Zavřel 2001).

Přes jistý odliv vlivu nelze výchozí situaci v levobřežní aglomeraci označit za pauperizovanou či bezvýznamnou. Sídelní struktura zde byla značně členitá, což vycházelo jednak z předchozí raně středověké tradice, na druhé straně s potřebami nové doby. Rozvoj osídlení zde na prostorově omezené ploše pokračoval na mnoha úrovních, jak vyplývá z analýzy pramenů níže v textu.

Změny georeliéfu

Původní georeliéf byl během sledovaného období měněn. Z přírodních procesů byly dokumentovány zejména dva druhy. Zaprvé jde o sedimentaci způsobenou vodními toky a to jak povodňové nánosy při břehu řečiště Vltavy (pobřežní části – Vítězná 126, vedlejší ramena), tak nánosy vzniklé činností menších toků (Malostranský potok – Jánský vršek 328, Bubenečský potok atp.). V druhém případě jde o svahové sesuvy či splachy. V protoměstské aglomeraci se kumulují na třech různých místech. Prvním je okolí Valdštejnského náměstí (Valdštejnské náměstí ppč. 1012 a čp. 17), druhá skupina se koncentruje v pásu rovnoběžkového směru, který probíhá přes Malostranské náměstí směrem k řece (Josefská čp. 42, Malostranské n. čp. 2, čp. 258 a Nerudova 257). Třetí je okolí Všeřdovy ulice (Všeřdova čp. 437, před 430 a Karmelitská čp. 450). První a třetí kumulace jsou místa pod svahem, lze je tedy spojovat s erozními procesy hradčanského ostrohu a Petřína. U první skupiny se splachové vrstvy utvářely během 12. století a následně po polovině 13. století. Kolem Všeřdovy ulice jsou datovány do průběhu 12. století. Výjimku zde tvoří Karmelitská čp. 450, kde jsou uváděny až pro dobu 13. století. Vzhledem k faktu, že od úpatí Petřína je lokalita vzdálená přes 100 m, nelze vyloučit jinou genezi splachového kontextu. Problém interpretace vyvstává také u druhé skupiny. Pás nálezů sice začíná v místě pod příkrým svahem hradčanského ostrohu (Nerudova čp. 257), pokračuje však již v mírnějším svahu dále k východu k řece. Je nutné zmínit, že v obdobně skloněných terénech se na jiných místech malostranského amfiteátru polohy interpretované jako splachové nevyskytují. Je tedy otázka, zda nemůžou souviset s erozními procesy, které nemají vztah s geologickými svahy. Jistým vodítkem pro jejich genezi může být fakt, že jejich výskyt kopíruje linii mladohradištního opevnění v podobě zemního valu, i když některé polohy jsou od něj ve vzdálenosti desítek metrů. Ve stejném pásu byly dokumentovány dvě polohy se značným nárůstem terénu, které byly interpretovány jako odpadní souvrství a datovány byly před 13. století (Malostranské čp. 5, Mostecká čp. 58). Nelze vyloučit, že při jejich vzniku mohly hrát úlohu stejné faktory jako u druhé skupiny splachů.

Antropogenní změny terénu většinou souvisí se zvýšenou sídlištní aktivitou. Na několika místech byl zjištěn větší nárůst terénu doprovázený množstvím objektů v superpozici. Jedná se o místa, kde bývá kontinuita osídlení z mladohradištního období až do 13. století. Zaznamenány byly v severní části Pražského hradu (Jiřské náměstí čp. 34, Severní trakt Pražského hradu – zde až 4 m), tedy v jeho církevní části, dále ve východní části původního malostranského jádra (Josefská čp. 28 a 626), kde jsou obě polohy v blízkosti

biskupského dvora nedaleko vltavského břehu. Poslední zachycená situace se nalézala při jižním konci aglomerace (Vítězná čp. 126). Zde se však jednalo o krátkodobější a mladší období, souvrství se zde vytvořilo během 13. století a souviselo s provozem interpretovaným jako klihařská dílna (*Kašpar 1995b*, 255–256). Lokalita se nalézá přímo na původním říčním břehu, pod i nad horizontem zaznamenaných aktivit se nacházely povodňové či náplavové vrstvy. Svědčí o tom, že vltavský břeh nebyl v periferní části osídlení ve sledovaném období výrazně udržován. Na několika místech aglomerace byla zaznamenána snaha o vyrovnaní povrchu. Zejména ve východní polovině Pražského hradu, respektive při jižní frontě (Jiřská čp. 2 a 3) byl v krátkodobém horizontu někdy v průběhu 12. století navýšen terén na vnitřní straně hradby, čímž byl zmírněn původní příkrý svah spadající od hřebene ostrohu. Zarovnaní velké plochy bylo vysledováno také na Pražském hradě v místě jámy, jež vznikla vytěžením štěrkopískové terasy v místě dnešních areálů čp. 6 a 7. Tato událost proběhla v druhé polovině 12. či počátkem 13. století. Během 12. století byl také zavezen příkop náležející jižní opevněné ploše, jak bylo zjištěno v okolí Nebovid (Karmelitská čp. 528). Větší kubatura přemístěných terénů z období 13. století byla zachycena také mezi johanitskou komendou a raně gotickou linií hradby (Lázeňská čp. 258). Některé zásahy nelze ve světle dnešních poznatků přesně interpretovat, například velmi pevnou navážku prolévanou maltou, jež byla zaznamenaná na Dražického náměstí. Mohlo by se jednat o nábreží situované severně od nástupu na most a na východě sousedící s biskupským dvorem, důkazy však chybí.

Specifické jsou situace, kde bylo dokumentováno navrstvení terénu převážně z opukových kamenů doplněných větším či menším množstvím zeminy (Hradčanské náměstí čp. 185, Malostranské n. čp. 260, Pražský hrad: kaple sv. Kříže, Slévárenský dvorek, III. nádvoří – prostor pod oktogonální kaplí; Nerudova čp. 249; Šporkova čp. 318 a 321). Kameny nemají stopy po opracování nebo použití a nikde se nevyskytovaly společně s nálezy malty. Interpretovány bývají různě, například na Slévárenském dvorku na Pražském hradě byly označeny za celokamenné těleso hradebního valu (Boháčová 2001, XXX). Někdy bývají pokládány za nepřímý doklad stavební činnosti v okolí (CITACE NERUDOVA). Jejich datace se u různých autorů mírně liší, obecně je lze zařadit do širšího intervalu 12. – první poloviny 13. století. Porovnáním jejich poloh je patrné, že se vyskytují většinou v trase nebo těsném sousedství první zděné hradby a to jak hradní, tak malostranské. Z náleзовých situací však nelze bezpečně stanovit, zda její stavbu předcházejí nebo s ní souvisí. Otázka interpretace proto musí zůstat otevřená. Mimo prostorovou souvislost s jasným dokladem románského nebo raně gotického opevnění se nalézají tři lokality. První byla odhalena v čp. 185 na Hradčanském náměstí a to v poloze na jižní hraně ostrožny, kde je předpoklad pro

pozici raně středověké obranné linie. V místě byla později vystavěna gotická hradba. Druhé dvě lokality se nalézají na úpatí prudkého svahu hradčanského ostrohu (Šporkova čp. 318 a 321), tedy v místě pod Hradčanským náměstím. Jejich geneze proto může souviset se sesuvy kamenné konstrukce nespojované maltou, čistě v hypotetické rovině například kamenné čelní stěny raně středověkého opevnění.

Méně časté jsou ve sledovaném období výraznější zásahy do terénu. Většina z nich bývá spojována s lokací města nebo raně gotickým vývojem (Malostranské n. ppč. 993, čp. 6, Mostecká čp. 52, Nerudova čp. 250, Thunovská před čp. 181). Vyskytly se také případy snížení terénu v souvislosti se založením komunikace (patrně Dražického n. čp. 62 – 12. stol.), případně s exploatací písku (Jiřská čp. 6 a 7). Výrazné zásahy do terénu byly nutné také při zakládání velkých staveb.

Cesty

Pro města bylo důležité napojení na dálkové komunikace. Levobřežní pražská aglomerace je jasným příkladem, jak tyto trasy určovaly prostorové uspořádání zástavby. Je zde patrná návaznost na cesty jižním, východním, severovýchodním a západním směrem. Vlastní střed osídlení v prostoru Malostranského náměstí lze chápat jako křižovatku. Na východ vedla přístupová trasa k přemostění Vltavy, tedy hlavní spojnice s pravobřežní aglomerací. Na jih směřovala cesta podél řeky směrem k dnešnímu Smíchovu. Tento směr poskytoval největší možnosti pro růst zástavby. Na západ vedla trasa přes osadu Obora dnešním Úvozem směrem ke Strahovu a dále k Bílé Hoře. Na Pohořelci se k ní napojovala cesta vedoucí po vrcholu hradčanského ostrohu. Poslední směr vedl na severovýchod do prostoru dnešního Klárova. Odtud pak patrně směřovala na sever k dnešním Chotkovým sadům. Trasa podél řeky byla snad pro skalnatý letenský břeh neprůchodná. V prostoru Klárova je uvažován brod přes Vltavu, musel zde být alespoň přechod na ostrov při ústí Brusnice. Dle rozprostření zástavby na Malé Straně je patrné, že prostorové uspořádání se koncentruje podél popsanych tras. Vlastní trasy vycházejí z geomorfologie terénu. Východní směřuje do prostoru rozšířeného koryta Vltavy, kde je při levém břehu pás ostrovů vzniklých přirozenou sedimentací říčního roku. Jižní vede mezi horou Petřín a Vltavou nad raně středověkým inundačním pásmem. Západní stoupá po boku hradčanského ostrohu, respektive po levé straně brázdy vytvořené malostranským potokem. V prostoru dnešního Pohořelce se dostává na vrchol hrany terasy. Jen cesta severovýchodní si musela v pokračování severním směrem poradit se strmým převýšením. Samostatným fenoménem pak je přemostění Vltavy, které získalo mezi lety 1158 a 1172 kamennou formu v podobě Juditina mostu.

Vedle dálkových tras lze počítat s místními spojnicemi. Jako příklad lze uvést trasu z Pražského hradu na Malou Stranu. Po výstavbě zděné hradby po roce 1135, fungovala jako třetí vstup do Hradu jižní brána v těsném západním sousedství knížecího paláce. Byla v provozu jen zhruba 100 let, neboť pravděpodobně ve 13. století byla zazděna většími opukovými kvádry (např. *Frolík – Smetánka 1998*, 299). Zda tento hradní vchod navazoval na starší tradici, není známo, pro existenci předrománské jižní brány však nejsou k dispozici žádné indicie. Vedle nastíněných tras samozřejmě existovalo množství komunikací lokálního charakteru. Jejich forma se lišila v závislosti na charakteru místa. Mohla mít podobu od prašných pěšin (archeologicky nezachycené), přes dřevěné, štětované či dlážděné povrchy cest či prostranství až po komfortní koridory jako jsou „via longa“ nebo chodba na III. nádvoří. Rozdíl mezi hlavními a vedlejšími komunikacemi jsou většinou v archeologických

situacích nepostižitelné. Přesto je například v Mostecké ulici patrné využití masivnější konstrukce povrchu. V kvalitě úpravy povrchu s přehledem vede ve sledovaném období vozovka Juditina mostu.

Koncentrace archeologických nálezů komunikací je na území levobřeží disproporční. Naprostá většina dokumentovaných bodů se nalézá v jižní a východní části Malé Strany, respektive pod petřínskou strání v trase ulic Karmelitská, Újezd a v prostoru Mostecké ulice nebo v jejím okolí. Za archeologicky „hluchá“ místa lze považovat západní část Malé Strany a Hradčany s výjimkou Pražského hradu, kde bylo dokumentováno několik bodů. V případě Hradčan lze situaci vysvětlit menší mírou prozkoumané plochy, stav v západní části Malé Strany je snad dán charakterem osídlení. Zároveň zde vzhledem k situování ve svahu může hrát roli menší šance pro zachování terénů, zejména v potřebě jeho úpravy při stavbě mladších budov. Přesto lze navrhnout tezi, že místa s koncentrací nálezů cest byla využívána k pohybu osob či zboží nejvíce. To by ovšem znamenalo, že nejfrekventovanějšími místy byl přechod přes řeku a na něj navazující trasa směrem k jihu.

Ohraničení

Část osídlení byla ohraničena bariérou. Z předchozího vývoje „dožívalo“ dřevohliněné opevnění s čelní kamennou plentou a často doplněné o předsazený příkop. Mezi taková místa náleží Pražský hrad, kde bylo nahrazeno novou zděnou hradbou nejdříve. Její linie byla předsazena před starší fortifikaci (západní a jižní fronta), případně kopírovala jeho linii (severovýchodní nároží). Pozůstatky po starším opevnění byly převrstveny navážkami a sídlištním vývojem. Jižní linie hradního předrománského opevnění měla patrně více funkčních linií najednou, jak dokládá nález v Jiřské čp. 3. Na základě nálezové situace se zde nycházela dvojice linií, kdy vnitřní starší byla na počátku sledovaného období (a chronologicky po výstavbě mladší linie) opravována mimo jiné za použití kvádríku s nálepy malty (*Durdík – Frolík – Chotěbor 1999*, 22–26). To lze považovat za důkaz, že vnější i vnitřní linie byly funkční zároveň.

Na Malé Straně dožívala patrně dřevohliněná hradba až do lokace města v roce 1257. Dokládá to fakt, že v místě její linie nebyly dokumentovány žádné archeologické nálezy ze sledovaného období. Jen v případě okolí Mostecké ulice byly zaznamenány nálezy v prostoru předpokládané linie opevnění (Josefská čp. 42, Malostranské před čp. 271), lze se tedy domnívat, že část fortifikace zde zanikla na úkor komunikace. Nabízí se řešení, že funkci jižní linie v těchto místech převzal pás opevnění jižně od Mostecké ulice, kde je opět absence archeologických stop. Zatím otevřená zůstává otázka východní linie malostranské hradby. Dle některých indicií zaznamenaných v souvislosti s následnou zděnou hradbou (použití kvádríkové techniky, relikty severovýchodní brány ukazující na podobnost s románskou Černou věží, románskou technikou zděná jižní malostranská mostecká věž) nelze vyloučit, že tato část obrácená k pravobřežní pražské aglomeraci vznikla ještě před lokací města (*Čiháková 2009b*, 17–18, Obr. 32). Bez zajímavosti není ani otázka, do jaké míry bylo staré opevnění funkční. V roce 1142 byla patrně bezproblémově obsazena Malá Strana (*FRB II*, 235–237), taktéž při rodinných sporech Přemyslovců o moc roku 1249 byla obrana Malé Strany vzdána bez boje (*FRB II*, 305–306). Za útočiště mocných platil vždy ve sledovaném období Pražský hrad, což koresponduje s názorem, že při dobývání šlo vždy o hradní sídlo, nikoliv o město (*Pounds 2005*, 29–30). Opevnění jižní malostranské části zaniklo počátkem sledovaného období a již nebylo obnoveno.

Ohrazené byly také vydělené, zejména klášterní areály. Obezdný byl klášter sv. Jiří, za ohrazený konvent lze považovat též svatovítskou kapitolu. Zděné vymezení bylo doloženo pro strahovské premonstráty a nejméně od roku 1253 též pro johanitskou komendu. Na

základě zmínky z roku 1249 se předpokládá také ohrazení biskupského dvora a vyloučit nelze ani oddělení malostranských majetků břevnovského kláštera od ostatního osídlení.

V archeologických pramenech jsou někdy zaznamenány situace, které dokládají ohrazení bazálních jednotek v osídlení. Za takto vymezenou plochu (protoparcela) lze dle interpretace autorů výzkumu označit zejména ploty na Jiřském náměstí (*Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989, 196*). Za hraniční bývají označovány též některé zděné kontexty (Jiřské náměstí – dvorek při kapli Všech svatých; Karmelitská čp. 298 a ppč. 1050).

Sídelní prostor však nebyl ohrazen jen hradbami, za přirozené hranice lze označit též terénní hrany nebo vodoteče. Specifickou hranicí aglomerace je pás pohřebišť, jejichž většina byla ve sledovaném období již aktivně nevyužívána. Přesto je osídlení nadále respektovalo a za jejich hranici neexpandovalo.

Osídlení, architektura, výroba

Malostranské osídlení logicky sleduje partie mimo strmější svahy a udržuje si odstup od břehu Vltavy. Nevyužita zůstala jen oblast jižně od Malostranského potoka a západně od pohřebiště v zahradách Vratislavského paláce. Je nutné podotknout, že plocha se nacházela za hradbou mladohradištního opevnění i pozdější raně gotické hradby. Snad se zde projevila archaická představa o světě mrtvých, který od osídlení odděluje bariéra v podobě vodního toku. V archeologických nálezech, které je možné spojit se sídlištními situacemi, lze rozlišit několik skupin, které by šlo opatrně označit za území se souvislou zástavbou. V prostoru malostranského amfiteátru se výraznější sídlištní stopy koncentrují pod svahem hradčanského ostrohu, tedy v okolí Valdštejnského náměstí, ulic Sněmovní a Tomášské a v západní části Malostranského náměstí. Zásídlená oblast pak stoupala západním směrem podél Nerudovy ulice, kde nepřekročila ulici Jánský Vršek. Celkově jde o oblast s nepřetržitou kontinuitou osídlení nejméně od středohradištního období. V západní části této skupiny (od Malostranského náměstí) se osídlení projevuje zahloubenými stavbami a pyrotechnologiemi datovanými do 12. století (Malostranské n. čp. 2 a čp. 258, Nerudova čp. 258, Sněmovní čp. 1). V čp. 258 na Malostranském náměstí je uvažováno o práci s barevnými kovy (Čiháková, J. 1995a, 226–227). Železářská produkce zde má kontinuitu nejméně od 10. století (Havrda – Podliska – Zavřel 2001, 71–73, Obr. 25, 26) a zdá se, že od počátku 13. století se přestala objevovat. To by mohlo znamenat novou hospodářskou orientaci této části sídliště, nebo zvýšení kvality osídlení. Podle liniového tvaru a geomorfologických faktorů se lze domnívat, že západní část první skupiny souvislé zástavby se formovala podél komunikace. Její relikty nebyly v terénu doposud rozpoznány, je však pravděpodobné, že dnešní Nerudova ulice je jejím nástupcem. Od západní části se liší oblast kolem ulic Sněmovní a Tomášské. Rozdíl je zejména v absenci dokladů zahloubených suterénů. Výrobní areál, který se sídlištěm patrně souvisel, se nacházel v okolí Valdštejnského náměstí. Kromě metalurgie železa se podařilo snad zachytit jámu na pálení vápna (Valdštejnské n. před čp. 17), potravinářskou kamennou pec (Sněmovní před čp. 164) a je zde též uvažováno o keramických pecích (Valdštejnské n. čp. 162). Výrobní aktivity zde patrně probíhaly po celé sledované období a podle dosavadních znalostí nezačaly dříve než v 11. století. Hlavní komunikační osou zdejšího koutu byl patrně předchůdce Valdštejnské ulice, jak naznačuje brána prvního zděného Malostranského opevnění zachycená v čp. 158 (Dragoun – Omelka 1995, 4; Omelka 1998, 265; Čiháková 2009b, 17–18, Obr. 32). Tento průchod v sobě mohl zachovávat starší tradici. Pokračování směrem k Malostranskému náměstí nelze pro absenci pramenů upřesnit. Průsečíkem mezi

západní a severovýchodní částí první skupiny souvislé zástavby byl kostel sv. Václava. Rotunda postavená na místě s tajemnou minulostí patrně pochází z doby kolem roku 1100 (Čiháková – Müller 2006, 109). Podle starobylosti, patrocinia a umístění v centru osídlení lze usuzovat na jeho zvláštní význam. Druhá sakrální stavba stála při západním konci první skupiny osídlení. Rotunda sv. Jana, jejíž výstavba proběhla asi v druhé polovině 12. či počátkem 13. století (Dragoun 1988a, 414), však patřila již nezávislé osadě Obora. Blízké lidské aktivity z první až počátku druhé poloviny 13. století byly zaznamenány v čp. 318 ve Šporkově ulici. Doprovázely je nepřímé doklady po metalurgii (struska, technické misky) a stavební suť se zlomky malty indikující kamennou architekturu (Havrda 1998, 92). Zděnou konstrukci se podařilo zachytit v těsném sousedství rotundy (Omelka 2004, 357–358). Zdá se tedy, že Obora představovala drobnou sídelní jednotku vybavenou zděnou sakrální i profánní architekturou a pracovalo se zde s barevnými kovy. Hranice mezi Oborou a osídlením východně od ní nebyla archeologicky detekována. Na základě faktu, že šlo o samostatnou osadu, lze předpokládat, že se nacházela vně dřevohliněného opevnění, jehož poledníková linie by tak musela probíhat v jejím východním sousedství. Pro první skupinu souvislé zástavby je uvažováno ještě o čtveřici sakrálních staveb. Všechny se nalézají v severozápadní části. U křižovatky ulic Sněmovní a Thunovská je z vrcholného středověku znám kostel sv. Martina. V čp. 171 na Pětikostelním náměstí stával nejméně od 14. století do roku 1784 kostel sv. Michala. Patrně na místě čp. 165 na téže náměstí se nalézal kostel sv. Ondřeje. Raně středověkého předchůdce nelze vyloučit ani v místě kostela sv. Tomáše. Nepřímé náznaky pro přítomnost sakrální stavby (chrám sv. Michala) mohou naznačovat pohřby datované do 11. až 12. století v zahradě čp. 171 (Tomková 1988a, 185–188). Naopak přítomnost zděných konstrukcí v okolí čp. 164 může signalizovat blízkost sv. Ondřeje. Pro nedostatek jasnějších důkazů však všechny čtyři zmíněné sakrální stavby musí pro románské období zůstat jen v rovině hypotézy.

Typově podobná první skupině se souvislou zástavbou je skupina druhá. Rozkládala se na ploše mezi úpatím Petřína a vltavským břehem v jižní části Malé Strany. Severní hranice začínala dle rozprostření archeologických nálezů přibližně od pozdějšího kostela Panny Marie Vítězné. Dále jižním směrem se osídlení rozkládalo kolem ulic Harantova, Hellichova, Nebovidská, severní části Újezdu a jižní části Maltézského náměstí. Území se nalézá mimo starší opevněné malostranské jádro, jeho severní konec však zahrnuje část jižního malostranského mladohradištního opevněného areálu. Osídlení zde má kontinuitu z předchozího období (Čiháková – Havrda 2008, 211) a jeho počátek spadá do intervalu 10.–11. století (Havrda – Tryml 2013, 41–46, Obr. 44). Ze sledovaného období zde byly

dokumentovány zahloubené části obydlí (Hellichova ppč. 1054, Karmelitská čp. 388), využití kamene bez maltového pojiva i řada sídlištních situací bez nich. Výrobní aktivity dokládá řada pyrotechnologických objektů. Kromě železné metalurgie je doloženo zpracování cínového bronzu a stříbra (Karmelitská čp. 388), pálení vápna (Karmelitská čp. 528) a uvažuje se o keramických pecích (Hellichova ppč. 1054/1). Tato skupina se formovala podél komunikace, která pravděpodobně probíhala rovnoběžně s Vltavou přibližně v trase pozdější Karmelitské ulice. S hlavní cestou mohou souviset některé nálezy upravených povrchů (Hellichova ppč. 1054/1, Karmelitská ppč. 1050 a čp. 385). Vysledováno bylo zahloubení do mírného úvozu a dláždění z břidlice nebo z říčních valounů. Vedlejší komunikační prostor byl zachycen u Maltézského náměstí (čp. 471). Za jádro druhé skupiny lze považovat kostel sv. Vavřince. O druhé kostelní stavbě se uvažuje v místě čp. 387, kde nálezy románských konstrukcí v místě pozdější gotické svatyně sv. Máří Magdalény naznačují jejího předchůdce (Havrda – Tryml 2013; 73). Druhou skupinu souvislé zástavby lze bez problémů ztotožnit s historickou obcí Nebovidy.

Třetí skupina se rozkládala v okolí ulic Besední, Říční, Újezd (střední část) a Všehrdova, tedy opět na prostoru mezi úpatím Petřína a Vltavou. Návaznost na starší osídlení zde nebyla zachycena, zaznamenané situace pocházejí nejdříve z 12. století. Zdá se, že osídlení nebylo tak husté a rozsáhlé jako v případě Nebovid, situace však může být zkreslena menší hustotou archeologických sondáží. Nálezy naznačují, že převládajícím typem zástavby zde byla architektura se zahloubeným suterénem (Újezd čp. 420–421, 425), místy bylo využito zdiva bez malty (čp. 425). Stopy po výrobě představují pyrotechnologické objekty, u kterých byly v případě čp. 425 doloženy stopy po zpracování barevných kovů. Vedle sídlištních situací byly dokumentovány také komunikace (Všehrdova před čp. 437 a před čp. 430). Nálezy mohou svědčit o historické kontinuitě Všehrdovy ulice od románské doby. Pokud by dnešní ulice Újezd byla nástupcem raně středověké dálkové trasy, nemohla by být formujícím faktorem třetí skupiny souvislého osídlení. To se vesměs nachází východně od ní. Možným centrem by mohl být kostel sv. Jana. Je však otázka, zda současný chrám sv. Jana Křtitele Na prádle, u něhož není doloženo raně středověké stáří, lze ztotožnit s kostelem zmiňovaným u kanovníka vyšehradského k roku 1142 (*FRB II*, 236). Navíc současná stavba leží mimo území s románskými archeologickými nálezy. Situace spíše naznačuje rozptýlenější menší sídlištní buňky, které se nalézaly na ploše mezi komunikacemi (za předpokladu, že v románském období existovaly trasy Újezd a Všehrdova). Jedna z takových buněk byla v celistvějším rozsahu prozkoumána v čp. 425 (*Huml 1989*). Ztotožnění celé skupiny

s historickou osadou Újezd je proto problematické. Celkově lze říci, že analýza prostorového rozložení a tendencí osídlení je v této skupině obtížná pro malou pramennou základnu.

Prostor mezi Hellichovou a Všehrdovou ulicí, respektive mezi osadami Nebovidy a třetí malostranskou skupinou se „souvislou“ zástavbou se zdá být prázdný, jen ve východní části Újezdu čp. 450 byly zachyceny stopy po několika obydlích a pyrotechnologii. Zda se jednalo o lokální sídlištní buňku s dílnou, nebo o součást většího sídliště (Trávník?), nelze bezpečně rozhodnout. Obdobná situace byla dokumentována ve východní části Vítězné ulice (čp. 126). Zdejší výrobní areál s pyrotechnologiemi je spojován s výrobou klišu (*Kašpar 1995b*, 255–256). Dvě hlavní sídlištní skupiny v jižní části Malé Strany byly spojeny cestou, jejíž relikty byl pravděpodobně zachycen v ulici Újezd v severním sousedství s křižovatkou s Všehrdovou. Povrch této komunikace byl zpevněn železářskou struskou (*Čiháková 2004b*, 361–363).

V rámci Malé Strany byla výjimečná její střední část, jež se rozkládala od východní části Malostranského náměstí k Vltavě a přibližně od Letenské ulice k severní části Maltézského náměstí. Nachází se zde odlišná kvalita osídlení doprovázená zděnou architekturou, zpevněnými povrchy (různá dláždění nebo štěty) a absencí stop po výrobních činnostech, zejména pyrotechnologických. Umístěny sem byly také dva vydělené areály, respektive johanitská komenda a biskupský dvůr. Toto území lze ještě rozdělit na dvě partie. První se rozkládá severně od Mostecké ulice, kde byly zaznamenány zděné kontexty jen v místě biskupského dvora (Dražického n. čp. 60, Mostecká čp. 58), a architektura na kamenných podezdívkách (bez použití malty) na majetcích břevnovského kláštera v místě pozdějšího augustiniánského kláštera (Josefská čp. 28; *Čiháková – Havrda 2008*, 220). Na zbytku plochy nebyly zachyceny sídlištní situace. Komponentou, jež zde převládá, jsou pozůstatky po upravených površích. Ke zpevnění byly využity říční valouny a opukové nebo břidlicové zlomky. Nálezy se koncentrují zejména v jihovýchodní části Malostranského náměstí a v Mostecké ulici, kde jistě z velké části představují přístupovou trasu na most. Jižně od Mostecké ulice tvoří hlavní skupinu nálezů na maltu zděná architektura. Kromě ohrazení johanitské komendy datované do poloviny 13. století (Maltézské n. čp. 478) a vnitřní zástavby kláštera byly dokumentovány tři fragmenty zdí. Všechny byly stavěny kvádřikovou technikou. Pro zlomkovitost nálezové situace se bohužel nelze ke zdejší architektuře blíže vyjádřit. Přesto je zde nápadná absence jiných sídlištních situací.

Na katastru Malé Strany se nacházela ještě alespoň dvojice dalších sídlištních jednotek. První byla zachycena na říčním ostrově v místě dnešního Klárova. Lokalitu vlastnil patrně jiřský klášter, jak lze odvodit z pozdějších zpráv z let 1261 a 1271 (*RBM II*, 132, 306).

V místě lze dle keramických fragmentů předpokládat kontinuitu osídlení od středohradištního období. Z doby oběhu keramiky s kalichovitým okrajem pocházejí stopy po orbě, což lze doposud hodnotit v rámci vnitřní Prahy za unikátní nález. V závěru 11. až první polovině 12. století se v místě výzkumu nacházelo pohřebiště, u kterého se podařilo vysledovat přechod od řadového způsobu pohřbívání k etážovitému. Raně středověký vývoj byl završen intenzivním osídlením s četnými stopami po pyrotechnologiích. Dle nepřímých důkazů (struska, bronzové slitky, bronzový stříhaný plech, bronzovina se stopami po sekání, bronzový drát a řada předmětů interpretovaných jako možná surovina k přetavení) je uvažováno o práci s barevnými kovy. Zdejší osídlení bylo formováno tvarem ostrova a koncentrovalo se při západní straně, tedy směrem k pevnině. Stopy po sakrální stavbě nebyly objeveny, je o ní však uvažováno v souvislosti se zprávou z roku 1273 (*FRB II*, 30), kdy povodeň pobořila kostel na „ostrově pod mostem“. Není ale jisté, že se jedná o ostrov na Klárově (*Hrdlička 1972*, 644–646). Další sídlištní jednotka byla zachycena na svahu Petřína, respektive v Seminářské zahradě čp. 393. Nacházel se zde románský dům, který patrně náležel dvoru hospodářského využití. Na hospodářské využití mohou ukazovat nálezy velkého množství zvířecích kostí. Bližší informace o využití nejsou k dispozici.

Je nutné zmínit, že ostrov na Klárově byl z pražských ostrovů patrně jediný obyvatelný. Příčina se spatřuje v tom, že díky výplachovému kuželu z Brusnice měl vyšší niveletu než ostatní ostrovy vzniklé zejména z náplav Vltavy (*Havrda 2006*, 91). O osídlení ostrova blíže mostu nejsou k dispozici žádné jisté prameny. Také Kampa byla pravděpodobně osídlena až od 14. – 15. století (*Havrda 2006*, 91).

Také na území hradčanského ostrohu lze vysledovat několik různých skupin osídlení. Za jádro zde lze bezesporu označit Pražský hrad. Jeho rozsah v románském období je bezpečně vymezen hradbou zděnou kvádřikovou technikou. Osídlení zde kontinuálně pokračovalo minimálně od 9. století. V rámci tohoto intenzivně využitého areálu lze vysledovat minimálně tři části, které se prezentují odlišným obrazem v archeologických nálezech. V severozápadním dílu Hradu byly umístěny tři církevní instituce, které se prezentovaly honosnou zděnou architekturou. První bylo sídlo biskupa (čp. 48), respektive vícefázová vícepodlažní budova s připojenou kaplí sv. Mořice. Druhou byl klášter svatovítské kapituly připojený ze severu k chrámu sv. Víta. Dále k východu se nachází dodnes třetí z institucí, respektive jiřský klášter s bazilikou sv. Jiří a kaplí patrně zasvěcené Panně Marii (*Frolík et al. 2000*; Pozn. 236). Vedle zděných staveb náležejících zmíněným institucím byly zaznamenány další relikty kamenné kvádřikové architektury a to zejména v severozápadním nároží Hradu. Dalším zděným počinem byla chodba směřující z ambitu svatovítské kapituly

k bazilice sv. Jiří. Severně od chodby se nalézalo běžné osídlení zahrnující jak srubové stavby, tak domy se zahlobenou částí. Unikátem v pražském románském vývoji je členění zástavby do parcel, jak bylo interpretováno na základě linií kůlových jamek. Zachyceny byly dvě parcely o shodném rozměru 15,2 x 6,3 m a část třetí. Orientovány byly délkově (Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989, 196) Sídliště pokračovalo i severně od zmiňované situace (čp. 34), rozděleno bylo komunikací rovnoběžkové orientace. Běžný charakter této části podtrhávají relikty po pyrotechnologiích. Jednoduché dřevěné stavby s cestou z dřevěných fošen byly zaznamenány také v prostoru před západním čelem dnešní katedrály (Frolík 1987, 11–12, 179). Druhá část hradu se patrně formovala kolem panovnické rezidence v jihozápadní části Hradu. Spolu se zděnou hradbou byl po roce 1135 vystavěn též románský palác s kaplí Všech svatých. O jeho předchůdci nejsou k dispozici žádné archeologické prameny. V prostoru III. nádvoří, respektive západně od paláce při nové hradbě vyrostla řada románských profánních staveb. Vystavěn zde byl i kostel neznámého zasvěcení (tzv. sv. Bartoloměj). Tento chrám byl spojen s bazilikou sv. Víta zděnou chodbou, která kromě komunikační funkce sloužila pro pohřbívání patrně církevních hodnostářů. Alespoň dvojice kvádríkových domů se nalézala i v prostoru východně od paláce. Na uměle vytvořeném dvorku, který se nacházel v jižní části Jiřského náměstí a od okolí byl na severu oddělen kvádríkovou zdí, byla zachycena sídlištní stratigrafie svědčící o intenzivním vývoji běžného osídlení. Dá se soudit, že průsečíkem mezi církevní částí Hradu a zástavbou kolem panovnické rezidence byla biskupská bazilika sv. Víta ze závěru 11. století. Přímo na ní byl vázán biskup a svatovítská kapitula, jako ke hlavnímu zemskému chrámu k ní měl samozřejmě vztah též panovník. Ten měl skrze dynastickou nekropoli úzký vztah i k bazilice sv. Jiří. Vzájemné vazby jednotlivých institucí v západní části Pražského hradu dokládají i reálné spojnice v podobě chodeb, respektive via longa z jiřské baziliky ke klášteru svatovítské kapituly a svatovítskému chrámu a severojižní spojnice mezi bazilikou sv. Víta a kostelem v jižní části III. nádvoří. Dům biskupa byl také umístěn na rozhraní církevní a světské sféry, roli zde mohla hrát i blízkost hlavní hradní komunikace. Formování zástavby určovalo několik faktorů. V první řadě šlo o georeliéf ostrohu, který stanovil podélnou rovnoběžkovou osu. Teprve zarovnávaní jeho okrajových partií, které začalo nejpozději v průběhu 10. století a naplno se rozvinulo právě v románském období po výstavbě zděné hradby, umožnilo lepší využití plochy. Druhým určujícím faktorem byly monumentální stavby v osově části ostrohu, tedy chrám sv. Víta a bazilika sv. Jiří. Jak bylo uvedeno výše, představovaly průsečík a zároveň hranici mezi čistě církevní částí na severu a zástavbou kolem panovnické rezidence na jihu. Zejména bazilika sv. Víta zabrala geomorfologicky nejlukrativnější pozemek z celého

hradního areálu. Po jižní straně osově části ostrohu probíhala hlavní komunikace. Začínala v bráně v jihozápadním nároží Hradu. Lze se domýšlet, že z brány záměrně ústila do jižní části související s panovnickou rezidencí. Obdobnou souvislost lze vidět v umístění jižní brány v těsném západním sousedství paláce, kde však hrála roli též modelace terénu, neboť průchod byl situován ve výrazném geologickém zářezu. Každopádně jižní přímé spojení s malostranským osídlením vzniklo pravděpodobně s výstavbou románské zděné hradby, jak ukazují datace komunikací nalezených v jižním sousedství paláce vně hradní fortifikace (citace). Od západní brány musela cesta pokračovat k proluce mezi bazilikou sv. Víta a chodbou vedoucí od kostela neznámého zasvěcení. Dále směřovala jižně od chodby mezi bazilikami a pokračovala po jižním úbočí ostrohu do brány v Černé věži. Je nutné zmínit, že její trasa je rekonstruována na základě postavení známé zástavby, archeologicky zaznamenané relikty spadají povětšinou do starších nebo naopak mladších období. Některé situace, které by mohly být románského stáří, jsou nejasné, jako například plocha s dřevěným povrchem v jihozápadní části III. nádvoří (Boháčová 1998a, 11–12; Frolík 2000a, 107). Od popsané části Pražského hradu se zřetelně liší východní partie opevněné plochy, respektive území východně od jiřského kláštera. Vyskytuje se zde menší koncentrace zděné architektury, která se soustředí opět u linie hradby (Jiřská čp. 3 a 6). Časté jsou zde domy se zahlobenou částí (Jiřská ppč. 784, čp. 2, 3) případně stavby na podezdívkách charakteristické zejména pro závěr sledovaného období (Jiřská ppč. 784, čp. 2, 3, Zlatá ppč. 785). Velmi četné jsou relikty pyrotechnologií, které spadají do závěru 12. až první poloviny 13. století (Jiřská ppč. 784, čp. 3, Zlatá ppč. 785). Funkce jasně prokázána nebyla, ale dle nálezů kadlubů a drobných bronzových slitků lze usuzovat na práci s barevnými kovy. Ve východní části Hradu lze uvažovat o vyděleném areálu v severozápadním rohu opevněné plochy. Historické Purkrabství je poprvé zachyceno v písemných pramenech k roku 1335, kdy se zde na několik let ubytoval budoucí český král Karel I. Již v této době je toto sídlo označeno jako „*starý dům*“ (Pavel 1978, 74). Tato v rámci Hradu autonomní jednotka se stabilizovala v hrubých obrysech dle F. Kašičky nejpozději za Přemysla Otakara II. (Kašička 1989). Podle indicií (obytná románská věž, vyrovnání plochy navážkou, stopy osídlení z přelomu 12. a 13. století) k tomu však mohlo dojít ještě dříve, snad během první poloviny 13. století. Mezi indicie patří zdivo označené za západní ohradní zeď Purkrabství z doby Přemysla Otakara II. (Borkovský 1962), které by dle nového výzkumu mohlo být předatováno do závěru 12. nebo první poloviny 13. století (Matiášek v tisku). Ve východní části hradu byly formujícími faktory pro zástavbu rozsah opevněné plochy, georeliéf a hlavní komunikační trasa. Sakrální stavba není známa, uvažuje se o ní v místě čp. 9 a 10.

Mnohem méně informací je k dispozici k osídlení hradčanského ostrohu mimo Pražský hrad. Plocha na území I., II. a IV. nádvoří a východního konce Hradčanského náměstí byla později silně narušena budováním příkopů. Na ostrůvcích mezi nimi se přesto zachovalo několik terénních situací. Velkou část z této plochy zaujímal pohřebiště, které souviselo s kostelem Panny Marie. Východně (kaple sv. Kříže, Severní trakt) i západně (Severní výběžek) od nekropole byly zaznamenány sídlištní situace. Pozůstatky po kamenné stavbě čtvercového půdorysu byly odkryty na IV. nádvoří. V jednom případě byl zachycen pyrotechnologický objekt (kaple sv. Kříže). Z logiky věci vyplývá, že přes popisovanou plochu musela probíhat trasa hlavní přístupové komunikace do Pražského hradu. Na území pozdějšího města Hradčan se stopy po osídlení koncentrují zejména na Hradčanském náměstí a v jeho okolí. Nečetné stopy ukazují na kontinuitu osídlení od 9. století. Zaznamenány byly zahluobené části domů (Hradčanské n. ppč. 729), ale i trojice zděných objektů (Hradčanské n. čp. 186, 2 x ppč. 729), z nichž dva byly stavěny kvádřikovou technikou. V jejich okolí se objevují pyrotechnologické objekty. Zaznamenány byly dvě polohy spíše lokálních úprav povrchů. Chybí jakékoliv indicie k sakrální stavbě. Hlubší analýza prostorového rozložení a tendencí osídlení je za současných znalostí problematická. Přesto se již v minulosti o ní mnozí pokusili. M. Vilímková s F. Kašičkou předpokládali na základě retrogresivní analýzy půdorysu Hradčan pro předlokační období dvorcový a nepravidelný charakter zástavby (*Vilímková – Kašička 1978*, 412). Oproti tomu dle J. Frolíka svědčí intenzita a hustota osídlení spíše pro těsněji organizovanou zástavbu. Zároveň připojil interpretaci, že hradčanské sídliště po přesunutí těžiště osídlení ve 12. století na pravý břeh fungovalo jako nejbližší zázemí Pražského hradu a plnilo některé základní ekonomické funkce (*Frolík 1986*, 83). V novější syntéze spolu s K. Tomkovou vyslovili názor, že na sklonku raně středověkého vývoje (13. století) byla v prostoru Hradčan nápadná převaha objektů výrobní či hospodářské funkce (*Frolík – Tomková 1997*, 68). Lze namítnout, že totéž platí pro veškeré osídlení protoměstské aglomerace vyjma západní části Pražského hradu a okolí nástupu na most na Malé Straně. Určité tendence lze přes jistou skepsi přeci jen nastínit. V první řadě se zdá, že architektura zděná na maltu se vyskytuje ve východní části, tedy blíže Pražskému hradu. Vyšší románské stratigrafie se vyskytují v severní části ostrožny, která je níže než jižní, je blíže vodnímu zdroji a lépe chráněná než návětrný jižní hřeben. Situace však může být ovlivněna splachy, případně pozdějším stavebním vývojem. Dále lze říci, že směrem na západ stop po osídlení ubývá. Poslední sídlištní aktivity jsou doloženy na Loretánském náměstí a to opět v doprovodu pyrotechnologií (Loretánské n. ppč. 742). Podle charakteru nalezených stop po románském osídlení na Hradčanech se lze domnívat, že malá kvantita lokalit je dána spíše

stavem bádání a stavem dochování historických terénů, než že by odrážela nízkou hustotu osídlení. To platí zejména pro východní část.

Pohřebiště

Nedílnou složkou osídlení jsou pohřební areály. Na sledovaném území protoměstské aglomerace je lze rozdělit na dva základní druhy, respektive hřbitovy u známých církevních staveb nacházející se v rámci osídleného prostoru a na nekropole ležící mimo sídliště. Mezi první skupinu patří významem přední chrámy, kde lze vysledovat jasnou hierarchii v umístění pohřbů. Interiérové bývaly vyhrazeny často pro dynastické příslušníky a významné církevní hodnostáře. Osoby přímo spjaté s danou stavbou (zejména fundátoři) pak zaujímaly vedle ostatků svatých nejprestižnější místa (například Jiřská bazilika, chrám Nanebevstoupení Panny Marie ve strahovském klášteře). Hierarchie panovala též ve venkovním prostoru, kde se předpokládá nejčestnější místo v okolí presbytáře. V církevním prostředí se pohřbívalo též v koridorech, jako jsou chodby ambitu nebo spojovací chodba mezi bazilikou sv. Víta a kostelem neznámého zasvěcení. Řada pohřebišť byla zachycena v případě malých kostelů, u kterých se předpokládají farní práva (sv. Jan v Oboře, sv. Václav na Malé straně, sv. Vavřinec v Nebovidech). U dvou skupin pohřbů se pak kostel patrně s farními právy předpokládá (ostrov na Klárově, okolí Pětikostelního náměstí, kde se uvažuje o více možných církevních stavách). Situaci se lehce vymyká pohřebiště na II. nádvoří kolem kostela Panny Marie. Rozsáhlá nekropole patrně těžila z tradičního významu zdejšího chrámu. Vzhledem k průběhu mladohradištního i románského opevnění Pražského hradu však mohla být i tato plocha vnímána jako periferní. Některé z výše jmenovaných poloh ležely přímo uprostřed zástavby, jiné se nacházely buď na okraji sídliště (Pětikostelní náměstí), případně v zóně bez výrazného sídlištního a výrobního využití (II. nádvoří).

Mimo sídliště, respektive v těsném sousedství aglomerace byly dokumentovány dvě rozsáhlé nekropole. První zabírala velkou část Loretánského náměstí (*Boháčová – Blažková 2012*), druhá se rozprostírala jižně od Malostranského potoka (*Zavřel – Mlíkovský 2001*). O kostelních stavbách se sice uvažuje i zde, nebyly však zaznamenány písemně ani archeologicky.

Otázkou zůstává historická paměť ohledně starších nevyužívaných pohřebišť v pásu kolem Hradčan. Vzhledem k faktu, že ve sledovaném období na jejich místě nebyly zachyceny stopy po vývoji, lze se domnívat, že ve společnosti o nich panovalo jisté povědomí. Jedinou výjimkou, kdy bylo takové pohřebiště využito, je případ strahovského klášteřa. I zde se však mohlo jednat o cílené umístění.

Vztahy uvnitř aglomerace

Žádná aglomerace městského typu nebyla dílem jen živelného rozvoje. Vždy zde hrálo roli plánování. Například rozmístění monumentálních a veřejných staveb, otevřených prostranství pro ceremoniální či řemeslné aktivity nebylo dílem náhody. V případě Prahy lze s jistotou tvrdit, že její poloha byla vybrána a to v souvislosti s vhodným místem pro přechod přes Vltavu. Rozvržení zástavby pak determinovaly trasy komunikací (*Pounds 2005*, 23–24). Pražská levobřežní aglomerace byla ve sledovaném období složena z několika prvků. Vedle jednotek orientovaných na sídlení a výrobu se zde nacházelo několik vydělených areálů (zejména biskupský dvůr, johanitská komenda, Pražský hrad, strahovský klášter). Zejména na základě známé historie s pomocí archeologických pramenů lze popsat základní schéma vztahů mezi nimi.

Na vrcholu sídelní hierarchie jsou v případě pražské levobřežní aglomerace bezesporu panovník a biskup. Na základě historického vývoje je známo, že počátkem sledovaného období měl na Pražském hradě větší vliv biskup, jelikož Vratislav II. postavil novou panovnickou rezidenci na Vyšehradě. Mezi hlavní příčiny výstavby nového sídla mimo Pražský hrad patřila právě panovnickova rozepře o vliv s jeho bratrem biskupem Jaromírem. V závěru 11. a v první třetině 12. století lze proto sídlo na Hradčanech považovat spíše za biskupskou rezidenci. Situace se začala měnit za Soběslava I., za něhož začala rozsáhlá přestavba levobřežní rezidence v podobě nového knížecího paláce a zděného hradního opevnění. Již jeho nástupce Vladislav II. využíval Pražský hrad opět jako své hlavní sídlo. Nastíněná situace se nemusela bezprostředně dotýkat osídlení na Malé Straně.

Jak bylo nastíněno při analýze archeologických stop osídlení, lze v opevněném areálu na ostrohu rozlišit sféry panovnickou a církevní, přičemž v druhé jmenované měl hlavní vliv biskup. Pod církevní sféru spadala dále svatovítská kapitula. Obě sféry nefungovaly samostatně, ve dvojici staveb, které se nalézají ve středové hradní ose, tedy v bazilikách sv. Víta a sv. Jiří, lze spatřovat průsečík mezi vlivem panovníka a církve. V případě svatovítské baziliky je navíc historicky zaznamenána angažovanost Vratislava II., přestože to byl on, kdo panovnické sídlo přesunul mimo levobřeží. Propojení mezi kapitulou (a případně i kostelem sv. Víta) a klášterem u sv. Jiří se promítlo do výstavby zděného koridoru (tzv. „via longa“). Její výstavba proběhla v první polovině 12. století a může být známkou organizace zdejšího prostoru ze strany církevní moci. Otázka obdobné chodby na III. nádvoří mezi svatovítskou bazilikou a kostelem neznámého zasvěcení nebyla zatím úspěšně vyřešena.

Dvojité mocenské sídlo v podobě Pražského hradu bylo určující pro hierarchii sídel ve zbytku levobřežní aglomerace. Biskup měl v malostranském prostoru svůj dvůr. Přestože je poprvé zmiňován až k roku 1249, lze se domnívat, že jeho kontinuita běžela dále do minulosti. Svědčí pro to fakt, že se nalézají uvnitř mladohradištního opevněného areálu a navíc v těsném sousedství nejdůležitějšího levobřežního komunikačního uzlu. V severním sousedství biskupského dvora v mladohradištním opevněném jádru se patrně již v románském období nalézaly majetky břevnovského kláštera. Tento nejstarší mužský konvent v Čechách byl nejspíše částečně nezávislý na sférách vlivu panovníka a biskupa, jeho značné majetky v západním sousedství levobřežní aglomerace z něho ovšem činily významného hráče ve sledovaném prostoru.

Návratem panovníka na Pražský hrad pokračovalo soupeření mezi ním a biskupem. Takto lze vidět založení premonstrátské kanonie na Strahově Vladislavem II. roku 1143. Není bez zajímavosti, že se zde tento panovník nechal též pohřbít, čímž odmítl ostatní rodová pohřebiště, zejména na Pražském hradě. Vladislav II. patřil v románském období na sledovaném území mezi nejaktivnější stavebníky. Kromě strahovského kláštera stál u fundace johanitské komendy a u výstavby kamenného mostu. Za jeho vlády byla též na Pražském hradě provedena řada úprav, zejména v souvislosti se sanací škod po roce 1142. Výrazně se tato akce projevila na bazilice sv. Jiří.

Za specifický vydělený areál lze označit johanitskou komendu. Řád na Malou Stranu uvedl Vladislav II. patrně v roce své královské korunovace v roce 1158, což vyvolává otázku, zda nebyla fundace vyvolána změnami ve struktuře panovnické moci. Johanity lze označit za řád s těsnými vazbami na šlechtu, zejména na vlivné rody. Ve zřízení kláštera tak lze tušit i impakt domácí šlechty. O vztahu k vlivným osobám lze hovořit i na základě umístění komendy. Nalézají se v oblasti, pro kterou je doložena zděná zástavba a neodehrávaly se zde výrobní aktivity v podobě pyrotechnologií. Navíc jde o areál v minulosti opevněný, ale zároveň mimo ohrazenou plochu malostranského jádra. Opevnění nejpozději v počátku sledovaného období zaniklo, ale právě na základě odlišného stylu zástavby a využití lze ve zdejším prostoru počítat s kontinuitou výjimečného místa. Archeologické prameny nelze bohužel využít k interpretaci, jaká skupina lidí zde sídlila, písemné prameny mlčí. Lze se proto jen domýšlet, že zdejší prostor mohl sloužit výše postaveným rodům, případně lidem s vyšší ekonomickou základnou. Z toho se nevymyká ani spojitost nobility s prestižním rytířským řádem johanitů. Obdobné tendence, kde lze počítat se zástavbou vyšší kvality (zděné domy), byly zjištěny ve východní polovině Hradčanského náměstí a samozřejmě na Pražském hradě v okolí panovnické rezidence.

Ostatní místa mezi výše uvedenými specifickými areály vyplňovalo běžné osídlení. Systém vztahů mezi jednotlivými sídlištními jednotkami běžného osídlení a v hierarchii výše postavených areálů je na základě soudobých pramenů postižitelný jen obtížně. K lepšímu porozumění však lze využít retrogresivní metodu sledování prostorového rozložení postranních práv, které byly kodifikovány v některých případech snad již při fundacích ve 12. století a potvrzeny většinou ve 14. století.

V první řadě ze situace vyplývá, že osídlení v rámci opevněného jádra (mimo jižní opevněnou plochu) nespadlo pod postranní práva. Jedinou výjimkou jsou domy kolem pozdějšího augustiniánského konventu, které náležely jurisdikci tomuto klášteru. Předpokládá se, že jde o území, které dříve vlastnili břevnovští benediktini (*Svobodová-Ladová 1983*, 122). O specifických právech v souvislosti s majetky biskupa (biskupský dvůr) nejsou pro románské období zprávy. Bez zpráv o jiných specifikách (např. udělení privilegií určité skupině obyvatel) se lze domnívat, že území obhospodařoval panovník. Díky tomu se následně mohl uskutečnit tak ambiciózní plán, jako městské založení v roce 1257 s razantní reorganizací osídleného prostoru.

Mezi nejstarší vrstvu postranních práv patří určité majetky jiřského konventu. Jde zejména o skupinu domů za vlastním klášterem ve východní části Pražského hradu. Dále jde o pozemky ve východním sousedství opevněného jádra, které se patrně seskupovaly kolem cesty vedoucí ke Klárovu a na svahu k dnešním Starým zámeckým schodům. Svatojiřské benediktinky také vlastnily dvojici ostrovů severně od mostu a část osady Újezd. Teprve ve 14. století získaly západní část Nebovid včetně kostela sv. Vavřince (*Svobodová-Ladová 1983*, 121). Otázku vzbuzuje vlastnictví čp. 393, tedy usedlosti v Seminářské zahradě. Obecně panuje názor, že šlo o dvůr strahovských premonstrátů, postranním právem však náležel pod jurisdikci kláštera sv. Jiří. Mezi nejstarší vrstvu teoreticky mohly patřit též majetky spojené s purkrabským úřadem. Areál Purkrabství pochází dle archeologických stop patrně ze závěru románské periody (viz výše), úřad správce Hradu je však jistě mnohem staršího data. Pozemky náležející pod jeho jurisdikci se nalézají obdobně jako majetky jiřského kláštera ve východním sousedství opevněného jádra a v části Nebovid a Újezdu. Východní i jižní majetková skupina obou zmíněných institucí sledovala jasně dvě z hlavních přístupových komunikací do protoměstské aglomerace. Pro tuto nejstarší vrstvu postranních práv je příznačné, že nejde o kompaktní blok pozemků, ale o skupiny dislokované v okolí opevněného osídlení (s výjimkou skupiny východně za jiřským klášterem na Pražském hradě, kde se však původně mohlo jednat o přímé konventní zázemí).

Území, která se vznikem svébytné jurisdikce hlásí k fundacím ze 12. století je příznačné uspořádání do kompaktního bloku kolem instituce, které náležely. Jasně patrné je to v případě strahovských premonstrátů, kterým náležely pozemky obklopující klášterní areál (včetně ve 14. století vystavěného Pohořelce), západní část osady Obora a část území Petřína (*Svobodová-Ladová 1983*, 118, 120). Obdobně kompaktní blok představovalo území pod jurisdikcí johanitů, jež v hrubých rysech kopírovalo původní jižní malostranskou opevněnou plochu. Vedle toho vlastnil rytířský řád i dnešní Střelecký ostrov a pozemky na pravém břehu Vltavy (*Svobodová-Ladová 1983*, 117–118).

Spíše drobná území vlastnila v aglomeraci svatovítská kapitula. Vedle pozemků nalézajících se uvnitř Pražského hradu šlo o část osady Újezd. Zdejší skupina pozemků byla patrně vymezena předchůdcem Všehrdovy ulice. Později (1286) získala nepremonstrátskou část Obory, jež dříve náležela do vlastnictví českých královen (*Svobodová-Ladová 1983*, 120–121).

Specifická je situace kolem Harantovy ulice. Území se nalézá mezi domy s postranním právem johanitské komendy, ovšem na domy v pásu kolem této ulice se právo nevztahovalo. Nabízí se zde souvislost s jižním malostranským opevněním. To bylo zarovnáno patrně na konci 11. nebo v první polovině 12. století (Havrda – Tryml 2013, 369). Jisté je, že sídlištní situace se v původní linii dřevozemního tělesa objevují během druhé poloviny 12. a počátkem 13. století (např. Havrda – Tryml 2013, obr. 344, 345, 457), lze se tedy domnívat, že v době výstavby komendy již opevnění neplnilo svou funkci a patrně bylo zarovnáno. Přesto pás severně od jeho jižní linie nespadal pod johanity (čp. 386, 387, 471, retrogresivně snad nezastavěná parcela ppč. 298), kdežto domy jižně od linie ano (respektive objekty čp. 368, 369, 388). Situace naznačuje, že přes zánik opevnění se zde o něm udrželo povědomí a původně strategickou polohu si podržel v jurisdikci panovník. Situaci dokresluje území mezi dnešními ulicemi Nebovidská a Nosticova, kde domy taktéž nenáležely pod johanitské postranní právo a kde lze snad uvažovat o přístupové komunikaci do jižní malostranské opevněné plochy.

Majetková držba je dle nastíněné situace vázána na církevní instituce. To však může být zkreslující, neboť u většiny dílčích lokalit jde jen o hypotetickou držbu odvozenou od pozdějších zmínek. Zároveň může hrát roli fakt, že majetkové vztahy si písemnostmi pojišťovaly z počátku právě zejména kláštery. Mimo písemné prameny uniká držba panovníka, postihnout nelze ani případné majetky světské nobility. Výjimkou je panovníkovo věnování Nebovid pražskému kastelánovi Mstidruhovi v roce 1235 (*CDB III/1*, č. 155), případně podíl na založení johanitské komendy (*CDB I*, č. 245). Ovšem zde jsou jmenované

osoby, které financovaly klášterní výstavbu členy vyšehradské kapituly. Je nutné zmínit, že na území Velké Prahy je stav obdobný.

Analýza levobřežní Velké Prahy

Není pochyb, že krajina kolem jádra aglomerace byla využívána již od počátku. Některé případy, jako hradiště Šárka nebo Butovice, lze hodnotit jako centrální lokality fungující ještě před vzrůstem významu aglomerace kolem malostranské kotliny. Archeologických raně středověkých nálezů je nicméně z území Velké Prahy značně omezené množství, což platí i pro období románské. Přesto, nejlépe s konfrontací s písemnými prameny, lze vysledovat určité jevy.

Analýza prvních písemných zmínek na jednotlivých katastrech levobřeží zřetelně ukazuje tendence rozvoje osídlení. Vedle historického jádra na katastru Malé Strany a Hradčan je nejstarší vrstva spojená s fundací Břevnovského kláštera. Nové benediktinské společenství získalo k roku 993 vedle Břevnova pozemky na katastrech Liboce, Radotína, Ruzyně, Střešovic a Veleslavína (*CDB I*, č. 38). Pozemky tvoří souvislý pás, jenž vede od historického jádra směrem na západ. Je patrné, že tento koridor sledoval dálkovou trasu směřující na Chebsko. Z této souvislé řady se vymyká na území Prahy jen Radotín, který je situován na linii další významné dálkové trasy podél Berounky na Plzeňsko a dále do Bavorska. Hlavní souvislá skupina držav byla rozšířena v roce 1045 o některé majetky z obce Zličín (*CDB I*, č. 379). Kolem roku 1000 byly zmíněny Lahovice v souvislosti s věnováním jednoho rybáře ostrovskému klášteru (*CDB I*, č. 47). Další rozsáhlá kolekce pozemků je spjata s nadáním Vratislava II. vyšehradské kapitule. Podle listinného falza z 12. století, které se hlásí k roku 1088, získala kapitula na území levobřeží majetky nebo lidí v Dejvicích, Holyni, Jinonicích, Lahovicích a na Letné (*CDB I*, č. 387). Dejvice a Letná (katastr Holešovic) jsou v těsné návaznosti na protoměstské centrum. Jinonice a Holyně jsou v povodí Prokopského a Dalejského potoka, respektive ve vrchní poloze na Třebotovské plošině. Lahovice leží na soutoku Vltavy a Berounky. Oproti donaci pro břevnovský klášter, jež má jasnou návaznost na dálkové trasy, jde v případě nadání vyšehradské kapituly o majetky s vazbou na obživu a služby. Vedle pozemků se zde objevují správce kostel (Holyně), tři výrobci (dřevěných) číší (Jinonice), dva rybáři (Lahovice) a dva kostelní zvoníci (Letná). Majetky vyšehradské kapituly rozšířila roku 1222 královská donace celých vsí Košíř a Hlubočep. Ve 12. století se poprvé vyskytuje Zbraslav, která je roku 1115 věnována kladrubskému klášteru spolu s osadami k ní náležejících (*CDB I*, č. 390). Další první zmínky jsou spjaty s klášterními donacemi pro cisterciáky v Plasích: 1146 Motol (*CDB I*, č. 396) a 1185 Košíře (*CDB I*, č. 307); nebo pro premonstráty v Teplé: 1197 Bubeneč (*CDB I*, č. 358). Z 12. století pochází také zmínka o Chuchli, kde se roku 1132 podle kanovníka vyšehradského zachránil biskup

Merhart na rozdíl od své postele před nočním sesuvem svahu (*FRB II*, 214). Ve 12. století jde o lokality v návaznosti na vodní toky, respektive na velké řeky v případě Chuchle, Zbraslavi, nebo na potok v případě Košíř a Motola. Bubeneč je situován v místě dnes zaniklého potoka, nelze však vyloučit ani jeho vazbu na blízké řečiště Vltavy. Během 13. století s rostoucím množstvím písemností se síť historicky zaznamenaných lokalit dále rozšiřuje. Počátkem století se ve svědečné řadě objevuje Bohumil z Holešovic (*CDB II*, č. 378). Z dvacátých let pochází zmínky o Suchdolu potvrzeném v majetku svatojiřského kláštera (*CDB I*, č. 375) a Hlubočepch náležejícím vyšehradské kapitule (*CDB II*, č. 377). Roku 1253 je potvrzeno vlastnictví Slivence křižovníkům od paty mostu (*RBM I*, č. 1323) a v roce 1257 potvrdil král vlastnictví dvora v Lysolajích se třemi hospodáři kapli sv. Václava (*CDB V/I*, č. 117). K roku založení Menšího Města pražského tak byla doplněna síť známých lokalit při severním konci Velké Prahy a v prostoru mezi Dalejským potokem a Vruticí. Geomorfologicky jde vesměs o lokality na vrchní plošině. Během druhé poloviny 13. století byla zapsána většina zbývajících lokalit: 1264 Řepy, 1273 Nebušice, 1277 Řeporyje, 1279 Třebonice, 1283 Radlice, 1285 Kopanina, 1292 Lipence a Stodůlky. V následujícím století se poprvé objevují 1333 Lochkov a Smíchov, 1360 Sobín a 1376 Sedlec. Poslední, v roce 1409 zaznamenanou lokalitou jsou Vokovice. Lokality zachycené až v průběhu vrcholného středověku jsou z větší části situovány v okrajových částech Velké Prahy, výjimku tvoří pouze dva katastry při břehu Vltavy (Sedlec a Smíchov) a Radlice, které leží v oblasti bez výrazného lokálního zdroje vody.

V chronologii donací lze vysledovat několik hlavních vln. Nejstarší jsou dary břevnovskému klášteru roku 993 a vyšehradské kapitule roku 1088. Ve 12. století převládají menší dary nově založeným klášterům (1115 kladrubský, 1146 a 1187 plaský, 1159/69 pražští johanité, 1197 tepelský). V první čtvrtině 13. století proběhla vlna potvrzení držeb klášterů (1205 ostrovský, 1207 a 1209 plaský, 1219 tepelský, 1222 vyšehradská kapitula). V závěru sledovaného období docházelo k určitým majetkovým změnám. 1227 část Bubenče, kterou vlastnil celou tepelský klášter, je připsána jiřskému klášteru. Ten získává na úkor plaského kláštera též Motol a nově je uveden jako vlastník Suchdolu. V roce 1239 získal kladrubský klášter celé Lahovice na úkor zejména vyšehradské kapituly. Nově jsou zaznamenány držby ve Slivenci (1253 křižovníci) a Lysolaje (1257 svatovítská kapitula). Donace jsou v naprosté většině panovnické, zaznamenány jsou však i dvě od soukromých osob (Ruzyně 1170 a Bubeneč 1197). Jedna majetková listina pochází od pražského biskupa Daniela II., který vyměnil plaskému klášteru majetky svatovítské kapituly mimo jiné v Jinonicích a Košířích za

statky mimo jiné v Motole (1209; *CDB II*, č. 85) a jeden dokument představuje potvrzení majetků papežem Honoriem III. (1239).

Pomocí písemných zmínek lze analyzovat i další jevy. Markantní je tendence umístění majetků jednotlivých klášterů do logických celků, respektive sousedících katastrů. Jasná je koncentrace břevnovských držav, které tvoří souvislý pás území (Břevnov, Liboc, Ruzyně, část Střešovic, Veleslavín a dodatečně připojený Zličín). Koncentraci lze spatřovat také v državách vyšehradské kapituly, která obdržela v závěru 11. století majetky na sousedících katastrech Holyně, Jinonic a Košíř. K tomu byly ve čtvrtině 13. století připojeny Hlubočepy. Mimo tuto koncentraci však kapitula již od prvotní donace vlastnila dvě popluží a soustružníka v Dejvicích a dvě usedlosti spolu s dvojicí zvoníků na Letné. Koncentrovaná skupina pozemků plaského kláštera se vytvářela na území Jinonic, Košíř a Motola v rozmezí let 1148 – 1209 (panovnické a biskupské donace). Kolem čtvrtiny 13. století však byla tato skupina rozbita, když jiřský klášter získal patrně roku 1227 do majetku Košíře s Motolem se vším příslušenstvím, čímž si zde vytvořil vlastní skupinu. Také kladrubský klášter měl v jižní části Velké Prahy sdružené majetky. Od roku 1115 vlastnil Zbraslav, ke které se při stejné donaci přidružili tři rybáři v Lahovicích. 1239 pak klášter získal Lahovice celé, čímž vznikla koncentrovaná skupina tvořená zcela vlastněnými obcemi, tedy spíše ojedinělý jev, který se dosud omezoval jen na nejstarší vrstvu klášterních držav představovanou břevnovským konventem a relativně mladou skupinu vlastněnou od roku 1227 jiřským klášteřem v povodí Motolského potoka. Za seskupení lze považovat také donace křižovníkům v 50. letech 13. století, kdy získaly po jednom dvoru s příslušenstvím na území Holyně a Slivence. Spíše ojedinělé jsou solitérní držby celých vsí. Jsou časově rozprostřené a vyskytují se při okraji Velké Prahy na březích řek. Patří sem držení Radotína břevnovským klášteřem od roku 993 a Suchdol v majetku jiřského kláštera od roku 1221. Vedle zmíněných jevů je na sledovaném území několik částečných držeb bez prostorové spojitosti k dalším majetkům. Na území Lahovic, tedy na strategickém místě soutoku Berounky a Vltavy jsou známy držby tří církevních institucí. Nejstarší je dar jednoho rybáře ostrovskému klášteřu kolem roku 1000 (potvrzeno 1205). Nejprve získala v roce 1088 vyšehradská kapitula část pozemků a dva rybáře (1222 potvrzen i pasák vepřů), roku 1115 dostal tři rybáře kladrubský klášter. Nejpozději roku 1239 přešla ves do celkové držby kladrubského kláštera a spolu se Zbraslaví tak vytvořila výše zmiňovanou koncentrovanou skupinu. Půdu s lesem, sadem a cestu potvrdil král johanitům v Radotíně. Nelze vyloučit souvislost s účelovostí daru, respektive vztahu mezi zde se nacházející dálkovou komunikací a jedním z hlavních posláních řádu, tedy ochranou cest. Obdobně je obecně přijímána tato souvislost v případě malostranské komendy

v sousedství hlavního přechodu přes Vltavu. Je nutné zmínit, že majitelem celé vsi Radotín byl od roku 993 břevnovský klášter. Ten přišel o část majetku i v Ruzyni. Svatovítská kapitula patrně využila toho, že jí zde jistý Časta roku 1170 věnoval čtyři kusy dobytka. Roku 1227 jí zde již král potvrzuje dvůr s dostatkem půdy. Na sledovaném území vlastnila svatovítská kapitula již jen dvůr se třemi nájemci půdy v Lysolajích (1257). Částečné držby vyšehradské kapituly jsou zmiňovány výše. Naprosto výjimečný je případ Bubenče. Celou zdejší ves věnoval roku 1197 Hroznata Tepelský klášteru v Teplé. Jedná se o jediný takový počín na sledovaném území (snad vyjma výše zmíněného skromnějšího daru jistého Časty v Ruzyni). Tato držba je potvrzena 1219 papežem Honoriem III. O osm let později však král potvrdil některé majetky v obci jiřskému klášteru.

Stopy lidské přítomnosti během sledovaného období v současnosti vytvářejí méně celistvý obraz. Lze generalizovat, že archeologické nálezy se objevují zatím jen v severní polovině levobřeží Velké Prahy, respektive z území jižně od Prokopského a Dalejského potoka nejsou k dispozici téměř žádné hmotné prameny. V severní části je jasná logická vazba na menší vodní toky. Nejvíce nálezů pochází z povodí horního toku Litovického potoka v rozmezí Sobína až Vokovic. Méně četné jsou nálezy z dolního toku Motolského potoka, respektive sídlištní polohy z katastru Košíř a Smíchova. Samostatnou skupinu lze vydělit na území Jinonic, které se soustředí kolem menšího levého přítoku Prokopského potoka. Vazbu na potoky (dnes zaniklé) mají i osídlené polohy v Bubenči a Holešovicích. V severní části Prahy osídlení doplňují nálezy ze Suchdola na břehu Vltavy. Mimo zjištěné vodní zdroje jsou sídlištní polohy z Norbertova a Třebonic (osada Chaby), které jsou situovány ve svahu, přičemž tekoucí voda je vzdálená 450, respektive 600 m. Bez dnes patrné návaznosti k vodnímu zdroji je sídlištní vrstva zjištěná v Radlicích. Sídlištní zástavba se svým charakterem nevymyká běžným situacím zjištěným v protoměstském útvaru. Z obytných staveb se většinou zachovala zahloubená část, ostatní konstrukce a aktivity se projevují zahloubenými objekty většinou kúlového nebo mělkého charakteru. Pro bližší charakteristiku struktury osídlení na jednotlivých sídlištích chybí dostatečně reprezentativní archeologický odkryv, z doposud zachycených fragmentárních situací by bylo příliš ukvapené vyvozovat jasné závěry. Zajímavá situace byla zachycena ve Vokovicích, kde se v případě dvou usedlostí podařilo prokázat stavební kontinuitu na konkrétní ploše od poloviny 12. století do třicetileté války (*Chmielowiec – Kašpar – Zdaniewicz 2013, 279–280, Obr. 5*). Sídlištní nálezy z Radlic a z Arbesova náměstí na Smíchově jsou reprezentovány jen kulturní vrstvou. Zajímavé jsou informace získané k výrobním aktivitám. Z celkem osmnácti dokumentovaných lokalit byla v sedmi případech doložena pyrotechnologická zařízení. U

většiny z nich lze usuzovat na práci s kovy, v případě polohy Vidoule na katastru Jinonic je uváděna vedle metalurgie též keramická pec (*Kuchařík – Vávra 2007*, 367–368). Přinejmenším v případě horního toku Litovického potoka lze usuzovat na zpracování místní železné suroviny. Při výzkumu Liboce byly v místě výchozu „kvalitní železné rudy“ zaznamenány těžební jámy (*Bureš – Pařez 2006*, 394–395). Pro osídlení ve Vokovicích se nabízí jako zdroj Červený vrch nacházející se v sousedství lokality, kde se těžila železná ruda ještě do 30. let 20. století (*Havrda – Podliska – Zavřel 2001*, 94; *Chmielowiec – Kašpar – Zdaniewicz 2013*, 278).

Další skupinou pramenů pro poznání osídlení jsou zděné stavby. V případě románského období mimo území protoměstské aglomerace jde až na jedinou výjimku výhradně o sakrální architekturu. Onou výjimkou je Zbraslav, kde byly kromě kostela sv. Havla objeveny relikty zděného, nejméně dvouprostorového domu v místě budoucího loveckého dvoru panovníka a následně zbraslavského kláštera. Rozměry stavby činily minimálně 18 x 10 m s delší poledníkovou osou. Zaznamenané místnosti odděloval prostup ve formě dvojité arkády. Na východní straně byl dokumentován vstup z exteriéru. Datace architektury spadá snad již do první poloviny 12. století (*Dragoun 2002*, 202). Na sledovaném prostoru se nalézá jeden klášterní komplex, benediktinský konvent v Břevnově pocházející již z boleslavského období. Z raně středověké architektury zde byly prozkoumány jen malé fragmenty (krypta, část jižní stěny konventního chrámu, lavatorium na rajském dvoře, fragment samostatné stavby, odvodňovací kanálky). Další architekturu představují na sledovaném prostoru již jen malé kostelní stavby. Deset staveb se dnes považuje za románské, u dalších tří se obdobné stáří předpokládá. Z deseti známých kostelů má osm podélnou loď v šesti případech doplněnou o západní věž. Pokud je známo, má presbytář podobu apsidy až na krteňský chrám. Zbylé dva kostely patří k centrálním stavbám. V případě Máří Magdaleny v Přední Kopanině jde o rotundu s východní apsidou a západní kvadratickou věží, v případě řeporyjské svatyně sv. Petra a Pavla jde o stavbu na čtvercové základně snad se čtveřicí apsid a na západě připojenou věží.

Vzhledem k faktu, že u doposud objevených lokalit je výraznou složkou metalurgie, nabízí se hypotéza, že zemědělsky orientované obyvatelstvo nemuselo využívat pro obytné stavby konstrukce, po kterých se zachovává zahloubený suterén. Mohlo se jednat o nadzemní (například srubové) konstrukce vycházející ze staršího domácího vývoje, jež v terénu nemusely zanechat archeologicky postižitelné stopy. Jedním z vysvětlení může být, že zahloubené suterény, které se u nás objevují až v průběhu 12. století, byly vázány na nepůvodní obyvatelstvo a mohou znamenat doklad cizích vlivů jak v obytném stavitelství, tak

v metalurgii. Ze sledovaného prostoru je známo celkem devět katastrů se zahloubenými relikty domů nebo pyrotechnologiemi. Společně se vyskytují na šesti katastrech (vedle Malé Strany a Hradčan též v Bubenči, Jinonicích, Liboci a Vokovicích, pouze zahloubené suterény byly dokumentovány na území Dejvic a Řep. Pouze pyrotechnologie byly zachyceny na katastru Sobína, obytná část sídliště však mohla ležet mimo zkoumaný liniový výkop. Hypotézu podporuje fakt, že na území velké Prahy je známa řada románských kostelů, ke kterým nemáme zachyceny žádné sídlištní stopy (na levobřeží jmenovitě kostely sv. Klimenta, sv. Jakuba Většího, sv. Jana a Pavla, sv. Máří Magdalény, sv. Petra a Pavla, sv. Štěpána, sv. Havla, případně sv. Matěje) a mohly by proto patřit ke skupině osídlení bez zahloubené architektury.

Kombinací pramenů lze odvodit některé informace ohledně rozložení majetkové držby. Počátkem románského období jsou některé vsi plně v držení kláštera (od 993 Břevnov, Liboc, Radotín, Ruzyně, Veleslavín; 1045 Zličín), ve 12. století přibudou dvě (1115 Zbraslav a 1197 Bubeneč) následované k roku 1257 dalšími pěti (1221 suchdol, 1222 Hlubočepy, 1227 Košíře a Motol, 1239 Lahovice). U některých z nich byly předtím darovány jen určité majetky, obdobně jako bylo zjištěno u šesti dalších obcí (Dejvice, Holyně, Jinonice, Letná, Lysolaje, Slivenec, Střešovice). Je jasné, že informace o některých církevních majetcích zanikly. Dokladem je listina pražského biskupa Daniela II. z roku 1209, kde se lze dočíst, že svatovítská kapitula doposud vlastnila statky v Jinonicích a Košířích (*CDB II*, č. 85). Neexistuje však záznam, kdy a jak k nim přišla. Vzhledem k faktu, že většina donací byla učiněna z majetků panovníka, lze se domnívat, že také v držbách ve zbývajících jedenácti katastrech měl významný podíl. Příklad Bubenče, kde se v závěru 12. století objevuje donace Hroznaty tepelskému klášteru, však ukazuje, že nelze vyloučit ani šlechtickou držbu. Méně pravděpodobná se jeví držba církevní a to zejména po porovnání lokalizace kostelních staveb. Na katastrech, které v některou dobu zcela držela církevní instituce, se v devíti případech kostel nevyskytuje⁶ a vyjma Břevnova se sídlem konventu byl zachycen jen na Zbraslavi a v Liboci a u jedné lokality se o něm uvažuje (Bubeneč). Na katastrech, kde měly církevní instituce částečnou držbu, jsou tři obce bez kostelů, na dvou postaven byl a v případě Dejvic se uvažuje o románském původu sv. Matěje. Na katastrech bez známého vlastníka je poměr 8:6 v neprospěch sakrálních staveb, avšak severně od Dalejského potoka je poměr 4:6 ve prospěch kostelů. Lze se tedy domnívat, že na katastrech s neznámým vlastníkem převládala panovnická držba, případně šlechtická.

⁶ včetně vsi Hloubětína, kde kostel nebyl přítomen v obci, ale mimo souvislost v poloze Zličov.

Zhodnocení stavu poznání

Na základě provedené analýzy lze shrnout stav současného poznání pražské levobřežní aglomerace a okolního prostoru na území Velké Prahy. Velké množství informací, jež je k dispozici, dovoluje některé otázky úspěšně zodpovědět, některé jen z části. Také zůstává řada slepých míst, které nelze rozřešit.

V případě protoměstské aglomerace lze stanovit rozsah osídlení a v rámci něj vymezit některé dílčí části. Zároveň lze v hrubých obrysech sledovat rozvoj a expanzi protoměstského útvaru. Podchytit lze také řadu vztahů mezi dílčími jednotkami, ovšem některé dosud unikají pozornosti. Jde zejména o podíl nepanovnické a necírkevní nobility, případně účast obchodníků a cizinců. Obraz ekonomiky určují zejména nálezy pyrotechnologií, které mají dobré předpoklady pro zachování stop v archeologických terénech. Jde však jen o segment místních činností a až na výjimky ostatní výroba zůstává nepoznána. Navíc v řadě případů nelze stanovit vlastní účel pyrotechnologie. Mezi doposud nezodpovězené otázky, které snad bude možné v budoucnu vyřešit, patří poznání mikrostruktury osídlení. Obtížně se dnes odpovídá také na problematiku farní sítě a sní spojenému pohřbívání. Neznámé jsou též mechanismy distribuce zboží (potravin, surovin, stavební materiál). Málo rozpracovaná je i detailnější chronologie. Množství informací se tím slévá do jedné časové vrstvy a může vytvořit falešnou představu o minulosti. Obecně kladně se lze vyjádřit k úloze archeologie, která za poslední čtvrtstoletí shromáždila velké množství nových dat a to jak kvantitou sledovaných akcí, tak kvalitou provedení výzkumu.

Území mimo aglomeraci je méně prozkoumanou problematikou. Dá se říci, že jeho poznání je doposud v počátcích. V hrubých obrysech lze stanovit postup osídlení a část vlastnických vztahů. Uniká opět segment nepanovnické a necírkevní nobility. Z hlediska archeologie je jižní partie sledovaného prostoru jedním velkým slepým místem (až na výjimku Zbraslavi). V severní partii jsou známé fragmenty osídlení, jeho mikrostruktura je však doposud mimo možnosti poznání. Řada sídlišť zůstává skryta, i když je lze odvodit například z přítomnosti sakrální stavby. Lze se domnívat, že pozornosti uniká zejména osídlení bez zahloubené architektury. Problematika výroby je obdobná jako v protoměstské aglomeraci, chybí doklady o předpokládaných zemědělských činnostech. Za neprozkoumanou oblast lze označit též výzkum komunikační sítě mezi jednotlivými sídlištními jednotkami.

Závěry

Z analýzy levobřeží lze vysledovat trendy s lokální i širší platností. V průběhu románského období byl měněn reliéf obývaného prostoru. To bylo částečně zapříčiněno přírodními faktory. Jde zejména o splachy/sesuvy svahovin, které postihovaly části aglomerace zejména v průběhu 12. století a znovu v raně gotickém období. První polovina 13. století se jeví jako klidnější období. Antropogenní změny terénu se projeví výraznou snahou o zarovnání využívaného prostoru.

Komunikace nevykazují kontinuitu jen chronologickou, ale konzervativní je též jejich forma. O použitých technikách lze však o kontinuitě hovořit spíše v obecné rovině, protože na sledovaném území je jen velmi málo lokalit, kde lze sledovat kontinuální vývoj komunikace od raných období aglomerace po románskou periodu. Při mladších úpravách totiž patrně docházelo k odstranění starších horizontů, jak je dokumentováno například v Mostecké ulici. Obecně lze říci, že cesty byly již od mladohradištního období stavěny z kamenů nebo ze dřeva. Kamenné vozovky mají různou podobu: od jednoduchých štětů zejména z opuky, přes oblázkovou dlažbu až po povrchy vyskládané z lomových kamenů a větších říčních valounů. Dřevěné cesty jsou záležitostí spíše staršího období, jak ukazují některé situace na Pražském hradě (III. nádvoří), nelze je zcela vyloučit ani v románské době. Nově se objevuje úprava povrchu z odpadu, respektive železářské strusky. Vedle popsaných konstrukčních řešení se samozřejmě vyskytují též komunikace prašné, tedy bez zvláštní úpravy povrchu. Zdá se však, že hlavní trasy měly vždy povrch pokrytý nějakým konstrukčním prvkem, aby byla posílena jejich provozuschopnost.

Strukturu osídlení v pražském levobřeží lze rozdělit na několik dílčích segmentů. Patrně nejhustší zástavba se koncentrovala na Malé Straně v prostoru opevněném od středohradištního období. Je zde nápadný rozdíl mezi západní a severovýchodní částí. V první se ze zachycených výrobních odvětví objevují jen stopy po práci s kovy a to s kontinuitou nejméně z 10. století. Ve druhé části jsou zachycené činnosti více rozrůzněné. Druhou polohou byl Pražský hrad. Jeho areál zabral značnou část východní partie hradčanského ostrohu. Jeho rozloha oproti malostranskému podhradí zaujímal asi třikrát menší plochu. Také západní pokračování hradčanského ostrohu bylo osídleno. Plocha vymezená z jižní a severní strany strmým svahem byla využita od čela Hradu až po pohřebiště na dnešním Loretánském náměstí. Malostranské osídlení již počátkem mladohradištního vývoje expandovalo jižním směrem do prostoru mezi petřínskou stráň a Vltavu. Z části tohoto osídlení se zformovaly Nebovidy. Ve století 12. byla zabrána plocha dále k jihu až k Vítězné

ulici. Pro sledované období jsou zde na základě písemných pramenů lokalizovány Nebovidy, Trávník a Újezd. Rozprostření archeologicky zaznamenaných stop ukazuje, že všechny tři osady spolu s vlastním malostranským jádrem tvořily místy řídké, ale jinak souvisle zastavěné území. Volnější prostranství s upraveným povrchem se mohlo nacházet v místech Malostranského náměstí a Mostecké ulice. Jižně od tohoto prostoru se dle na Malou Stranu vysoké hustoty nálezů románské zděné architektury dá uvažovat o rezidenční oblasti s vyšší kvalitou bydlení.

Osídlení církevní části Pražského hradu bylo různorodé. Vedle vysoce reprezentativních budov a areálů se alespoň na dvou místech (Jiřské náměstí, III. nádvoří – západně od katedrály) objevilo osídlení se stavbami běžného sídlištního typu. Obdobná situace se projevila i v panovnické části Hradu, kde byla dokumentována jednodušší zástavba zejména v jižní části Jiřského náměstí. Tato různorodost vzbuzuje otázky, zda šlo jen o zázemí pro obsluhu obyvatel reprezentativních staveb, nebo zda šlo o částečně⁷ nezávislé sídlištní zóny. Situace v severní části Jiřského náměstí svědčí spíše o druhé možnosti, zdejší nálezy ukazují na plně vybavené „parcely“. Strukturu osídlení mimo Pražský hrad ve 12. století ovlivnily nové církevní areály. Premonstrátská kanonie a johanitská komenda představovaly okrsky s vyšší kvalitou architektury. V obou případech byla vystavěna rozměrná bazilika a řada kmenných staveb (Čiháková – Havrda 2008, 220). Vývoj ve východní části malostranského opevněného jádra byl determinován výstavbou biskupského dvora a majetky břevnovského kláštera.

Jednotlivé skupiny osídlení se souvislou zástavbou nebyly využívány stejně intenzivně. V původním malostranském jádru je románský vývoj místy doložen značným nárůstem stratigrafie. Oproti tomu v okrajových částech aglomerace není zvrstvení tolik výrazné. I v těchto periferních oblastech lze sledovat tendenci poklesu hustoty zástavby směrem od centra, kdy Nebovidy se zdají být využívanější než Újezd, případně z okolí Hradčanského náměstí pochází více dokladů než z plochy západně od něj. Stav však může být ovlivněn stavem poznání, respektive hustotou dokumentovaných akcí.

⁷ Závislost na obyvatelích domů, u kterých se jednodušší zástavba nachází, lze téměř s jistotou očekávat. Otázka zní, do jaké míry se tito „obyčejní“ obyvatelé podíleli na chodu bohatších domácností, respektive kolik prostoru měli na provozování činností s bohatšími domácnostmi nesouvisejícími.

Pražská aglomerace v evropském kontextu

Pražská protoměstská aglomerace vykazuje v románském období řadu funkcí, které bývají spojovány s pojmem „město“. Na základě domácího vývoje bádání lze říci, že jde o mezičlánek mezi původní koncepcí přemyslovských hradeckých center (např. Žemlička 1978, Velímský 1989, 67) a právním městem vrcholného středověku (např. *Klápště 2005*, 361–388, zde též odkazy na další literaturu), neboť řada jevů funkčně hradecká centra překračuje. Pro pochopení pražského sídelního útvaru je důležité jeho zasazení do kontextu evropského vývoje urbanismu. Urbanistickými formami ve středověké Evropě se doposud zabývala řada badatelů. Z množství modelových představ a snah o třídění tohoto širokého fenoménu podle kritérií lokálních specifik lze pro pražskou situaci využít zejména středoevropské bádání. J. Herrmann navrhl členění evropských urbánních sídel do tří zón na základě hranic římské říše. Vnitřní zahrnuje jižní a západní Francii, Pyrenejský a Apeninský a jižní část Balkánského poloostrova. Jde o oblast související s rozmachem antických civilizací v prostoru kolem Středozemního moře. Vývoj měst na tomto území kontinuálně pokračoval od antiky do středověku. Osou druhé zóny jsou řeky Dunaj a Rýn, kde řada měst navázala ve vývoji na starší římská centra, jejich vývoj však často nebyl kontinuální a v průběhu raného středověku docházelo ke změně ve vnitřní dispozici. Městské celky v severní, středovýchodní a východní Evropě spadají do třetí zóny. Vývoj zde nenavazoval na antiku, ale vycházel z centrálních míst staršího lokálního vývoje. Řada lokalit zde vznikla až v průběhu raného středověku, ale i později (*Herrmann 1991*, 7–18). Sem spadá i pražská protoměstská aglomerace. Podle jiného úžeji vymezeného dělení, které rozčlenilo urbánní útvary do deseti kategorií na základě formálních kritérií, spadá Praha do sedmé kategorie zahrnující vnitrozemská města středovýchodní Evropy, která se rozvinula z významných mocenských světských nebo náboženských center (*Schofield – Steuer 2007*, 139–142). Centra ze středovýchodní Evropy vykazují dle E. Pitze řadu podobností s útvary ve Skandinávii a v Maďarsku, R. Bartlett vidí analogie též v keltských oblastech Britských ostrovů nebo v královstvích na Pyrenejském poloostrově, která se objevila v souvislosti s reconquistou (*Piekalski 2014*, 18).

Jedním z hlavních znaků protoměstské aglomerace v Praze je její polycentričnost. Útvary složené z více jader jsou poměrně časté. Více se začaly objevovat za otonské dynastie od 10. století. Typickým příkladem je Trevír. Zde se uvnitř rozlohy původního římského města zformovalo centrum kolem biskupské katedrály. Tento okrsek byl opevněn v druhé polovině 10. století a představoval hlavní jádro osídlení. To se odrazilo ve struktuře komunikací, kdy původně pravoúhlé uspořádání z římských dob bylo nahrazeno

hvězdnicovitým uspořádáním s centrem v biskupském okrsku. Následně kolem něho začaly vyrůstat další menší sídelní polohy, které byly zahrnuty do nově opevněného města ve 12. století. Takto nově vymezená plocha zabírala jen asi polovinu rozlohy původního římského města (*Fehring 2004*, 33, Fig. 1). Dalším typickým polycentrickým příkladem je Hildesheim, kde tvořily celkovou strukturu čtyři čtvrtě. Nejstarší jádro se utvořilo kolem katedrály (Domburg), následovalo osídlení kolem kláštera sv. Michala. Další jádro je představováno živelným osídlením (Altstadt) následované rozplánovanou čtvrtí (Neustadt). Vše bylo propojeno výstavbou jednotného opevnění. Vznik osídlení ve Starém a Novém Městě spadá do 12. až počátku 13. století. (*Fehring 2004*, 34–35, Fig. 7; *Pounds 2005*, 31).

Celkem běžné jsou aglomerace, které mají dvojici hlavních sídelních poloh (myšleno bez vydělených areálů jako kláštery nebo hrad). Takto lze hodnotit i Prahu, kde ještě před právním konstituováním měst lze hovořit o starší poloze v prostoru Malé Strany a o mladším rozsáhlém osídleném prostoru na pravém břehu. V první fázi však oba prostory neměly rozplánovanou osnovu. Obdobná dvojité řešení se objevovala často na území Francie. Zde byla původně antická města většinou pod jurisdikcí biskupa. Později začaly k městům přicházet první církevní řády. Uvnitř městských zdí pro ně nebyl dostatek místa, proto zakládaly své kláštery v sousedství. Kolem se začalo utvářet nové osídlení, často ve spojení s obchodníky a řemeslníky. Nová čtvrť pak byla obehnaná hradbou a propojena se starší. Typickým příkladem takového dvojitého města je Arras na severu Francie. Starší menší jádro vzniklo z antického města a jeho ústředním bodem byla katedrála. Proměnilo se v tiché kontemplativní místo. Východní mladší jádro se utvořilo v okolí kláštera sv. Gastona a stalo se obchodním a výrobním centrem aglomerace (*Pounds 2005*, 31–33). Obdobný model se prosadil v Arrasu, ale také v Remeši, Troyes nebo Canterbury.

Velká část měst v západní a střední Evropě vyrostla na březích řek. V jižní Evropě byla dávana přednost výšinným polohám, snad v souvislosti s obranou před malárií, která se běžně šířila v zamokřených polohách u vodních toků (*Pounds 2005*, 35). Města u řek byla často vázána na přechod přes vodní tok. Dle běžného modelu se osídlení nejprve konstitovalo na jednom břehu a v určitý moment expandovalo i na druhou stranu řeky. Typickým příkladem takové aglomerace, která byla zároveň sídelním městem světské vlády, je vedle Prahy Londýn, jehož starší část vyrostla v bývalém římském opevněném městě a během středověku expandovalo osídlení na jižní břeh (Southwark). Obě části města měly odlišné funkce. Obdobně lze vidět Budapešť, kde Buda s královským sídlem vyrostla na vyvýšené poloze na pravém břehu, na druhé straně pak vznikla Pest jako centrum obchodu a řemesel. Aristokratická část s obchodní však nebyla propojena mostem, což ztěžovalo

komunikaci mezi oběma sídlišti, a proto byla chápána často jako dvě oddělená města. Propojení mostem proběhlo až v druhé polovině 19. století. Teprve poté byly formálně obě aglomerace spojeny v jedno město (*Pounds 2005*, 35–36).

Z výše nastíněného je zřejmý rozsáhlý trend urbanismu ve střední a částečně západní Evropě, kdy se zhusta objevuje dvojice opevněných areálů v jednom organismu. První z nich je sídlem mocenské složky (panovník nebo církevní hodnostář), druhý se konstitoval kolem tržiště a vázal na sebe obchod a nezemědělskou výrobu (*Fehring 2004*, 34). V případě Prahy byl tento model patrně využit v průběhu vývoje dvakrát. Ve starším období, kam spadají i počátky tohoto fenoménu, je reprezentován Pražským hradem a malostranským opevněným osídlením. V mladším období je mocenská složka reprezentována celou opevněnou částí levobřežní aglomerace, neboť dle majetkových poměrů měl panovník výrazný vliv pravděpodobně i v malostranském jádru. Obchodnické a částečně nezávislé osídlení se rozvinulo na pravém břehu (nezávislost osídlení zpochybnil M. Ježek 2011, 632). V archeologických situacích je reprezentováno vedle areálu Týnského dvora značným počtem kamenných kvádrkových domů, které lze považovat za cizorodý, patrně kupecký element. Ve Vyšehradu, který byl reprezentativně přebudován v poslední třetině 11. století, lze spatřovat snahy o zajištění kontroly nad tehdy se rodící pravobřežní aglomerací. Tento hrad se svým vlastním podhradím však zůstala vně aglomerace a jeho vliv na útvar na území pozdějšího Starého Města a okolí byl koncem raného středověku pravděpodobně malý (*Huml – Dragoun – Nový 1991*, 42–44; *Hrdlička 1996*, 163–168). Hradbou byl Vyšehrad spojen s městem až po roce 1330.

Praha byla v románském období centrem většího administrativního i církevního celku, proto ji lze srovnávat s funkčně obdobnými aglomeracemi. Z hlediska dějinného vývoje i regionálních specifik lze spatřovat podobnosti s centrálními vnitrozemskými lokalitami například v severním sousedství Čech. Tématem se zabýval již J. Piekalský, který porovnal Prahu, Krakov a Vratislav. Ve všech případech jde o sídla panovnické i církevní moci. První dvě lokality spojuje hrad situovaný na vyvýšenině nad řekou. Oproti tomu Vratislav se utvořila kolem hradu, který byl vystavěn na oderském Tumském ostrově. Přímo na ostrově se vytvořila dvoujaderná dispozice, kdy v severozápadní části bylo situováno sídlo světské moci, v jihovýchodní větší partii pak katedrální okrsek. Biskupství zde bylo založeno v roce 1000. Vlastní předlokační osídlení spojené s obchodem a výrobou (metalurgie železných i barevných a drahých kovů, práce s kůžemi, dřevem, kostmi či parohy) se v románském období nacházelo na levém břehu a bylo podobně jako v Praze výrazně determinováno dálkovými komunikacemi. V konstrukčním řešení zástavby převládaly hrázděné domy, které

jsou v místním prostředí novotvarem příšlým ze západu. Jeho západní konec obývala židovská komunita. Jižně od něj se nacházel pás rozsáhlého pohřebiště. Tržiště se obdobně jako v prostoru Malé Strany nacházelo pravděpodobně na levém břehu v místě, kde se setkávaly dálkové komunikace před nástupem na most přes Odru. Vedle jádra aglomerace je z archeologických i písemných pramenů známá řada menších osad, které opět svým umístěním sledují komunikační trasy. Trojice z nich se nalézala na levém břehu západně od jádra (Sokolniki, Szczepin, Na Bytyniu), východně byl písemně zaznamenán valonský okrsek. Na pravém břehu severně od přechodu přes Odru ležela osada Ołbin, která je spjata s významným rodem Włostowiců a kde byl pořádán patrně největší roční trh při kostele sv. Vincence. Osídlení zde mělo agrární charakter s dřevěnou zástavbou organizovanou do menších jednotek. Centrem byl dvůr Włostowiců s palácem a opevněním tvořeným palisádou. Zděná architektura se v případě hradu na Tumském ostrově uplatnila v širším měřítku teprve zhruba od roku 1200. Stavby z cihel tím nahradily starší dřevěnou vnitřní zástavbu. Obdobně jako v církevní části Pražského hradu bylo v katedrálním okrsku vysledováno osídlení, které vykazuje znaky parcelace. Jednotky zahrnovaly dřevěnou obytnou budovu o rozloze 20–25 m², další dřevěné stavby a někdy též sýpku. V aglomeraci a přilehlých osadách se nacházela řada kostelů. Jejich rozmístění nebylo patrně zapříčiněno růstem populace, ale rozdělením osídlení na menší okrsky, které měly původ v rozdílném čase, případně byly obývány rozdílnými komunitami. Ve vývoji protoměstské aglomerace hrála patrně na rozdíl od Prahy výraznou úlohu šlechta. Vedle rodu Włostowiců, kteří zde založili dvojici velkých klášterů (benediktinský a augustiniánský konvent), jsou známy i další šlechtické dvory. S kláštery bývá spojována organizace protoměstského obchodu. Výše zmíněný roční trh byl pod ochranou ołbinských benediktinů. Pod ochranou augustiniánského kláštera na ostrově Piasek byl přechod (dřevěný most) přes Odru. Nezemědělská výroba a benefity s ní spjaté však náležely pod kontrolu panovníka (*Piekalski 2014, 31–40*).

Jak bylo řečeno výše, jádrem osídlení Krakova byla opevněná poloha na hoře Wawel na levém břehu řeky Vistuly. Krakov leží na dálkové komunikaci rovnoběžkového směru a zároveň na říční trase spojující Baltské moře s Uherským královstvím. Opevněné sídlo na Wawelu měl panovník i biskup. Panovnická rezidence ve východní části byla od ostatní plochy vydělena vlastní hradbou. Ostatku vévodila románská katedrála sv. Václava stavěná kvádríkovou technikou. Vedle biskupské svatyně se na Wawelu nacházela ještě trojice rotund a dva podélné kostely. Ještě v předrománském období se utvořilo severně od výšinné polohy podhradní osídlení nazývané Okól a obehnané palisádou a příkopem. Součástí osídlení bylo několik románských kostelů. Běžná zástavba byla tvořena polozemnicemi. Z Okólu pochází

jen málo stop po řemeslné činnosti, přesto byla zachycena železná metalurgie. Na vydlážděném prostoru mezi románskými kostely sv. Máří Magdalény a sv. Ondřeje je předpokládáno tržiště. Z osídlení pocházejí i nálezy spojované s bohatou složkou společnosti. Severně od podhradí se v 11. století nacházela rozsáhlá nekropole, která byla později převrstvena sídlištěm. Od 12. století se pohřbívalo na malých pohřebištích u sakrálních staveb. Sídlíště na místě zaniklé nekropole se od 12. století intenzívně rozvíjelo ve spojení s řemeslnou výrobou a obchodem. Ve dvacátých letech 13. století je zde doložena německá komunita s vlastními právy. V jižní části mladší osídlené plochy se nalézal okrsek s metalurgickým provozem (železo i další kovy). Na dnešním Hlavním náměstí byly odhaleny dvě řady dřevěných domů o rozloze 5 x 5 m. Plocha mezi nimi byla patrně ulice o šířce 10 m. Nálezy ze zástavby mohou ukazovat na spojení s obchodem, v zázemí staveb byly nalezeny stopy po metalurgickém provozu. Situace zanikla při mongolském vpádu 1241. V západním sousedství Wawelu mimo osídlení byl ve 12. století založen klášter premonstrátů. Kolem třetiny 13. století byly v aglomeraci usazeny konventy žebravých mnichů, respektive dominikáni a františkáni. V okolí aglomerace se vyskytovalo několik menších osad. Severně leželo osídlení kolem kostela sv. Floriána, později označované za Kleparz. Ve východním sousedství aglomerace byla osada Wesola. Mezi další patří osady v lokalitách Piasek, Kazimierz, Krzemionki a na pravém břehu Vistuly (*Piekalski 2014, 40–45*).

Prahu, Vratislav i Krakov spojuje jejich polycentričnost, respektive kombinace politických, náboženských, obchodních a výrobních funkcí. Nemají antickou minulost a přístup k rozvinutému námořnímu obchodu. Leží však na velkých vodních tocích a to v místě křížení s pozemními dálkovými trasami, čímž získaly dobrou polohu pro kontrolu dálkového obchodu. Silný vodní zdroj byl také důležitý pro rozvoj některých výrobních aktivit. Hlavním prvkem těchto aglomerací byl hrad, který představoval politické, administrativní i náboženské středisko širokého okolí. Důležitým prvkem byla též vojenská složka. Vliv na strukturu osídlení mělo jak mocenské centrum v podobě hradu, tak kláštery a necírkevní nobilita. Kromě podhradních ploch v případě Prahy a Krakova nebyly aglomerace vymezeny opevněním, proto nelze stanovit jejich přesné hranice. Navíc byly propojeny s okolními menšími osadami. Pohřebiště se nejprve nacházela mimo osídlenou plochu, později je nahradily menší hřbitovy u církevních staveb uvnitř aglomerace. Písemnými prameny jsou doloženy komunity cizinců (*Piekalski 2014, 45–47*). Lze dodat, že ve všech třech lokalitách hráli ve starší historii roli Přemyslovci. Jistá výlučnost Prahy spočívá v tom, že se stala vedle lokálního politického a náboženského centra počátkem 13. století též nadregionálním

výrobním centrem. Ve své době tím předstihla vývoj ve středovýchodní Evropě (*Piekalski 2014, 30*).

Další srovnatelnou lokalitou je velkopolské Hnězdno s arcibiskupskou a původně královskou rezidencí. Leží v Hnězdenské jezerní plošině ve Velkopolsku. V románské periodě se na území aglomerace nalézaly dva hrady, přičemž ten, který se nalézal na hoře Lech, prošel výraznou přeměnou. Střední část byla již od staršího období vyhrazena pro katedrální kostel. Ve třetině 13. století byl v severní části, jež byla vyhrazena pro světské sídlo a kde se nalézal kostel sv. Jiří, vystavěn Władysławem Odonicem knížecí hrad. Jeho podhradní osídlení ztratilo ve sledovaném období obranný charakter. Pro druhou hradní polohu na „Gnieźninku“, jež se nalézala východně od aglomerace, je pro románské období málo informací. Největší hustota osídlení se nacházela mezi jezery Jelonek, Świątokrzyskie a vodním tokem Srawou. Jeho součástí bylo nejméně pět kostelních staveb. Z okolí aglomerace je z církevních institucí známá poloha semináře, z klášterů usazených v románské periodě pak františkánský konvent a templářské zboží. Archeologické stopy po osídlení od druhé poloviny 11. do první třetiny 13. století v širším okolí hnězdenské aglomerace dokládají značnou hustotu síť. Sídliště se koncentrovala zejména na březích dalších jezer a kolem rozvětvené a husté sítě menších vodních toků. (*Janiak – Strzyżewski 2001, 57, 59–68*). Z řemeslných aktivit byly mimo jiné zaznamenány reliktů po keramické a zlatnické výrobě. Obytné stavby byly často srubové konstrukce, ve sledovaném období většinou dvouprostorové. Z archeologických pramenů jsou známy též polozemnice. Roubená byla i některá užitková stavení, jiné stavby měly stěny s vyplétanou konstrukcí (*Sawicki 2001, 118–119*). Ve vývoji Hnězdna je patrné, že po vyplenění českým knížetem roku 1038 a následným přesunutím panovnického sídla do Krakova zde byl rozvoj utlumen. Ještě v době sepsání kroniky *Gesta principum Polonorum* byla katedrální stavba patrně značně poškozená, neboť se zde (nejspíše v nadsázce) vyskytovala doupata divé zvěře (*Sawicki 2001, 122*). Původní velký rozvojový potenciál, který v 10. a počátkem 11. století lokalita měla obdobně jako Krakov či Vratislav, byl utlumen a většího růstu zde bylo dosaženo až v pokročilém 12. a počátkem 13. století. Přesto lze usuzovat spíše na zemědělsky orientovanou ekonomiku a Hnězdno v románském období mělo z hlediska obchodu a výroby spíše regionální význam. Za jeho hlavní těžiště lze označit sídlo arcibiskupství.

Hnězdno bylo ve sledovaném období zastíněno protoměstskou aglomerací v Poznani. Ta se rozložila na řece Wartě. Jádro osídlení se nacházelo na Tumském ostrově, kde byl v předchozím období vystavěn opevněný hrad členěný na čtyři části. V jižní části ostrova se nalézala osada Zagórze s kostelem sv. Mikuláše. Na základě nálezů vah, závaží a mincí je

sem zpravidla kladeno tržiště. Obchodní kontakty jsou doloženy četnými importovanými artefakty. Zachyceny byly též stopy po metalurgických řemeslech. Přes ostrov vedla cesta spojující pravý a levý břeh řeky. Na obou stranách Warty leželo několik osad, jejich součástí byla kostelní stavba. Na levém břehu bylo v polovině 13. století realizováno městské založení, jehož formující jádro lze vidět ve starší osadě při kostele sv. Gotharda. Již pro předlokační osídlení zde byla dokumentována pravidelná zástavba podél ulic s dřevěnou vozovkou. Před polovinou 13. století zde byli usazeni dominikáni. Dle kroniky *Gesta principum Polonorum* byla v Poznani soustředěna značná vojenská posádka (snad s nadsázkou až 5000 mužů, *Sawicki 2001*, 121). V první polovině 13. století se tržiště patrně přesunulo do pravobřežní lokality Śródka s kostelem sv. Markéty. Poznaň představovala polycentrickou lokalitu s výraznými vojenskými, administrativními i církevními funkcemi a pro Piastovce byla jednou z předních lokalit.

Na základě výše uvedených příkladů lze Prahu vnímat jako lokalitu, která byla v raném středověku součástí urbanizačního fenoménu, který probíhal po celé Evropě kromě středomořské části, kde vývoj navazoval na odlišnou tradici antických civilizací. Obecně má pražská aglomerace blízko k lokalitám z okrajových částí římské říše a k aglomeracím, které ležely mimo ní. Svými funkcemi, jako je dualita světské a církevní moci, a charakterem osídlení, které se skládalo z několika dílčích „osad“, se podobá protoměstům ve Slezsku a Polsku. Její poloha v blízkém sousedství německých oblastí a silná provázanost mocenských elit se západem uspíšily oproti jiným centrům ve východních královstvích místní vývoj. Díky tomu se pražská aglomerace stala ve sledovaném období nadregionálním obchodním a výrobním centrem.

Literatura a prameny

- Bartošková, A. 1999: Zánikový horizont budečské akropole (Ke chronologii raně středověké keramiky) – Der Untergangshorizont des Akropolisburgwalls von Budeč (Zur Chronologie der frühmittelalterlichen Keramik), *Archeologické rozhledy* 51, 726–739.
- Bertholz, B. (ed.) 1923: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II*. Berlin.
- Blažková-Dubská, G. 2006: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí čp. 185/IV. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, *Pražský sborník historický* 34, 320–321.
- Blažková, G. – Matiašek, J. 2014: Hradčanské náměstí 2013: badatelský výzkum – Hradčanské Square 2013 – research project. *Zprávy České archeologické společnosti, suppl.* 93, 31.
- Blažková, G. a kol. v tisku: Raně středověké opevnění na Hradčanech v Praze. Nové poznatky na základě výzkumů z let 2011 a 2013.
- Boháčová, I. 1988a: Praha 1 – Pražský hrad, Oktogon. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 179.
- Boháčová, I. 1988b: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – Ludvíkovo křídlo. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 180–181.
- Boháčová, I. 1988c: Praha 1 – Pražský hrad, Vikářská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 181–182.
- Boháčová, I. 1988c: Praha 1 – Pražský hrad, Vikářská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 181–182.
- Boháčová, I. 1989: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – severní dvorek. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v roce 1987*, *Pražský sborník historický* 22, 169–170.
- Boháčová, I. 1991a: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989*, *Pražský sborník historický* 24, 186.

- Boháčová, I. 1991b: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí b). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 187–188.
- Boháčová, I. 1991c: Praha 1 – Pražský hrad, Slévárna – dvorek. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 190–191.
- Boháčová, I. 1991d: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – severní dvorek. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 191–192.
- Boháčová, I. 1992: Praha – Hrad, Místnost pod oktogonální kaplí, nepublikovaná nálezová zpráva, Archiv nálezových zpráv ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i, čj. 55/92.
- Boháčová, I. 1993: Praha 1 – Pražský hrad, Severní trakt, a) prostor bývalých koníren císaře Rudolfa. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 194.
- Boháčová, I. 1995: Praha 1 – Pražský hrad, Severní trakt, a) Víceúčelový sál. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 217.
- Boháčová, I. 1995: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác b) Tereziánské křídlo. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 218.
- Boháčová, I. 1998a: K problematice dispozice a komunikačního systému Pražského hradu v raném středověku – Über Disposition und Kommunikationssystem in der Prager Burg im Frühmittelalter, *Archaeologia historica* 23, 9–19.
- Boháčová, I. 1998b: Praha 1 – Pražský hrad, Třetí nádvoří. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996, Pražský sborník historický 30, 255–256.
- Boháčová, I. 2001: Pražský hrad a jeho nejstarší fortifikační systémy – Die Prager Burg und ihre ältesten Befestigungssysteme, *Mediaevalia archaeologica* 3, 179–301.
- Boháčová, I. 2009: Pražský hrad a Malá Strana v raném středověku a problém synchronizace jejich vývoje. In: S. Moździoch, (ed.), *Stare i nowe w średniowieczu. Pomiedzy innowacją a tradycją*, *Spotkania Bytomskie* 6 (2004), Wrocław, 71–98.
- Boháčová, I. – Blažková, G. 2012: Pohřebiště na Loretánském náměstí v Praze–Hradčanech: Archeologický výzkum Ivana Borkovského a jeho výsledky, díl I, II a plány. *Castrum pragense* 11, Praha.

- Boháčová, I. – Frolík, J – Žegklitz, J. 1988a: Záchranné práce v katedrále sv. Víta na Pražském hradě (1983, 1984) – Rescue work in the St. Guy's cathedral at the Prague Castle, *Castrum Pragense* 1, 21–22.
- Boháčová, I. – Frolík, J – Žegklitz, J. 1988b: Některá zjištění ze záchranného výzkumu v čp. 39 ve Vikářské ulici na Pražském hradě – Some observations on rescue work at No. 39, Vikářská Street, Prague Castle, *Castrum Pragense* 1, 23–28.
- Boháčová, I. – Frolík, J – Žegklitz, J. 1988c: Záchranný výzkum v prostoru bývalé Slévárny na Pražském hradě – Salvage excavations in the area of the one-time Foundry at Prague Castle, *Castrum Pragense* 1, 29–36.
- Boháčová, I. – Frolík, J – Žegklitz, J. 1988d: Předběžná zpráva o předstihovém výzkumu v tzv. Víceúčelovém sále v Severním traktu Pražského hradu – Preliminary report on the precedence excavations in the so-called multi-purpose hall in the N tract of the Prague Castle, *Castrum Pragense* 1, 37–42.
- Boháčová, I. – Frolík, J – Žegklitz, J. 1989: Jiřské náměstí na Pražském hradě: shrnutí výsledků 1. etapy výzkumu – Der Georg-Platz auf der Prager Burg: Ergebnisse der ersten Forschungsetappe. *Archaeologia historica* 14, 193–200.
- Boháčová, I. – Herichová, I. 2008: Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu – The Early Medieval settlement area in the western part of the Hradčany promontory, *Archaeologica Pragensia* 19, 257–308.
- Boháčová, I. – Klápště, J. 1984: Praha 6 – Řepy. Dosavadní výsledky a perspektivy dalšího studia. *Archaeologica Pragensia* 5, 373–377.
- Boháčová, I. – Tomková, K. 1993: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – tereziánské křídlo. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991*, Pražský sborník historický 26, 195–196.
- Boháčová, I. – Vochozková, I. 1995: Praha 1 – Pražský hrad, Třetí nádvoří. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994*, Pražský sborník historický 28, 219.
- Borkovský, I. 1949: O počátcích pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze, Praha.
- Borkovský, I. 1957: Průzkum základů kostela sv. Filipa a Jakuba v Praze–Smíchově. *Archeologické rozhledy* 9, 652–659.
- Borkovský, I. 1962: Opyš Pražského hradu – Opyš, der Ostteil der Prager Burg, *Památky archeologické* 53/2, 381–454.
- Borkovský, I. 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.

- Bretholz, B. 1923: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II, Berlin.
- Březinová, H. 1995: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí, Vikářská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 216.
- Březinová, H. 2000: Hradčanské náměstí. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998. Pražský sborník historický 31, 303.
- Bureš, M. – Pařez, J. 2006: Praha 6 – Liboc, Ulice U stanice čp. 12 – Kubrův statek. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004, Pražský sborník historický 34, 394–395.
- CDB I: Friedrich, G. (ed.) 1904–1907: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Praha.
- CDB II: Friedrich, G. (ed.) 1912: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. Praha.
- CDB III/1: Friedrich, G. (ed.) 1942: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1. Praha.
- Cymbalak, T. – Havrda, J. 2007: Praha 1 – Malá Strana, Tomášská ulice čp. 20/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006, Pražský sborník historický 35, 325–326.
- Cymbalak, T. – Podliska, J. 2009: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 260/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008, Pražský sborník historický 37, 422–423.
- Čarek, J. 1938: Pražské podhradí v době románské. Obecní revue Praha 1/1, 39–42.
- Čarek, J. 1947: Románská Praha. Praha.
- Čiháková, J. 1984: Praha 1 – Malá Strana, Josefská ul. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1979 – 1981, Pražský sborník historický 17, 142–143.
- Čiháková, J. 1988a: Praha 1–Hradčany, Hradčanské náměstí a). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 182.
- Čiháková, J. 1988b: Praha 1–Hradčany, Hradčanské náměstí b). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 182–183.
- Čiháková, J. 1989a: Praha 1 – Malá Strana, Sněmovní ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v roce 1987, Pražský sborník historický 22, 175.

- Čiháková, J. 1989b: Praha 1–Hradčany, Hradčanské náměstí. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v roce 1987, Pražský sborník historický 22, 171.
- Čiháková, J. 1989c: Praha 1 – Malá Strana, Josefská čp. 28/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v roce 1987, Pražský sborník historický 22, 173.
- Čiháková, J. 1991: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 196–197.
- Čiháková, J. 1993a: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí a). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 198.
- Čiháková, J. 1993b: Praha 1 – Malá Strana, Maltézské náměstí čp. 478/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 200–201.
- Čiháková, J. 1995a: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí e) Čp. 258/III – Lichtenštejnský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 226–227.
- Čiháková, J. 1995b: Praha 1 – Malá Strana, Maltézské náměstí čp. 292/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 227–228.
- Čiháková, J. 1995c: Praha 1 – Malá Strana, Nosticova ul. čp. 465/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 230.
- Čiháková, J. 1998: Praha 1 – Malá Strana, Josefská a Mostecká ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996, Pražský sborník historický 30, 251–291.
- Čiháková, J. 2000: Praha 1 – Malá Strana, Mostecká ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998, Pražský sborník historický 31, 358–359.
- Čiháková, J. 2003a: Praha 1 – Malá Strana, Tomášská čp. 21/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 312–313.
- Čiháková, J. 2003b: Praha 1 – Malá Strana, Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnské nám. čp. 17/III – Valdštejnský palác a). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 316–318.

- Čiháková, J. 2003c: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnské nám. ppč. 1012. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 319–320.
- Čiháková, J. 2004a: Praha 1 – Malá Strana, Maltézské náměstí čp. 478/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002, Pražský sborník historický 33, 351–352.
- Čiháková, J. 2004b: Praha 1 – Malá Strana, Újezd ppč. 1053, 1054 a 1069. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002, Pražský sborník historický 33, 361–363.
- Čiháková, J. 2006: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnská ulice čp. 154/III – Kolowratský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004, Pražský sborník historický 34, 338–341.
- Čiháková, J. 2007: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské nám. čp. 2/III – MFF UK. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006, Pražský sborník historický 35, 320–323.
- Čiháková, J. 2007b: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnská ulice čp. 154/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006, Pražský sborník historický 35, 327–328.
- Čiháková, J. 2009a: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí ppč. 993. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008, Pražský sborník historický 37, 424–425.
- Čiháková, J. 2009b: Opevnění Malé Strany od 9. do 13. století – The fortification of Malá Strana since the 9th to the 13th century, Staletá Praha 25/1, 2–30.
- Čiháková, J. 2011a: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice ppč. 1050. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010, Pražský sborník historický 39, 399–400.
- Čiháková, J. 2011b: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí ppč. 993 b). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010, Pražský sborník historický 39, 401–402.
- Čiháková, J. 2011c: Praha 1 – Malá Strana, Všehrdova ppč. 1061. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010, Pražský sborník historický 39, 407.
- Čiháková, J. 2014: Starobylé opevnění pod malostranským divadlem Inspirace (čp. 258/III), aktuality na webových stránkách odboru archeologie Národního památkového ústavu

- Praha ze dne 17.9.2014, [<http://www.archeopraha.cz/starobyle-opevneni-pod-malostranskym-divadlem-inspirace-cp-258iii>].
- Čiháková, J. – Havrda, J. 1995a: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 6/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 225–226.
- Čiháková, J. – Havrda, J. 1995b: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 7/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 226.
- Čiháková, J. – Havrda, J. 1995c: Praha 1 – Malá Strana, Josefská čp. 42/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 223–224.
- Čiháková, J. – Havrda, J. 1998: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí čp. 7/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996, Pražský sborník historický 30, 262.
- Čiháková, J. – Havrda, J. 2007: Praha 1 – Malá Strana, Josefská čp. 28/III – augustiniánský klášter u sv. Tomáše. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006, Pražský sborník historický 35, 310–312.
- Čiháková, J. – Havrda, J. 2008: Malá Strana v raném středověku. Stav výzkumu a rekapitulace poznání – Malá Strana (Lesser Town) in Prague in the Early Middle Ages. The current status of Archaeological excavations, Archeologické rozhledy 60, 187–228.
- Čiháková, J. – Müller, J. 2006: Zpráva o nálezu rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí v Praze. Zprávy památkové péče 66/2, 100–116.
- Čiháková, J. – Müller, M. 2009: Praha 1 – Malá Strana, Letenská čp. 29–33/III a Josefská čp. 28/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008, Pražský sborník historický 37, 410–415.
- Čiháková, J. – Tvrdík, R. 2000: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnské náměstí čp. 17/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1997 – 1998 Pražský sborník historický 31, 362–364.
- Čiháková, J. – Zavřel, J. 1993: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí b). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 198–200.

- Čiháková, J. – Zavřel, J. 1995a: Praha 1 – Malá Strana, Thunovská ul. čp. 181/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, Pražský sborník historický 28, 231.
- Čiháková, J. – Zavřel, J. 1995b: Praha 1 – Malá Strana, Jánský vršek čp. 328/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, Pražský sborník historický 28, 223.
- Čiháková, J. – Zavřel, J. 1998a: Praha 1 – Malá Strana, Sněmovní – Malostranské náměstí čp. 1/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1995–1996, Pražský sborník historický 30, 265.
- Čiháková, J. – Zavřel, J. 1998b: Praha 1 – Malá Strana, Malostranské náměstí – Dolní. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996, Pražský sborník historický 30, 261.
- Čiháková, J. – Zavřel, J. 2000: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnské náměstí. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1997 – 1998 Pražský sborník historický 31, 361–362.
- Čuláková, K. 2011: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí čp. 182/IV – Toskánský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010, Pražský sborník historický 39, 391–393.
- Dragoun, Z. 1980: Praha 1 – Malá Strana, Hellichova ul. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1976–1977, Pražský sborník historický 12, 245.
- Dragoun, Z. 1988a: Archeologický výzkum rotundy sv. Jana Křtitele pod Pražským hradem v r. 1986 a 1987 – Archäologische Erforschung der Rotunde St.–Johannes–des–Täufers unterhalb der Prager Burg in den Jahren 1986–87. *Archaeologia historica* 13, 403–416.
- Dragoun, Z. 1988b: Praha 1 – Malá Strana, Jánský vršek, Šporkova ulice. In: Dragoun, Z. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986. Pražský sborník historický 21, 184–185.
- Dragoun, Z. 1989: Praha 1 – Malá Strana, Jánský vršek. In: Dragoun, Z. a kol.: Archeologický výzkum v Praze v roce 1987. Pražský sborník historický 22, 173.
- Dragoun, Z. 1993: Praha 1 – Malá Strana, U Železné lávky. In: Dragoun, Z. a kol.: Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 201–202.

- Dragoun, Z. 1995a: Praha 1 – Malá Strana, Nerudova ulice a) Čp. 217/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994*, *Pražský sborník historický* 28, 229.
- Dragoun, Z. 1995b: Praha 1 – Hradčany, Strahovský klášter. In: Dragoun, Z. a kol.: *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994*, *Pražský sborník historický* 28, 223.
- Dragoun, Z. 1998a: Praha 1 – Hradčany, Strahovský klášter a). In: Dragoun, Z. a kol.: *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1997*, *Pražský sborník historický* 30, 257.
- Dragoun, Z. 1998b: Praha 1 – Hradčany, Strahovský klášter b). In: Dragoun, Z. a kol.: *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1997*, *Pražský sborník historický* 30, 257–258.
- Dragoun, Z. 2002: Praha 885 – 1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha.
- Dragoun, Z. 2003: Praha 1 – Malá Strana, U lužického semináře čp. 77/III. In: Dragoun, Z. a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000*, *Pražský sborník historický* 32, 313–314.
- Dragoun, Z. 2009: Praha 1 – Malá Strana, Dražického náměstí ppč. 1036 – Karlův most ppč. 235. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, *Pražský sborník historický* 37, 409–410.
- Dragoun, Z. – Merhautová, A. – Sommer, P. 1993: Stavební podoba břevnovského kláštera ve středověku – *Bauliche Gestalt des Klosters Břevnov im Mittelalter*. In: Hlaváček, I. – Bláhová, M. (eds.): *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách. Praha, 67–137.
- Dragoun, Z. – Omelka, M. 1995: Nález torza raně středověké hradby v prostoru severovýchodního nároží Pálffyho paláce, čp. 158/III v Praze, *Památkové listy* 1, příloha *Zpráv památkové péče* 55/6, 4.
- Dragoun, Z. – Rakušan, D. 2006: Praha 1 – Malá Strana, Lázeňská ulice čp. 285/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, *Pražský sborník historický* 34, 328–329.
- Dragoun, Z. – Stehlíková, D. 1992: Archeologické a stavebně historické výzkumy v areálu prelatury zbraslavského kláštera v letech 1984–1989 – *Archaeological and architectural–history investigations in the area of the prelatore buildings of the Zbraslav abbey in 1984–1989* – *Die archäologischen und bauhistorischen*

- Untersuchungen im Areal der Prälatur des Zbraslauer Klosters in den Jahren 1984–1989. *Staletá Praha* 22, 135–164.
- Durdík, T. 1978: Osídlení 12.–13. století v severním předpolí Pražského hradu – Die Besiedlung des nördlichen Vorfelds der Prager Burg im 12.–13. Jahrhundert. *Archeologické rozhledy* 30, 440–443.
- Durdík, T. 1988: Záchranný výzkum domu čp. 40 ve Vikářské ulici v letech 1971–74 – Salvage excavations in the house No. 40 at Vikářská Street in 1971–1974, *Castrum Pragense* 1, 191–214.
- Durdík, T. – Frolík, J. – Chotěbor, P. 1999: Stavební dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě ve středověku a novověku – Die Baugeschichte des Lobkowitz-Palasts auf der Prager Burg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. *Castrum Pragense* 2, 21–112.
- Fehring, G. P. 2004: Development of medieval towns in central Europe. In: Czaja, R. – Navrojska, G. – Rębkowski, M. – Tandecki, J.: *Archaeologia et Historia Urbana. Elbląg*, 27–40.
- Fiala, K. 1925: Bývalý dům biskupův na Hradě pražském – Découverte de restes romans de l'ancien évêché de Prague. *Památky archeologické* 34, 418–434.
- FRB I: Palacký, F. (ed.) 1874: *Fontes rerum Bohemicarum II: Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus*. Praha.
- FRB II: Emler, J. (ed) 1875: *Fontes rerum Bohemicarum II*, Praha.
- Frolík, J. 1987: K poznání obytné zástavby na Pražském hradě. Nepublikovaná disertační práce UK FF, Praha.
- Frolík, J. 1986: Osídlení západního předpolí Pražského hradu před vznikem města Hradčan – Die Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg vor der Entstehung der Stadt von Hradčany. *Archeologické rozhledy* 38/1, 73–85.
- Frolík, J. 1987: K poznání obytné zástavby na Pražském hradě, nepublikovaná disertační práce UK FF, Praha.
- Frolík, J. 1988a: Archeologický výzkum na Hradčanském náměstí v r. 1944 – Archaeological excavations at Hradčanské náměstí (Hradčany square) in 1944. *Castrum Pragense I*, 137–175.
- Frolík, J. 1988b: Praha 1 – Pražský hrad, Staré probošství. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický* 21, 180.

- Frolík, J. 1988c: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí a). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 176.
- Frolík, J. 1988d: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí b). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 176–177.
- Frolík, J. 1988e: Praha 1 – Pražský hrad, Lakovna. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 177–178.
- Frolík, J. 1988f: Praha 1 – Hradčany, Kanovnická ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 183.
- Frolík, J. 1989a: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí a). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v roce 1987, Pražský sborník historický 22, 164–165.
- Frolík, J. 1989b: Praha 1 – Pražský hrad, Severní výběžek. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v roce 1987, Pražský sborník historický 22, 168.
- Frolík, J. 1991a: Záchranná akce na Hradčanském náměstí v Praze v r. 1982. *Archaeologica Pragensia* 11, 101–109.
- Frolík, J. 1991b: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí a). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 186–187.
- Frolík, J. 1991b: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí b). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 187–188.
- Frolík, J. 1991c: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí c). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 188.
- Frolík, J. 1991d: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – severní dvorek. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 195.
- Frolík, J. 1991e: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – tereziánské křídlo. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 192.
- Frolík, J. 1993: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 192.

- Frolík, J. 1995a: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí e) Čp. 186/IV – Salmovský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 220.
- Frolík, J. 1995b: Praha 1 – Malá Strana, Mostecká ulice b) Čp. 58/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, Pražský sborník historický 28, 228–229.
- Frolík, J. 1997: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na základě smlouvy č. 714/97 na lokalitě Praha – Hrad Jiřské náměstí, nepublikovaná investorská zpráva, Archiv nálezových zpráv ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i, čj. 6979/97.
- Frolík, J. 1998: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřská ulice čp. 2 – býv. tereziánský Ústav šlechtičen. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996, Pražský sborník historický 30, 253–254.
- Frolík, J. 1998e: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřská ulice b). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983–1986, Pražský sborník historický 21, 176.
- Frolík, J. 1999: Dům pražského biskupa na Pražském hradě do konce 13. století na základě archeologického výzkumu v roce 1984 – The old Provostschip at Prague Castle Untill the End of the 13th Century According to the Excavation in 1984. *Castrum Pragense* 2, 169–202.
- Frolík, J. 2000a: Pražský hrad ve středověku, In: Polanský, L. – Sláma, J. – Třeštík, D.: Přemyslovský stát kolem roku 1000 – Na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999), Praha, 101–120.
- Frolík, J. 2000b: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1997 – 1998, Pražský sborník historický 31, 350–351.
- Frolík, J. 2003: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí čp. 2 – tereziánský Ústav šlechtičen. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 298.
- Frolík, J. 2007: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí čp. 186/IV – Salmovský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006, Pražský sborník historický 35, 304–305.
- Frolík, J. 2013: Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu – Das Gräberfeld auf dem II. Burghof der Prager Burg. *Archaeologia Historica* 38, 91–105.
- Frolík, J. et al. 2000: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu – výpověď archeologických pramenů. *Castrum Pragense* III. Praha.

- Frolík, J. – Boháčová, I. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1988: Archaeological excavations in houde No. 48 – The Old provostship in 1984, *Castrum Pragense* 1, 57–60.
- Frolík, J. – Matouš, P. 2003a: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřské náměstí a Vikářská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000*, *Pražský sborník historický* 32, 299–300.
- Frolík, J. – Matouš, P. 2003b: Praha 1 – Hradčany, Chotkovy sady. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000*, *Pražský sborník historický* 32, 300.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1984: K raně středověkému osídlení Přední Kopaniny. *Archaeologica Pragensia* 5/2, 369–372.
- Frolík, J. – Smetánka, Z. 1998: K archeologickému studiu Pražského hradu, *Archeologické rozhledy* 50, 295–307.
- Frolík, J. – Tomková, K. 1997: Západní předpolí Pražského hradu: Hradčany a jejich archeologický výzkum v nejnovějším období. *Archeologické rozhledy* XLIX, 1997, 65–71.
- Frolíková-Kaliszová, D. – Matiašek, J. 2011: Praha 1 – Pražský hrad, kaple sv. Kříže. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, *Pražský sborník historický* 39, 384–386.
- Frolíková-Kaliszová, D. 2011: Praha 1 – Pražský hrad, Střední křídlo – Informační středisko. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, *Pražský sborník historický* 39, 388–390.
- Frolíková, D. – Matiašek, J. 2012: Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě – Die Archäologie im Gebäude der Heiligkreuzkapelle auf der Prager Burg, *Archaeologia historica* 37, 513–527.
- Guth, K. 1934: Praha, Budeč, Boleslav. In *Svatováclavský sborník* I, 686–818. Praha.
- Havrda, J. 1995: Praha 1 – Malá Strana, Šporkova ul. čp. 321/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994*, *Pražský sborník historický* 28, 230–231.
- Havrda, J. 1998a: Praha 1 – Malá Strana, Maltézské náměstí – před čp. 474/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996*, *Pražský sborník historický* 30, 262.
- Havrda, J. 1998b: Praha 1 – Malá Strana, Nerudova čp. 250/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996*, *Pražský sborník historický* 30, 263.

- Havrda, J. 1998c: K osídlení v prostoru předlokační osady Obora v Praze na Malé Straně – výzkum ve Šporkově ulici před čp. 318/III – Zur Besiedlung im Raum des Obora auf der Prager Kleinseite – Ausgrabung in der Špork-Gasse, *Archaeologica Pragensia* 14, 87–103.
- Havrda, J. 1998d: Praha 1 – Malá Strana, Vlašská ulice u čp. 336/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996*, *Pražský sborník historický* 30, 266.
- Havrda, J. 2003: Praha 1 – Malá Strana, Nerudova čp. 216/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999–2000*, *Pražský sborník historický* 32, 310.
- Havrda, J. 2006: Kampa – ostrov povodní a navážek: nástin vývoje na základě archeologických pramenů – Kampa – the island of floods and embankments: an outline of its development based on archaeological sources. *Archaeologica Pragensia* 18, 77–96.
- Havrda, J. 2008: Příspěvek k raně středověkému opevnění Prahy – A Contribution to the Investigation of the Early Medieval Fortification of Prague, *Archeologie ve středních Čechách* 12, 651 – 670.
- Havrda, J. 2009: Praha 1 – Malá Strana, Újezd čp. 421/III – Vítězná čp. 420/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, *Pražský sborník historický* 37, 429–430.
- Havrda, J. 2009a: Praha 1 – Malá Strana, Sněmovní čp. 164III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, *Pražský sborník historický* 37, 427–428.
- Havrda, J. 2011: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 528/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, *Pražský sborník historický* 39, 400–401.
- Havrda, J. – Matějková, K. – Tryml, M. 2012: Středověké pece z Hellichovy ulice na Malé Straně. Revize výsledků výzkumu z roku 1969. *Staletá Praha* 28/2, 165–174.
- Havrda, J. – Matějková, K. 2014: Hrnčíři ve středověké Praze: Výsledky výzkumu výrobních zařízení z Malé Strany v kontextu dosavadních poznatků – Töpfer im mittelalterlichen Prag: Ergebnisse einer Untersuchung von Produktionsanlagen von der Prager Kleinseite im Kontext der bisherigen Erkenntnisse. *Archaeologia historica* 39, 23–51.
- Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J. 2001: Surovinové zdroje, výroba a zpracování železa v raně středověké Praze: historie, současný stav a další perspektivy bádání – Sources of

- raw materials, the production and working of iron in Medieval Prague: the history, present state and future perspectives of research. *Archeologické rozhledy* 53, 91–118.
- Havrda, J. – Podliska, J. 2000: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 387/III, čp. 388/III a čp. 459/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998*, *Pražský sborník historický* 31, 356.
- Havrda, J. – Podliska, J. 2004: Praha 1 – Malá Strana, Nerudova ulice čp. 249/III. In: Dragoun Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002*, *Pražský sborník historický* 33, 353 – 357.
- Havrda, J. – Podliska, J. 2011: *Hutnictví železa v podhradí Pražského hradu*, *Forum urbes medii aevii VI*, Brno, 68–97.
- Havrda, J. – Tryml, M. 2006: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 387/III a Nebovidská ulice čp. 459/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, *Pražský sborník historický* 34, 325–328.
- Havrda, J. – Tryml, M. 2007: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 387/III – Nebovidská ulice čp. 459/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006*, *Pražský sborník historický* 35, 315–316.
- Havrda, J. – Tryml, M. 2013: *Nebovidy. Středověká osada v pražském podhradí*. Praha.
- Herichová, I. 1998: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí čp. 56/IV – Arcibiskupský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996*, *Pražský sborník historický* 30, 256.
- Herichová, I. 2006: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřský klášter (čp. 222/IV, ppč. 75). In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, *Pražský sborník historický* 34, 317–319.
- Herichová, I. 2007: Praha 1 – Hradčany, Loretánská ulice čp. 181/IV – Martinický palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006*, *Pražský sborník historický* 35, 307–308.
- Herichová, I. 2011: Praha 6 – Střešovice, Norbertov. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, *Pražský sborník historický* 39, 483.
- Herrmann, J. 1991: *Siedlungsgeschichtliche Grundlagen und geschichtliche Voraussetzungen für die Entwicklung Berlins*. In Brachmann, H. – Herrmann, J. (eds): *Frühgeschichte der europäischen Stadt – Voraussetzungen und Grundlagen*. Berlin, 7–18.
- Horák, J. 2009: Praha 5 – Jinonice, Butovická ulice ppč. 722/13. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, *Pražský sborník historický* 37, 471.

- Hrdlička, L. 1972: Předběžné výsledky výzkumu v Praze 1 na Klárově – Die vorläufigen Ergebnisse der Ausgrabung auf der Fundstelle Klárov in Prag 1. *Archeologické rozhledy* 24, 644–663.
- Hrdlička, L. 1995: Praha 1 – Malá Strana, Mostecká ulice b) Čp. 52/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994*, *Pražský sborník historický* 28, 228.
- Hrdlička, L. 1996: K procesu osídlování staroměstských teras. *Výzkum v čp. 432/I*, *Archaeologica Pragensia*, 12, 163–183.
- Hrdlička, L. 2009: Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace (aktualizace k 31.12.2005). Praha.
- Huml, V. 1971: Praha 1 – Malá Strana, Hellichova ul. jz. od čp. 365. *Nálezová zpráva uložená v archivu NZ ARÚ AV ČR*, Praha, čj. 1737/76.
- Huml, V. 1988: Praha 1 – Malá Strana, Újezd. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 186.
- Huml, V. 1989a: *Archeologický výzkum v areálu bývalé osady Újezd v Praze 1, Malé Straně (Předběžná zpráva o výzkumu ve dvoře čp. 425–111) – Eine archäologische Untersuchung im Areal der ehemaligen Siedlung Újezd in Praha 1, Malá Strana (Klein Seite) (Vorläufiger Bericht über die Untersuchung im Hof K.–Nr. 425–111)*, *Archaeologia historica* 14, 109–122.
- Huml, V. 1989b: Praha 1 – Malá Strana, Besední ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v roce 1987*, *Pražský sborník historický* 22, 172.
- Huml, V. 1989c: Praha 1 – Malá Strana, Újezd. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v roce 1987*, *Pražský sborník historický* 22, 176.
- Huml, V. – Dragoun, Z. – Nový, R. 1991: *Der archäologische Beitrag zur Problematik der Entwicklung Prags in der Zeit vom 9. bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts und die Erfassung der Ergebnisse der historisch–archäologischen Erforschung Prags*, *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 18/19, 33–69.
- Chaloupecký, V. (ed.) 1942: *Na úsvitu křesťanství*. Praha.
- Chlustiková, K. 2011: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí čp. 186/IV – Salmovský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, *Pražský sborník historický* 39, 393–395.
- Chmielowiec, S. – Kašpar, V. – Zdaniewicz, R. 2013: *Sedláci a vojáci: nálezy militářií a železných nožů ze záchranného archeologického výzkumu dvou středověkých a novověkých hospodářských dvorů v Praze–Vokovicích – Peasants and soldiers: Finds*

- of militaria and iron knives from the rescue excavation of two medieval and modern period homesteads in Prague–Vokovice. *Archeologie ve středních Čechách* 17, 275–314.
- Christaller, W. 1933: *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena.
- Janiak, T. – Strzyżewski, C. 2001: Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Gniezna i w jego regionie. In Kurnatowska, Z.: *Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych: Nowe fakty, nowe interpretacje*. Poznań, 45–85.
- Ječný, H. a kol. 1984: Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města – Prag im Frühmittelalter. Eine der gegenwärtigen Betrachtungsweisen der Entwicklung der Přemyslidenstadt. *Archaeologica Pragensia* 5, 211–288.
- Jeřáb, J. – Kašpar, V. – Polcar, D. 2007: Praha 6 – Vokovice, Ke dvoru čp. 11. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006*, *Pražský sborník historický* 35, 370–371.
- Jeřáb, J. – Kašpar, V. 2006: Praha 5 – Radlice, U kostela a Radlická ppč. 80. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, *Pražský sborník historický* 34, 391.
- Jeřáb, J. – Pischnothová, M. 2004: Praha 6 – Bubeneč, Pelléova ulice čp. 44. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002*, *Pražský sborník historický* 33, 393–394.
- Ježek, M. 2011: A Mass for the Slaves: from Early Medieval Prague. In: Macháček, J. – Ungerman, Š., *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa: Internationale Konferenz und Kolleg der Alexandervon Humboldt–Stiftung zum 50. Jahrestag des Beginnsarchäologischer Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav, 5.–9.10.2009*, Břeclav, Tschechische Republik, Bonn, 623–642.
- Juřina, P. 2003a: Praha 5 – Košíře, Pod radnicí ppč. 1202. In: Dragoun, Z. a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000*, *Pražský sborník historický* 32, 346.
- Juřina, P. 2003b: Praha 5 – Smíchov, Náměstí 14. října. In: Dragoun, Z. a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000*, *Pražský sborník historický* 32, 348.
- Juřina, P. 2004: Praha 5 – Smíchov, Arbesovo náměstí. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002*, *Pražský sborník historický* 33, 391–392.

- Kašička, F. 1989: Staré purkrabství Pražského hradu: výsledky poslední stavebně historické analýzy – Der Alte Burggrafenalast in der Prager Burg: Ergebnisse der letzten bauhistorischen Analyse, *Archaeologica Historica* 14, 203–212.
- Kašpar, V. 1995a: Praha 1 – Malá Strana, U železné lávky čp. 592/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994*, Pražský sborník historický 28, 233.
- Kašpar, V. 1995b: Praha 5 – Malá Strana, Vítězná ulice čp. 126/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994*, Pražský sborník historický 28, 255–256.
- Kašpar, V. 2009: Praha 6 – Vokovice, Ke dvoru čp. 17 a 18. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, Pražský sborník historický 37, 474–475.
- Kašpar, V. 2011: Praha 6 – Vokovice, Ke dvoru čp. 17 a 18, ppč. 624, 625 a 626/1. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, Pražský sborník historický 39, 483–488.
- Kašpar, V. – Polcar, D. 2006a: Praha 5 – Třebonice, Chaby čp. 1. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, Pražský sborník historický 34, 392.
- Kašpar, V. – Polcar, D. 2006b: Praha 6 – Dejvice, Zavadilova ppč. 895. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, Pražský sborník historický 34, 393–394.
- Kašpar, V. – Polcar, D. 2009: Praha 6 – Vokovice, Evropská třída ppč. 645/11, 645/12 a 645/13. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, Pražský sborník historický 37, 474.
- Klápště, J. 2005: *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha.
- Kovanda, J. a kol. 2001: *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Praha.
- Králík, O. (ed.) 1968: *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha.
- Kuchařík, M. 2006a: Praha 5 – Jinonice, Na Vidouli čp. 1 – Jinonický zámek. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, Pražský sborník historický 34, 390.
- Kuchařík, M. 2006b: Praha 6 – Řepy, Okolí kostela sv. Martina. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004*, Pražský sborník historický 34, 396–397.

- Kuchařík, M. – Vávra, J. 2007: Praha 5 – Jinonice, U zámečku čp. 1 – Jinonický zámek. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006*, *Pražský sborník historický* 35, 367–368.
- Kuna, M. – Křivánková, D. 2006: *ARCHIV 3.0. Systém Archeologické databáze Čech. Uživatelská příručka*. Praha.
- Kvietok, M. 2009a: Praha 6 – Sedlec, V Sedlci čp. 7. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, *Pražský sborník historický* 37, 473.
- Kvietok, M. 2009b: Praha 17 – Sobín, Hostivická ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, *Pražský sborník historický* 37, 482–483.
- Lilley, K. D. 2009: *City and Cosmos: The Medieval World in Urban Form*. London.
- Matiášek, J. 2007: Praha 1 – Pražský hrad, Vikářská ulice čp. 39/IV – Vikárka. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2005 – 2006*, *Pražský sborník historický* 35, 303–304.
- Matiášek, J. 2009: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřská ulice ppč. 784. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2007 – 2008*, *Pražský sborník historický* 37, 405–406.
- Matiášek, J. 2011a: Praha 1 – Pražský hrad, Jiřská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, *Pražský sborník historický* 39, 380–381.
- Matiášek, J. 2011b: Praha 1 – Pražský hrad, Zlatá ulička. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2009 – 2010*, *Pražský sborník historický* 39, 390–391.
- Matiášek v tisku: *Rekonstrukce areálu Purkrabství na Pražském hradě*. Zprávy České archeologické společnosti.
- Mencl, V. 1965: Panské tribuny v naší románské architektuře. *Umění* 13, 29–62.
- Merhautová, A. 1971: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha.
- Merhautová, A. – Třeštík, D. 1983: *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha.
- Neustupný, Z. 1999: Zázemí Prahy na sklonku raného středověku: příklad vypovídací hodnoty pramenů – *Das Hinterland von Prag am Ende des Mittelalters: eine Fallstudie zur Aussagekraft der Quellen*. In: Ježek, M. – Klápště, J. (Eds.), *Mediaevalia archaeologica* 1, Praha, 151–156.
- Olmerová, H. 1984a: Praha 1 – Hradčany, Loretánské nám. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1979 – 1981*, *Pražský sborník historický* 17, 140–141.

- Olmerová, H. 1984b: Praha 6 – Dolní Liboc. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1979 – 1981*, *Pražský sborník historický* 17, 176–177.
- Omelka, M. 1995: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnské náměstí čp. 162/III – Ledeburský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994*, *Pražský sborník historický* 28, 233.
- Omelka, M. 1998: Praha 1 – Malá Strana, Valdštejnská ulice čp. 158/III – Pálffyho palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996*, *Pražský sborník historický* 30, 265.
- Omelka, M. 2004: Praha 1 – Malá Strana, Šporkova ulice čp. 322/III b). In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002*, *Pražský sborník historický* 33, 357–358.
- Pavel, J. (překlad, ed.) 1978: *Karel IV., vlastní životopis*, Praha.
- Pavlu, I. 1971: *Pražská keramika 12. a 13. století*. Praha.
- Píč, J., L. 1987–1989a: V Ostruhové ulici v Praze, *Památky archeologické* 14, 471–472.
- Píč, J., L. 1987–1989b: Peci na tavení železné rudy, *Památky archeologické* 14, 669.
- Piekalski, J. 1999: Transformace měst středověké střední Evropy: Prostorová struktura – Transformation of Medieval Towns of Central European Interior: Spatial Structure. In: Ježek, M. – Klápště, J. (eds.), *Mediaevalia archaeologica 1/Praha – Wrocław*, Praha, 21–42.
- Piekalski, J. 2014: Prague, Wrocław and Krakow: Public and Private Space at the Time of the Medieval Transition. *Wratislawia antiqua* 19, Wrocław.
- Podliska, J. 2003: Praha 1 – Malá Strana, Maltézské náměstí 471/III – Nostický palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000*, *Pražský sborník historický* XXXII, 307–308.
- Podliska, J. 2004: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 388/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002*, *Pražský sborník historický* 33, 343 – 344.
- Podliska, J. – Havrda, J. – Kovář, M. 2003: Dům čp. 249/III v Nerudově ulici na Malé Straně (příspěvek ke spolupráci archeologie a stavebně-historického průzkumu), *Staletá Praha* 24, 29–54.
- Poche, E. a kol. 1982: *Umělecké památky Čech 4, T–Ž*. Praha.
- Pounds, N. 2005: *The medieval city*. Westport – London.
- Prix, D. – Varhaník, J. – Zavřel, J. 1992: K počátkům kostela sv. Martina v Řepích. *Zprávy památkové péče* 52, 7–16.

- Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A–H. Praha.
- Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II, CH–L. Praha.
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původ, význam a změny. Díl III, M–Ř. Praha.
- Profous, A., – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původ, význam a změny. Díl IV, S–Ž. Praha.
- RBM I: Erben, K. J. 1855: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I (600–1253). Praha.
- RBM II: Emler, J. 1882: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (1253–1310). Praha.
- RBM III: Emler, J. 1890: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III (1311–1333). Praha.
- Richterová, J. 1982: Výzkum středověké osady Ovenec v Praze 6 – Bubeneč. Archeologické rozhledy 34/5, 523–533.
- Richterová, J. 1984: Informace o zahájení výzkumu v Ruzyni, Praha 6. Archaeologica Pragensia 5, 355–359.
- Richterová, J. 1988: Praha 6 – Bubeneč, Čp. 59. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 200.
- Richterová, J. 1991: Praha 6 – Ruzyně, Staré náměstí. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 208.
- Richterová, J. 1993: Praha 6 – Bubeneč, Schwaigrovo náměstí čp. 59. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 213–214.
- Richterová, J. 1995a: Praha 6 – Bubeneč, Schwaigrova ul. čp. 59. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, Pražský sborník historický 28, 257.
- Richterová, J. 1995b: Praha 6 – Bubeneč, V sadech čp. 15. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, Pražský sborník historický 28, 257.
- Sawicki T. 2001: Wczesnośredniowieczny zespół grodowy w Gnieźnie. In Kurnatowska, Z.: Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych: Nowe fakty, nowe interpretacje. Poznań, 87–126.

- Semerád, M. – Tryml, M. 2003: Kvádřikové objekty v domě čp. 529/III v Karmelitské ulici na Malé Straně. *Staletá Praha* 24, 87–97.
- Schofield, J. – Steuer, H. 2007: Urban settlement. In James Graham–Campbell, J. – Valor, M. (eds.): *The Archaeology of Medieval Europe*, Aarhus, 111–153.
- Sommer, P. 1981: Praha 1 – Hradčany, býv. premonstrátská kanonie na Strahově. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v roce 1978*, *Pražský sborník historický* 13, 161–162.
- Sommer, P. 1984: Praha 1 – Hradčany, Strahov. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1979 – 1981*, *Pražský sborník historický* 17, 152–153.
- Svobodová-Ladová, M. 1973: Zvláštní místní práva v Praze. *PSH* 8, 95–179.
- Šebánek, J. – Dušková, S 1962: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV/1*. Praha.
- Šebánek, J. – Dušková, S 1974: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1*. Praha.
- Tomek, W., W. 1972: *Základy starého místopisu Pražského, oddíl III, IV, V, Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany*, Vyšehrad. Praha.
- Tomková, K. 1988a: Pohřebiště na jižním svahu Pražského hradu – A cemetery on the S slope of the Prague Castle, *Castrum Pragense* 1, 185–188.
- Tomková, K. 1988b: Praha 1 – Pražský hrad, Slévárna – dvorek. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 179–180.
- Tomková, K. 1988c: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 180.
- Tomková, K. 1988d: Praha 1 – Pražský hrad, Starý palác – severní dvorek. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986*, *Pražský sborník historický* 21, 181.
- Tomková, K. 1989: Praha 1 – Pražský hrad, Víceúčelový sál. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v roce 1987*, *Pražský sborník historický* 22, 170.
- Tomková, K. 1993: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí čp. 186/IV – Salmovský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991*, *Pražský sborník historický* 26, 196–197.
- Tomková, K. 1995a: Praha 1 – Pražský hrad, Druhé nádvoří – u kaple sv. Kříže. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994*, *Pražský sborník historický* 28, 215.

- Tomková, K. 1995b: Praha 1 – Hradčany, Loretánská ul. b) čp. 175/IV. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický 28, 222.
- Tomková, K. 2006: Příspěvek ke studiu proměn osídlení v severním a západním sousedství Pražského hradu v raném středověku, *Archaeologica Pragensia* 18, 213–225.
- Tryml, M. 1988: Praha 1 – Malá Strana, Hellichova ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 183–184.
- Tryml, M. 1989: Praha 1 – Malá Strana, Břetislavova a Vlašská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v roce 1987, Pražský sborník historický 22, 172.
- Tryml, M. 1991: Praha 1 – Malá Strana, Břetislavova a Vlašská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 195.
- Tryml, M. 1993: Praha 1 – Malá Strana, Břetislavova a Vlašská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický 26, 197.
- Tryml, M. 2003: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská čp. 528/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 305.
- Tryml, M. 2004a: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská čp. 528/III a 529/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002, Pražský sborník historický 33, 344–345.
- Tryml, M. 2004b: Praha 1 – Malá Strana, Všehrdova čp. 437/III. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 2001 – 2002, Pražský sborník historický 33, 364.
- Tryml, M. – Zavřel, J. 1988: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1983 – 1986, Pražský sborník historický 21, 182.
- Třeštík, D. 1997: Počátky Přemyslovců – Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha.
- Třeštík, D. 2000: „Veliké město Slovanů jménem Praha“: Státy a otroci ve střední Evropě v 10. století. In: Přemyslovský stát kolem roku 1000, Praha, 49–70.
- Turek, R. 1950: K počátkům Prahy. Památky archeologické 43, 59–94.
- Velímský, T. 1989: K problematice počátků českých měst: prostorový vývoj a nejstarší zástavba – Zur problematik der Anfänge der böhmischen Städte: die

- Raumentwicklung und die ältesten Bebauungsformen. *Archaeologia historica* 14, 67–93.
- Vilímková, M. – Kašička, F. 1978: Urbanistický vývoj bloku po západní stranu Hradčanského náměstí. *Zprávy památkové péče* 38, 401–414, 416.
- Vlček, P. a kol. 1999: *Umělecké památky Prahy, Malá Strana*. Praha.
- Vlček, P. a kol. 2000: *Umělecké památky Prahy, Pražský hrad a Hradčany*. Praha.
- Vlček, P. a kol. 2012: *Umělecké památky Prahy, Velká Praha, A–L*. Praha.
- Vochozková, I. 1995a: Praha 1 – Pražský hrad, Čtvrté nádvoří, a) kolektor. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický* 28, 215.
- Vochozková, I. 1995b: Praha 1 – Pražský hrad, Severní trakt, b) průchod a suterén. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický* 28, 217.
- Wallisová, M., S. – Čiháková, J. 2006: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice čp. 298/III – Kolowratský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 2003 – 2004, Pražský sborník historický* 34, 323–324.
- Zavřel, J. 1989: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská ulice. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v roce 1987, Pražský sborník historický* 22, 174.
- Zavřel, J. 1993: Praha 6 – Řepy, kostel sv. Martina. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1990 – 1991, Pražský sborník historický* 26, 214.
- Zavřel, J. 1995a: Praha 1 – Malá Strana, Dražického náměstí čp. 60/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický* 28, 223.
- Zavřel, J. 1995b: Praha 1 – Malá Strana, Tržiště čp. 366/III – Vratislavský palác. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1992 – 1994, Pražský sborník historický* 28, 232.
- Zavřel, J. 1998: Praha 1 – Malá Strana, Seminářská zahrada čp. 393/III. In: Dragoun, Z. (ed.), *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995 – 1996, Pražský sborník historický* 30, 264.
- Zavřel, J. 2003a: Praha 1 – Malá Strana, Hellichova ulice ppč. 363 a 352/2. In: Dragoun, Z. a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický* 32, 302.

- Zavřel, J. 2003b: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská čp. 377/III. In: Dragoun, Zd. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 304.
- Zavřel, J. 2003c: Praha 1 – Malá Strana, Nerudova čp. 257/III. In: Dragoun, Zd. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 311.
- Zavřel, J. 2003d: Praha 1 – Malá Strana, Karmelitská čp. 385/III. In: Dragoun, Zd. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 304.
- Zavřel, J. 2003e: Praha 1 – Malá Strana, Nerudova čp. 249/III. In: Dragoun, Zd. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1999 – 2000, Pražský sborník historický 32, 310.
- Zavřel, J. – Mlíkovský, J. 2001: Petřín pohřební. In Zavřel, J. (ed.): Pražský vrch Petřín. Praha – Litomyšl, 114–120.
- Žegklitz, J. 1991: Praha 1 – Hradčany, Hradčanské náměstí a). In: Dragoun, Z. (ed.), Archeologický výzkum v Praze v letech 1988 – 1989, Pražský sborník historický 24, 193–194.
- Žemlička, J., 1978: Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách. Československý časopis historický 26, 559–586.
- Žegklitz, J. – Boháčová, I. – Frolík, J. 1988a: Minor rescue actions in the Prague Castle and Hradčany areas in 1982–1984 – Menší záchranné akce na Pražském hradě a Hradčanech v letech 1982–1984, *Castrum Pragense* 1, 93–96.
- Žegklitz, J. – Boháčová, I. – Frolík, J. 1988b: St. George's square – Jiřské náměstí, *Castrum Pragense* 1, 97–112.